

Przedmiot uzupełniający Historia i społeczeństwo

Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych

Zakres podstawowy

**Anna Roszak
Małgorzata Szymczak**

OPERON

Edukacja jest podwójnie

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Cele kształcenia – wymagania ogólne	5
3. Europa i świat	6
3.1. Cele kształcenia i wychowania	6
3.2. Treści nauczania	6
3.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	10
3.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Europa i świat</i>	11
4. Język, komunikacja i media	13
4.1. Cele kształcenia i wychowania	13
4.2. Treści nauczania	13
4.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	17
4.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Język, komunikacja i media</i>	18
5. Kobieta i mężczyzna, rodzina	20
5.1. Cele kształcenia i wychowania	20
5.2. Treści nauczania	20
5.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	23
5.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Kobieta i mężczyzna, rodzina</i>	25
6. Nauka	28
6.1. Cele kształcenia i wychowania	28
6.2. Treści nauczania	28
6.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	31
6.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Nauka</i>	32
7. Swojskość i obcość	34
7.1. Cele kształcenia i wychowania	34
7.2. Treści nauczania	34
7.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	37
7.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Swojskość i obcość</i>	39
8. Gospodarka	41
8.1. Cele kształcenia i wychowania	41
8.2. Treści nauczania	42
8.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	45
8.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Gospodarka</i>	47
9. Rządzący i rządzeni	48
9.1. Cele kształcenia i wychowania	48
9.2. Treści nauczania	49
9.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	52
9.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Rządzący i rządzeni</i>	54
10. Wojna i wojskowość	55
10.1. Cele kształcenia i wychowania	55
10.2. Treści nauczania	55
10.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	58
10.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Wojna i wojskowość</i>	60
11. Ojczysty Panteon i ojczyste spory	63
11.1. Cele kształcenia i wychowania	63
11.2. Treści nauczania	64
11.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia	68
11.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku <i>Ojczysty Panteon i ojczyste spory</i>	71
12. Sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania	73
12.1. Proponowane metody pracy	73
12.2. Dostosowanie wymagań edukacyjnych	79
12.3. Praca z uczniem szczególnie uzdolnionym	81
13. Metody sprawdzania osiągnięć ucznia	83
14. Propozycje kryteriów oceny	84
15. Bibliografia wybranych opracowań i artykułów dydaktycznych i metodycznych	88
15.1. Literatura i źródła podstawowe	88
15.2. Literatura i źródła uzupełniające	88

1. Wstęp

Program nauczania obowiązkowego przedmiotu uzupełniającego *Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok* jest propozycją przeznaczoną dla uczniów na IV etapie edukacyjnym. Został przygotowany zgodnie z celami i treściami kształcenia określonymi w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 roku, nr 4, poz. 17). Przedmiot *Historia i społeczeństwo* dotyczy uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów ścisłych i przyrodniczych. Twórcy podstawy zaznaczają: „Celem zajęć jest pokazanie uczniowi zainteresowanemu naukami matematycznymi i przyrodznawstwem, że wiedza humanistyczna może stanowić klucz do rozumienia świata współczesnego i pomaga w autoidentyfikacji w świecie (...)”¹. Problemy przedstawione uczniom do analizy zostały pogrupowane w zestawy tematyczne:

Epoka Tematy zajęć	Starożytność	Średniowiecze	Nowożytność	XIX wiek	XX wiek
1. Europa i świat	A1	B1	C1	D1	E1
2. Język, komunikacja i media	A2	B2	C2	D2	E2
3. Kobieta i mężczyzna, rodzina	A3	B3	C3	D3	E3
4. Nauka	A4	B4	C4	D4	E4
5. Swojskość i obcość	A5	B5	C5	D5	E5
6. Gospodarka	A6	B6	C6	D6	E6
7. Rządzący i rządzeni	A7	B7	C7	D7	E7
8. Wojna i wojskowość	A8	B8	C8	D8	E8
9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory	A9	B9	C9	D9	E9
10. Propozycja własna nauczyciela					

Zestawy te, zgodnie z intencją ustawodawcy, mogą być realizowane bądź jako wątki tematyczne (wybrany temat będzie omawiany we wszystkich epokach historycznych) bądź jako wątki epokowe (wszystkie tematy będą omawiane w zakresie wybranej epoki historycznej). Oczywiście istnieje możliwość tradycyjnego nauczania chronologicznego. Nauczyciel jest obowiązany do realizacji co najmniej czterech wątków. W wyborze wątków powinien uwzględnić tematykę działu *Ojczysty Panteon i ojczyste spory*. Wybór wątków powinien być przedyskutowany z uczniami, rodzicami oraz nauczycielami przedmiotów humanistycznych – ma on być wynikiem rzeczywistych zainteresowań i potrzeb uczniów, a przedmiot musi zachować interdyscyplinarny charakter.

Niniejszy program jest propozycją realizacji zagadnień **dziewięciu wątków tematycznych**. Porządek poszczególnych zagadnień w ramach każdego wątku tematycznego jest opisany w dziesięciu działach, odpowiadających poszczególnym punktom podstawy programowej i ma układ chronologiczny. Do nauczyciela należy decyzja o tym, czy zachowa układ chronologiczny, czy też zastosuje inny klucz omawiania zestawu tematycznego.

Zapisy podstawy programowej używają języka wymagań, a więc formułują cele, które uczeń ma osiągnąć po przerobieniu pewnej partii materiału. Materiał zestawu tematycznego w ramach każdego wątku został umieszczony na szerszym tle dotyczącym związków historii powszechnej z historią Polski. Intencją autorki było obudowanie każdego problemu wybranymi treściami historycznymi poznanymi na wcześniejszych etapach edukacyjnych. Taka rekapitulacja wybranych treści może być przydatna nie tylko do ich utrwalenia, lecz także do osadzenia omawianego problemu w konkretnej epoce i jej problemach. Jednocześnie należy pamiętać, że owa rekapitulacja nie może dominować nad zasadniczą tematyką wątku. Nauczyciel, który podejmuje pracę z konkretną klasą, musi dokonać samodzielnej modyfikacji, na przykład inaczej rozkładając akcenty ważności w obrębie proponowanej problematyki lub usuwając część treści, gdy uzna, że zakres zaproponowany przez autorki jest zbyt szeroki. Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji – są ściśle powiązane z kolejnymi punktami podstawy programowej. Nauczyciel może je modyfikować w zależności od potrzeb konkretnej klasy. Może je także przyjąć za gotową propozycję zajęć lekcyjnych. W programie nie uwzględniono tematów lekcji powtórzonych.

Autorki programu przyjęły założenie, że uczniowie po ukończeniu nauki historii w gimnazjum dysponują wiedzą o podstawowych faktach historycznych oraz znają zasady analizy źródeł historycznych. Na

¹ D. Babiańska, J. Bracisiewicz, J. Choińska-Mika, G. Okła, A. Pawlicki, *Podstawa programowa z komentarzami. Edukacja historyczna i obywatelska*, tom 4, Warszawa, s. 81.

etapie ponadgimnazjalnym zadaniem jest pogłębienie rozumienia historii, zainteresowanie jej wybranymi aspektami oraz doskonalenie umiejętności myślenia historycznego. Autorzy komentarza do podstawy programowej podkreślają: „Przedmiot daje możliwość utrwalenia wiedzy historycznej zdobywanej na wcześniejszych etapach, ale przede wszystkim stwarza szansę wyraźnego odniesienia jej wybranych fragmentów do współczesności. Zmierzamy więc przede wszystkim do wzmocnienia postawy wobec przeszłości, którą możemy nazwać gotowością do podjęcia dziedzictwa oraz do wyrobienia przekonania, że historię warto nieustannie poznawać, nawet gdy w dorosłym życiu zajmujemy się czymś zgoła innym”². Tam, gdzie jest to możliwe, należy więc odwoływać się do współczesnych problemów funkcjonowania człowieka w społeczeństwie, procesów społeczno-gospodarczych oraz kulturowych i historycznych uwarunkowań.

W szkołach ponadgimnazjalnych przygotowujących do egzaminu maturalnego na realizację kursu obowiązkowego przedmiotu uzupełniającego *Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok* przewidziano łącznie 4 godziny w cyklu kształcenia. Program może odgrywać rolę pomocniczą przy zdawaniu egzaminu maturalnego z języka polskiego.

² Ibidem.

2. Cele kształcenia – wymagania ogólne

Podstawa programowa kształcenia ogólnego definiuje cele ogólne nauczania w zakresie przedmiotu *Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok* w następujący sposób:

I. Chronologia historyczna.

Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epoki i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.

3. Europa i świat

3.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- ukazanie kulturowego rodowodu Europejczyków;
- poznanie najważniejszych faktów, wydarzeń i zjawisk kształtujących tożsamość kulturową Europy od starożytności do współczesności;
- odnajdywanie związków pomiędzy różnymi epokami i obszarami geograficznymi;
- wyposażenie w podstawowy zasób pojęć niezbędnych do opisu i analizy Europy i świata w różnych epokach;
- scharakteryzowanie rzymskiego modelu organizacji świata oraz konsekwencji kulturowych ekspansji rzymskiej;
- zilustrowanie procesu romanizacji wybranymi przykładami;
- ukazanie dróg przenikania się różnych kultur w basenie Morza Śródziemnego w starożytności;
- wskazanie wpływu cywilizacji minojskiej, mykeńskiej, fenickiej, greckiej i rzymskiej na świat śródziemnomorski;
- wskazanie osiągnięć cywilizacji basenu Morza Śródziemnego, stosowanych do dzisiaj;
- wskazanie procesów przenikania się kultur na obszarze Europy;
- ukazanie i ocena wpływu cywilizacyjnego kręgu islamskiego na Europę w dziedzinie polityki, sztuki, filozofii w średniowieczu;
- scharakteryzowanie horyzontów geograficznych mieszkańców Europy późnego średniowiecza i czasów nowożytnych;
- ukazanie wpływu Europejczyków na życie i kulturę mieszkańców innych kontynentów;
- omówienie znaczenia odkrycia kultur Chin, Indii i Japonii dla cywilizacji europejskiej;
- dostrzeganie politycznych, gospodarczych i kulturalnych związków Europy z USA w XIX i XX wieku;
- przedstawienie genezy i przebiegu procesu liberalizacji handlu oraz podstawowych stanowisk w sporze o liberalizację handlu.

Umiejętności:

- rozwijanie umiejętności stosowania poznanych pojęć z zakresu historii odkryć geograficznych i kolonializmu;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny przebiegu wydarzeń i procesów związanych ze współistnieniem różnych kultur;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- formułowanie i uzasadnianie ocen dotyczących procesów kolonizacyjnych oraz współistnienia kultur, religii i narodowości w różnych epokach historycznych;
- lokalizowanie faktów w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów z zakresu historii odkryć geograficznych i kolonializmu;
- dokonywanie porównań procesów, ich przyczyn i konsekwencji oraz postaw społecznych.

Postawy:

- kształtowanie postawy tolerancji wobec innych kultur, religii i narodów;
- docenianie wartości kultury różnych narodów;
- rozwijanie zainteresowania przeszłością;
- nabywanie szacunku wobec dorobku kulturowego, religijnego i społecznego różnych cywilizacji;
- kształtowanie przekonania o konieczności pokojowego i opartego na równych prawach współistnienia różnych grup religijnych, kulturowych i społecznych.

3.2. Treści nauczania

	PROGRAM NAUCZANIA	PODSTAWA
--	-------------------	----------

			PROGRAMOWA
Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Imperium Romanum	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny ekspansji rzymskiej; – przebieg i znaczenie podbojów Rzymian w okresie od IV do I wieku p.n.e. (wojny punickie, ekspansja w basenie Morza Śródziemnego, zajęcie Półwyspu Iberyjskiego); – podboje rzymskie w czasach cesarstwa; – postawy Rzymian wobec ludów podbitych; – przyczyny identyfikacji podbitych ludów z kulturą rzymską; – pojęcia: <i>Pax Romana</i>, romanizacja, <i>limes</i>, wał Hadriana, barbarzyńca, szlak bursztynowy. 	A.1.1. opisuje zasięg i konsekwencje ekspansji rzymskiej; wyjaśnia pojęcie romanizacji, odwołując się do wybranych przykładów
2.	Morze Śródziemne jako obszar różnorodności kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> – wyznaczniki antycznej cywilizacji i kultury, – wpływ warunków naturalnych na wielokulturowość basenu Morza Śródziemnego; – drogi przenikania się różnych kultur w basenie Morza Śródziemnego w okresie starożytności; – różnorodność językowa; – główne cechy kultury minojskiej i mykeńskiej; – Morze Śródziemne jako szlak handlowy i komunikacyjny Fenicjan; – wielka kolonizacja grecka; – kulturowe znaczenie imperium Aleksandra Macedońskiego i państw hellenistycznych; – przenikanie się wpływów różnych kultur we współczesnym świecie. 	A.1.2. charakteryzuje basen Morza Śródziemnego jako obszar intensywnego przenikania się kultur w starożytności
3.	Wpływ cywilizacyjnego kręgu islamskiego na Europę w średniowieczu	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój państwa arabskiego; – wpływ islamu na kształtowanie się kultury arabskiej; – stosunek islamu do studiowanych przez Arabów dzieł starożytnych filozofów; – osiągnięcia nauki arabskiej (medycyna, arytmetyka, astronomia, geometria); – drogi, jakimi wynalazki i odkrycia arabskie przenikały do Europy; – cechy architektury arabskiej oraz przykłady wykorzystania arabskich elementów architektonicznych w Europie chrześcijańskiej; – wpływ kultury islamu na kulturę europejską. 	B.1.1. charakteryzuje wpływ cywilizacyjnego kręgu islamskiego na Europę w średniowieczu w dziedzinie polityki, sztuki, filozofii
4.	Hiszpania, Al-Andalus, Sefarad	<ul style="list-style-type: none"> – warunki naturalne Półwyspu Iberyjskiego; – romanizacja ludności Półwyspu Iberyjskiego; 	B.1.2. charakteryzuje przykłady zgodnego i wrogiego współżycia chrześcijan, żydów i muzułmanów w wybranym

		<ul style="list-style-type: none"> - kultura Żydów Sefardyjskich; - wpływ Wizygotów na kulturę ludności Półwyspu Iberyjskiego; - arabski podbój Półwyspu Iberyjskiego; - współistnienie wyznawców trzech religii pod panowaniem arabskim; - sukcesy rekonkwisty i ich wpływ na zmianę stosunku muzułmanów wobec chrześcijan; - postacie: Awerroes, Majmonides; - współczesne współistnienie wyznawców trzech wielkich religii w różnych regionach świata (takich jak na przykład Izrael, Egipt, Turcja, Europa). 	regionie średniowiecznej Europy
5.	Zamorska ekspansja Europy u schyłku średniowiecza i w epoce nowożytnej	<ul style="list-style-type: none"> - wyobrażenia o kształcie Ziemi i rozmieszczeniu kontynentów w średniowiecznej Europie; - wpływ Pisma Świętego i nauczania Kościoła na wyobrażenie świata; - społeczne, ekonomiczne i kulturowe przyczyny zamorskiej ekspansji Europy u schyłku średniowiecza i w epoce nowożytnej; - postęp techniczny umożliwiający żeglugę oceaniczną (mapy, przyrządy nawigacyjne, ożaglowanie i budowa statków); - najważniejsze kierunki wypraw odkrywczych; - pojęcia: mapa mentalna, astrolabium, laska św. Jakuba, kwadrant. 	C.1.1. wyjaśnia przyczyny, które spowodowały i umożliwiły ekspansję zamorską Europy u schyłku średniowiecza i w epoce nowożytnej
6.	Wielcy podróżnicy późnego średniowiecza i czasów nowożytnych	<ul style="list-style-type: none"> - wyprawy na ziemie opanowane przez Mongołów (Jan di Piano Carpini, brat Benedykt Polak, Marco Polo) - Abu Abdallah Muhammad Ibn Battuta; - w poszukiwaniu drogi do Indii – Bartłomiej Dias, Vasco da Gama, Pedro Cabral, Krzysztof Kolumb; - pierwsza podróż dookoła świata – Ferdynand Magellan; - polskie ślady – Michał Piotr Boym, Maurycy Beniowski; - wyprawy Jamesa Cooka. 	C.1.2. charakteryzuje postaci wybranych wielkich podróżników późnego średniowiecza i czasów nowożytnych
7.	Polityka Europy wobec Chin, Indii i Japonii w XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> - polityka Europy wobec Chin w XIX wieku – wpływ na politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa, wojny opiumowe, zasada otwartych drzwi; - polityka Europy wobec Indii w XIX wieku – działalność Kompanii Wschodnioindyjskiej, - polityka Europy wobec Japonii w XIX wieku – wyprawa komandora Matthew C. Perry’ego, geneza oraz przebieg rewolucji Meiji; - zainteresowanie sztuką japońską i chińską w XVII i XVIII wieku oraz kolekcjonerstwo w XIX wieku; - Feliks Jasiński i jego wkład w rozwój polskich zbiorów orientalnych. 	D.1.1. opisuje politykę Europy wobec Chin, Indii i Japonii w XIX wieku; ocenia znaczenie odkrycia kultur Chin, Indii i Japonii dla cywilizacji europejskiej

8.	Rola kolonializmu europejskiego dla Europy i terytoriów kolonialnych	<ul style="list-style-type: none"> - podłoże ekonomiczne, społeczne i ideologiczne XIX-wiecznego kolonializmu; - przykłady ekspedycji naukowych, wojskowych i misyjnych; - metody eksploatacji kolonii przez metropolie europejskie; - wojny o kolonie – wojny opiumowe, wojny burskie, spór o Faszodę; - ruchy antykolonialne w Afryce, Indiach i Chinach – wojny zuluskie, powstanie tajpingów, powstanie bokserów, powstanie sipajów; - rola kolonializmu dla Europy i terytoriów kolonizowanych; - konsekwencje kolonializmu; - stanowiska w ocenie kolonializmu; - pojęcia: dyplomacja kanonierek, metropolia, kolonia. 	D.1.2. przedstawia spory o ocenę roli kolonializmu europejskiego dla Europy i terytoriów kolonizowanych
9.	Kontakty i stosunki Stanów Zjednoczonych i Europy w XX wieku	<ul style="list-style-type: none"> - doktryna Monroego i Roosevelta; - kontakty USA i Europy podczas I wojny światowej; - okres międzywojenny, światowy kryzys gospodarczy, New Deal; - kontakty i stosunki Europy i USA podczas II wojny światowej (Lend-Lease Act, Karta Atlantycka, włączenie USA do wojny, konferencje Wielkiej Trójki); - okres powojenny – Plan Marshalla; Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego; - rywalizacja amerykańsko-radziecka w okresie zimnej wojny, procesy rozbrojeniowe; - powiązania kulturalne USA i Europy w XX wieku. 	E.1.1. charakteryzuje kontakty i stosunki Stanów Zjednoczonych i Europy w XX wieku z uwzględnieniem polityki, gospodarki i kultury
10.	Liberalizacja światowego handlu i jej konsekwencje	<ul style="list-style-type: none"> - podłoże historyczne liberalizacji handlu, merkantylizm i fizjokratyzm; - pojęcie liberalizmu ekonomicznego; - rewolucja przemysłowa w Anglii; - etapy rozwoju XIX-wiecznego liberalizmu; - Liga Przeciw Ustawom Zbożowym (<i>Anti-Corn Law League</i>) i jej znaczenie dla wolnego handlu; - gospodarka światowa po I wojnie światowej; - wielki kryzys i sposoby walki z nim – New Deal; - proces liberalizacji po II wojnie światowej – reaganomika oraz thatcheryzm; - organizacje ekonomiczne o zasięgu globalnym – Światowa Organizacja Handlu; - konsekwencje liberalizacji handlu; - działalność Francois Quesnaya, Adama Smitha, Davida Ricardo, Johna Maynarda 	E.1.2. charakteryzuje stanowiska w sporze o liberalizację światowego handlu i jej konsekwencje

		Keynesa; – pojęcia: merkantylizm, fizjokratyzm, kapitalizm monopolistyczny, monopol, protekcjonizm, interwencjonizm, neoliberalizm.	
--	--	--	--

3.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- przyczyny, przebieg i znaczenie ekspansji rzymskiej oraz procesu romanizacji;
- postawy Rzymian wobec ludności prowincji;
- wpływ warunków naturalnych na wielokulturowość basenu Morza Śródziemnego oraz drogi przenikania się różnych kultur w okresie starożytności;
- znaczenie różnorodności językowej w obrębie basenu Morza Śródziemnego;
- proces wielkiej kolonizacji greckiej oraz jego przyczyny;
- kulturowe znaczenie imperium Aleksandra Macedońskiego i państw hellenistycznych;
- przykłady przenikania się wpływów różnych kultur we współczesnym świecie;
- wpływ islamu na kształtowanie się kultury arabskiej oraz stosunek islamu do studiowanych przez Arabów dzieł starożytnych filozofów;
- osiągnięcia nauki arabskiej w zakresie medycyny, arytmetyki, astronomii i geometrii;
- drogi przenikania wynalazków i odkryć arabskich do Europy;
- przykłady wykorzystania arabskich elementów architektonicznych w Europie chrześcijańskiej;
- wpływ kultury islamu na kulturę europejską.
- przyczyny i zasady przenikania się różnych kultur na obszarze Półwyspu Iberyjskiego;
- współistnienie wyznawców trzech religii pod panowaniem arabskim w Hiszpanii;
- przyczyny zmiany wzajemnych stosunków między muzułmanami i chrześcijanami;
- działalność i osiągnięcia Majmonidesa;
- proces współistnienia wyznawców trzech wielkich religii w różnych regionach współczesnego świata;
- światopogląd ludzi średniowiecza i jego podłoże;
- społeczne, ekonomiczne i kulturowe przyczyny zamorskiej ekspansji Europy u schyłku średniowiecza i w epoce nowożytnej;
- najważniejsze kierunki wypraw odkrywczych w epoce nowożytnej;
- udział polskich podróżników w wyprawach epoki nowożytnej – Michała Piotra Boyma i Maurycego Beniowskiego;
- politykę Europy wobec Chin, Japonii i Indii w XIX wieku;
- konsekwencje kolonializmu europejskiego na Dalekim Wschodzie;
- podłoże ekonomiczne, społeczne i ideologiczne XIX-wiecznego kolonializmu;
- przyczyny, przebieg i konsekwencje wojen o kolonie;
- pojęcie i znaczenie ruchów antykolonialnych w XIX wieku;
- konsekwencje XIX-wiecznego kolonializmu;
- stanowiska w ocenie kolonializmu;
- przyczyny wypracowania doktryn Monroe’a i Roosevelta;
- charakter kontaktów USA i Europy podczas I wojny światowej oraz po jej zakończeniu;
- charakter kontaktów i stosunków Europy i USA podczas II wojny światowej oraz znaczenie powstania koalicji antyhitlerowskiej;
- konsekwencje rywalizacji amerykańsko-radzieckiej w okresie zimnej wojny;
- powiązania kulturalne USA i Europy w drugiej połowie XX wieku i ich konsekwencje;
- podłoże historyczne liberalizacji handlu;
- proces liberalizacji gospodarki w XX wieku;
- konsekwencje liberalizacji handlu;
- pojęcia: *Pax Romana*, romanizacja, *limes*, wał Hadriana, barbarzyńca, szlak bursztynowy, astrolabium, laska św. Jakuba, kwadrant, dyplomacja kanonierek, zasada otwartych drzwi, metropolia, kolonia, merkantylizm, fizjokratyzm, liberalizm, protekcjonizm, interwencjonizm, neoliberalizm, monopol, doktryna Monroe’a, doktryna Roosevelta.

Uczeń potrafi:

- opisać zasięg i konsekwencje ekspansji rzymskiej;

- wyjaśnić pojęcie romanizacji, odwołując się do wybranych przykładów;
- dokonać charakterystyki basenu Morza Śródziemnego jako obszaru intensywnego przenikania się kultur w starożytności;
- scharakteryzować wpływ cywilizacyjnego kręgu islamskiego na Europę w średniowieczu, w dziedzinie polityki, sztuki, filozofii;
- dokonać analizy przykładów zgodnego i wrogiego współżycia chrześcijan, żydów i muzułmanów w wybranym regionie średniowiecznej Europy;
- wyjaśnić przyczyny ekspansji zamorskiej Europy u schyłku średniowiecza i w epoce nowożytnej;
- scharakteryzować postaci wybranych wielkich podróżników późnego średniowiecza i czasów nowożytnych – Jana di Piano Carpiniego, brata Benedykta Polaka, Marco Polo, Abu Abdallaha Muhammada Ibn Battutę, Bartłomieja Diasa, Vasco da Gamę, Pedro Cabrala, Krzysztofa Kolumba, Ferdynanda Magellana, Michała Piotra Boyma, Maurycego Beniowskiego, Jamesa Cooka;
- dokonać opisu polityki Europy wobec Chin, Indii i Japonii w XIX wieku oraz podać przykłady realizacji tej polityki;
- omówić ruchy antykolonialne w Afryce, Indiach i Chinach – wojny zuluskie, powstanie tajpingów, powstanie bokserów, powstanie sipajów;
- ocenić znaczenie odkrycia kultur Chin, Indii i Japonii dla cywilizacji europejskiej;
- przedstawić spory o ocenę roli kolonializmu europejskiego dla Europy i terytoriów kolonizowanych;
- poddać analizie kontakty i stosunki Stanów Zjednoczonych i Europy w XX wieku z uwzględnieniem polityki, gospodarki i kultury;
- omówić przejawy rywalizacji amerykańsko-radzieckiej w okresie zimnej wojny;
- scharakteryzować procesy rozbrojeniowe;
- scharakteryzować stanowiska w sporze o liberalizację światowego handlu i jej konsekwencje;
- wykazać znaczenie Ligi Przeciw Ustawom Zbożowym (*Anti-Corn Law League*), reaganomiki oraz thatcheryzmu w procesach liberalizacji handlu.
- scharakteryzować działalność Francois Quesnaya, Adama Smitha, Davida Ricardo, Johna Maynarda Keynesa;
- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- podać daty z zakresu współistnienia różnych kultur w historii;
- porządkować przyczyny procesów związanych z historią współistnienia różnych kultur oraz oceniać ich skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe;
- wartościować konsekwencje odkryć geograficznych i kolonializmu różnych epokach;
- ustosunkowywać się do różnych teorii i sporów dotyczących konsekwencji odkryć geograficznych i kolonializmu różnych epokach;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł dotyczących współistnienia różnych kultur w historii (w tym – z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej) i dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią w sposób zgodny z zasadami języka polskiego;
- konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

3.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Europa i świat*

- Bartnicki A., *Konflikty kolonialne 1869–1939*, Warszawa 1971.
- Bartnicki A., *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–2000, historia konfliktów*, Warszawa 2001.
- Beniowski M. A., *Dziennik podróży i zdarzeń M. A. Beniowskiego na Syberii, w Azji i Afryce, cz. 1, (Z Tobolska do Kamczatki)*, Kraków 1898, Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona www.polona.pl.
- Bergreen L., *Marco Polo: od Wenecji do Xanadu*, Warszawa 2008.
- Braudel F., *Morze Śródziemne. Przestrzeń i historia. Ludzie i dziedzictwo*, Warszawa 1994.
- Cameron R., *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Warszawa 1996.
- Cary M., Scullard H. H., *Dzieje Rzymu*, tom I–II, Warszawa 2001.
- Ceram C.W., *Bogowie, groby, uczeni*, tłum. J. Nowacki, Warszawa 2001.

Danecki J., *Arabowie*, Warszawa 2001;

Delumeau J., *Cywilizacja Odrodzenia*, Warszawa 1987.

Dziekan M. M., *Dzieje kultury arabskiej*, Warszawa 2008.

Europa rzymska, red. E. Bispham, przeł. B. Mierzejewska, Warszawa 2010.

Favier J., *Wielkie odkrycia. Od Aleksandra do Magellana*, tłum. T. Radożycki, Warszawa 1996.

Ferguson N., *Imperium. Jak Wielka Brytania zbudowała nowoczesny świat*, tłum. Beata Wilga, Warszawa 2007.

Gordon A., *Nowożytna historia Japonii. Od czasów Tokugawów do współczesności*, tłum. Iwona Merklejn, Warszawa 2010.

Granet M., *Cywilizacja chińska*, przekł. Mieczysław J. Künstler, Warszawa 1995.

Grecy, Rzymianie i ich sąsiedzi, red. K. Nawotka, M. Pawlak, Wrocław 2007.

Gryz J., *Proces instytucjonalizacji stosunków transatlantyckich*, Warszawa 2004.

Heilbroner R. L., *Wielcy ekonomiści. Czasy – życie – idee*, Warszawa 1993.

Historia polityczna świata XX wieku 1945–2000, pod redakcją Marka Bankowicza, Kraków 2004.

Hourani A., *Historia Arabów*, tłum. Janusz Danecki, Gdańsk 2003.

Ibn Batuta, *Osobliwości miast i dziwy podróży 1325–1354*, tłum. T. Majda i H. Natorf, Warszawa 2008.

Jean G., *Pismo – pamięć ludzka*, tłum. L. Częścik, Wrocław 1994.

Kagan R., *Potęga i Raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, wstęp A. Szotkiewicz, Warszawa 2003.

Kay B., *Na koniec świata. Historia odkryć geograficznych*, tłum. K. Żak, Warszawa 2003.

Kęciek K., *Dzieje Kartagińczyków*, Wydawnictwo Attyka, Warszawa 2007.

Kieniewicz J., *Od ekspansji do dominacji. Próba teorii kolonializmu*, Warszawa 1986.

Kieniewicz J., *Ekspansja. Kolonializm. Cywilizacja*, Warszawa 2008.

Kieniewicz J., *Historia Indii*, Wrocław 2003.

Le Goff J., *Kultura średniowiecznej Europy*, tłum. Hanna Szumańska-Grossowa, Warszawa 1995.

Leśniewski M., *Wojna burska 1899–1902 – geneza, przebieg i uwarunkowania międzynarodowe*, Warszawa 2003.

Machciewicz P., Miłkowski T., *Historia Hiszpanii*, Wrocław 2004.

Marco Polo, *Opisanie świata*, tłum. A. L. Czerny, Warszawa 2010.

Michałowski R., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2009.

Musiał D., *Świat grecki. Od Homera do Kleopatry*, Warszawa 2009.

Nawotka K., *Aleksander Wielki*, Wrocław, 2007.

Oberda-Monkiewicz A., *Polityka USA wobec Ameryki Łacińskiej po zimnej wojnie*, Warszawa 2009.

Rachel G., *Słownik cywilizacji egipskiej*, Katowice 2006.

Sartre M., *Wschód rzymski*, tłum. S. Rościcki, Wrocław 1997.

Schmidt J., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Warszawa 1992.

Soldaczuk J., *Historia handlu międzynarodowego*, Warszawa 2001.

Stabryła S., *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2007.

Stiglitz J. E., *Globalizacja*, Warszawa 2012.

Thomas N., *Odkrycia. Podróże kapitana Cooka*, tłum. J. Szczepański, Warszawa 2007.

Toczek E., *Władza i społeczeństwo w kolonialnych Indiach*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977.

Udział USA w systemie bezpieczeństwa europejskiego, pod red. prof. Erharda Cziomera, Kraków 2000.

Winniczuk L., *Ludzie, zwyczaje, obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2006.

Zins H., *Ekspansja i zmierzch imperium brytyjskiego*, Lublin 2001.

Ziółkowski A., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2010.

Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha <http://www.manggha.krakow.pl>

4. Język, komunikacja i media

4.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- ukazanie genezy i znaczenia pisma;
- przedstawienie funkcji języka oraz słowa pisanego i mówionego;
- omówienie roli języka greckiego i łacińskiego w świecie antycznym;
- wskazanie wpływu kolonizacji greckiej i podbojów rzymskich na proces rozprzestrzeniania się języków greckiego i łacińskiego w świecie śródziemnomorskim;
- posługiwanie się pojęciami pozwalającymi na scharakteryzowanie rozwoju międzyludzkiej komunikacji;
- scharakteryzowanie grup językowych współczesnej Europy oraz ukazanie ich genezy;
- wskazanie przykładów słów pochodzenia greckiego i łacińskiego we współczesnych językach europejskich;
- scharakteryzowanie procesów prowadzących do powstania wynalazków umożliwiających rozwój komunikacji;
- poznanie sposobów przekazywania informacji w dawnych wiekach;
- ukazanie związku między komunikacją a rozwojem nauki;
- wskazanie znaczenia rozwoju oświaty dla procesu kształtowania się nowych sposobów przekazywania informacji;
- wyjaśnienie społecznych i obyczajowych następstw rozwoju komunikacji;
- omówienie procesu kształtowania się społeczeństwa masowego;
- przedstawienie znaczenia reklamy i propagandy w kształtowaniu opinii publicznej;
- scharakteryzowanie sposobów manipulowania opinią publiczną (na konkretnych przykładach).

Umiejętności:

- rozwijanie umiejętności stosowania poznanych pojęć z zakresu historii języka i komunikacji;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny zastosowania wynalazków w dziedzinie komunikacji;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- formułowanie i uzasadnianie ocen historycznych;
- lokalizowanie faktów z zakresu historii języka i komunikacji w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk z zakresu historii języka i komunikacji w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów z zakresu historii języka i komunikacji;
- porównanie sposobów komunikowania się z uwzględnieniem uwarunkowań społecznych, kulturowych i politycznych;
- ocenianie wykorzystania procesów komunikacyjnych z uwzględnieniem ich genezy i uwarunkowań społeczno-politycznych.

Postawy:

- kształtowanie postawy tolerancji wobec dokonań innych kultur i narodów;
- docenianie wartości języków narodowych;
- rozwijanie zainteresowania historią komunikowania się;
- dostrzeganie możliwości wykorzystania różnych sposobów komunikowania się i ich społecznych konsekwencji.

4.2. Treści nauczania

PROGRAM NAUCZANIA		PODSTAWA PROGRAMOWA	
Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Rola języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie	<ul style="list-style-type: none">– geneza i rozwój pisma;– geneza i podział języków indoeuropejskich;	A.2.1. ocenia rolę języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie

	śródmiedziemorskiej	<ul style="list-style-type: none"> - Grecja jako kolebka kultury i cywilizacji europejskiej; - rozprzestrzenianie się języka greckiego w dobie kolonizacji; - wpływ politycznej aktywności Greków na dzieje języków europejskich i światowych; - podboje Aleksandra Wielkiego i język koine; - rozprzestrzenianie się języka łacińskiego w dobie podbojów rzymskich; - pojęcia: alfabet fonetyczny, koine, romanizacja prowincji. 	śródmiedziemorskiej i wyjaśnia znaczenie tej wspólnoty językowej dla kultury europejskiej
2.	Znaczenie antycznej wspólnoty językowej dla kultury europejskiej	<ul style="list-style-type: none"> - słowa pochodzenia łacińskiego i greckiego występujące we współczesnej polszczyźnie; - wpływ łaciny na kształtowanie się języka prawniczego i medycznego oraz języka nauki i Kościoła; - przykłady zastosowania języków greckiego i łacińskiego w nauce, polityce, religii i życiu codziennym; - rola języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie śródmiedziemorskiej w antyku; - rola Bizancjum w utrzymaniu pozycji greki; - znaczenie języka greckiego i łacińskiego dla współczesnej wspólnoty językowej kultury europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem kultury polskiej; - regionalne zabytki epigraficzne języka łacińskiego. 	A.2.2. opisuje przykładowe zapożyczenia z języka greckiego i łacińskiego w języku polskim; wyjaśnia znaczenie napisów łacińskich często powtarzających się w kościołach i na cmentarzach (z uwzględnieniem zabytków swojego regionu)
3.	Grupy językowe w Europie i proces ich powstawania	<ul style="list-style-type: none"> - podział na grupy językowe (romańska, germańska oraz słowiańska) ukształtowany w połowie I tysiąclecia n.e. - europejskie grupy językowe – przyczyny ich różnicowania się; - podobieństwo słów używanych w różnych językach; - chrześcijańska latynizacja Europy; - początki języków narodowych; - wpływ ekspansji politycznej, gospodarczej lub kulturalnej na rozprzestrzenianie się języków; - pojęcia: język martwy, język międzynarodowy. 	B.2.1. charakteryzuje grupy językowe w Europie i proces ich powstawania
4.	Katedra gotycka jako tekst kultury	<ul style="list-style-type: none"> - polityczna i społeczna rola Kościoła rzymskiego w po rozpadzie Imperium Rzymskiego; - gospodarcza i kulturowa rola średniowiecznych klasztorów; - uniwersalizm kultury w okresie rozkwitu średniowiecza na Zachodzie; - sztuka romańska i gotycka; - sztuka w służbie teologii – wizualizacja 	B.2.2. charakteryzuje przekaz ideowy i ikonograficzny katedry gotyckiej; na wybranych przykładach analizuje średniowieczne formy przekazu zwane „biblią dla ubogich”

		<p>w katedrach gotyckich i romańskich kościołach;</p> <ul style="list-style-type: none"> – rola gestu w komunikacji średniowiecznego społeczeństwa; – misteria w średniowieczu; – regionalne zabytki architektury romańskiej i gotyckiej oraz ich przekaz ideowy i ikonograficzny; – pojęcia: <i>Biblia pauperum</i>, renesans karoliński, styl romański, styl gotycki, <i>trivium</i>, <i>quadrivium</i>, minuskuła karolińska, <i>Res Publica Christiana</i>, <i>latinitas</i>. 	
5.	Druk jako środek upowszechniania wzorów językowych	<ul style="list-style-type: none"> – humanizm włoski i jego wymiar europejski; – humanistyczna filozofia człowieka; – humanizm a Kościół; – upowszechnienie się druku w Europie – wynalazek Gutenberga; – ujednoczenie poszczególnych języków narodowych jako skutek wprowadzenia druku; – wpływ druku na rozprzestrzenianie się idei naukowych i religijnych; – rola reformacji i humanizmu w procesie kształtowania się języków narodowych w czasach nowożytnych; – reformacja i kontrreformacja w regionie oraz jej oblicze kulturowe; – rozwój oświaty w czasach nowożytnych – rozwój szkolnictwa średniego, uczelnie różnowiercze w Europie i Rzeczypospolitej, rozwój nauki; – pojęcia: humanizm, reformacja, luteranizm, kalwinizm, kontrreformacja, oficjum, laicyzacja, sekularyzacja, indeks ksiąg zakazanych, Biblia Gutenberga, język literacki. 	C.2.1. charakteryzuje kulturowe i społeczne konsekwencje upowszechnienia druku w epoce nowożytnej
6.	Instytucje i media kształtujące opinię publiczną w czasach nowożytnych	<ul style="list-style-type: none"> – środki komunikowania się w dobie nowożytnej; – rola administracji państwowej doby nowożytnej w kształtowaniu się języków narodowych; – wpływ reformacji i kontrreformacji na wzrost liczby osób piśmiennych; – rozwój epistolografii; – geneza i rozwój gazet i czasopism; – teatr barokowy i oświeceniowy; – rozwój poczty; – pojęcia: epistolografia, gazety pisane, pisma (druki) ulotne. 	C.2.2. opisuje instytucje i media kształtujące opinię publiczną w dobie oświecenia
7.	Kultura masowa XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – postęp w nauce i technice w XIX wieku, nowe gałęzie przemysłu; – wynalazki medialne – telegraf, telefon, parowe środki lokomocji, rozwój drukarstwa, fotografia, kino; – społeczne następstwa rewolucji 	D.2.1. charakteryzuje kulturę masową społeczeństwa XIX-wiecznego

		przemysłowej; – kultura masowa i jej przekazy; – pojęcia: kultura masowa, list, karta pocztowa, plakat, afisz.	
8.	Nowe formy przekazu informacji w XIX wieku	– wpływ reklamy na kształtowanie opinii publicznej w XIX wieku; – wpływ reklam na życie codzienne; – fotografia jako element w systemie wymiany wiadomości; – funkcje fotografii; – funkcje prasy; – rola prasy w społeczeństwie demokratycznym; – prasa na ziemiach polskich jako czynnik przeciwdziałania germanizacji i rasyfikacji; – wynalazki medialne a zmiana światopoglądu; – pojęcia: opinia publiczna, reklama.	D.2.2. charakteryzuje nowe formy przekazu informacji w społeczeństwie XIX-wiecznym ze szczególnym uwzględnieniem prasy i reklamy oraz fotografii
9.	Obieg informacji w społeczeństwie w XX wieku. Nowe formy przekazu	– globalizacja a języki narodowe i regionalne; – rola języka angielskiego we współczesnej komunikacji; – języki martwe, żywe, sztuczne i uniwersalne; – rozwój i znaczenie filmu, telewizji, Internetu, telefonii komórkowej i cyfryzacji mediów; – powstanie i rozwój filmu – wynalezienie kinematografu, narodziny i rozwój kinematografii i jej wpływ na życie ludzi; – radio – transmitowanie sygnałów na odległość (1896 rok – patent Marconiego), wpływ I wojny światowej na rozwój komunikacji radiowej, funkcje audycji radiowych (na przykład funkcja informacyjna, rozrywkowa, integracyjna); – telewizja – powstanie i rozwój telewizji, wpływ telewizji na przemiany w życiu codziennym oraz na kulturę, obyczajowość i politykę; – Internet i telefonia komórkowa – geneza powstania, cechy i funkcje; – wolność i niezależność mediów jako gwarant systemu demokratycznego; – pojęcia: społeczeństwo informacyjne, kinematograf, show-biznes, interaktywność.	E.2.1. analizuje obieg informacji w społeczeństwie XX-wiecznym; charakteryzuje znaczenie nowych form w komunikacji społecznej z uwzględnieniem radia, telewizji, filmu i Internetu; analizuje, w jaki sposób dostępne człowiekowi formy przekazu wpływają na treść przekazu
10.	Manipulacja informacją w propagandzie politycznej XX wieku i w reklamie	– geneza i przykłady historyczne manipulacji i propagandy; – manipulacja przekazem oraz propaganda w ZSRR; – manipulacja przekazem oraz propaganda w faszystowskich Niemczech i Włoszech; – manipulacja przekazem oraz propaganda w PRL;	E.2.2. analizuje przykłady manipulacji językowych w propagandzie politycznej i reklamie

		<ul style="list-style-type: none"> – manipulacja przekazem oraz propaganda w krajach demokratycznych; – manipulacje językowe w reklamie, – pojęcia: propaganda polityczna, manipulacja informacją, reklama polityczna, spot, dezinformacja. 	
--	--	--	--

4.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- znaczenie bezpośredniego charakteru komunikacji międzyludzkiej;
- funkcje słowa mówionego i słowa pisanego w historii świata;
- genezę i rozwój pisma;
- genezę i podział języków indoeuropejskich;
- wpływ rozwoju kolonizacji greckiej na rozprzestrzenianie się języka greckiego;
- wpływ filozofii na kształtowanie się greckiego światopoglądu i rozwój funkcji języka;
- wpływ kultury hellenistycznej na rozprzestrzenianie się języka greckiego i powstanie języka koine;
- rolę Bizancjum i Konstantynopola we wczesnym średniowieczu w utrzymaniu pozycji greki na wschodzie Europy;
- wpływ podbojów rzymskich i romanizacji na rozprzestrzenianie się języka łacińskiego;
- słowa pochodzenia łacińskiego i greckiego występujące we współczesnej polszczyźnie;
- przyczyny zróżnicowania językowego Europy;
- przyczyny podobnego brzmienia niektórych słów używanych w różnych językach;
- wpływu chrystianizacji krajów Europy średniowiecznej na utrwalenie się pozycji łaciny w Europie Zachodniej;
- wpływ kolonizacji niemieckiej na rosnące znaczenie języków narodowych w Europie Centralnej;
- rolę wizualizacji w katedrach gotyckich i romańskich kościołach oraz rolę gestu w komunikacji średniowiecznego społeczeństwa;
- rolę misteriów w średniowieczu;
- znaczenie wynalazku Jana Gutenberga dla zmiany sposobu komunikowania się w epoce nowożytnej;
- rolę reformacji i humanizmu w procesie kształtowania się języków narodowych w czasach nowożytnych;
- wpływ języków narodowych na kształtowanie się tożsamości narodowej;
- rolę administracji państwowej doby nowożytnej w kształtowaniu się języków narodowych;
- rozwój oświaty w czasach nowożytnych i jej wpływ na wzrost znaczenia słowa pisanego;
- genezę, rozwój i wpływ gazet i czasopism na życie ludzi;
- znaczenie teatru barokowego i oświeceniowego dla procesu komunikowania się;
- najważniejsze etapy przekazu informacji i rozwoju poczty;
- znaczenie pierwszych wynalazków medialnych (takich jak telegraf, telefon, parowe środki lokomocji, rozwój drukarstwa, fotografia i kino) dla zmiany sposobu i szybkości wymiany informacji;
- przekazy kultury masowej;
- rolę reklamy i tabloidów na kształtowanie się opinii publicznej;
- wpływ globalizacji na zanikanie języków regionalnych;
- rolę języka angielskiego we współczesnej komunikacji;
- pojęcie języka martwego i żywego;
- znaczenie prób tworzenia sztucznych języków uniwersalnych;
- rozwój i znaczenie filmu, telewizji, Internetu, telefonii komórkowej i cyfryzacji mediów dla XX-wiecznego sposobu komunikowania się;
- formy i znaczenie manipulacji przekazem oraz propagandy w XX wieku;
- pojęcia: alfabet fonetyczny, grupa językowa, koine, romanizacja prowincji, język martwy, język międzynarodowy, *Biblia pauperum*, renesans karoliński, styl romański, styl gotycki, *trivium*, *quadrivium*, minuskuła karolińska, *Res Publica Christiana*, *latinitas*, humanizm, reformacja, luteranizm, kalwinizm, kontreformacja, oficjum, laicyzacja, sekularyzacja, indeks ksiąg zakazanych, Biblia Gutenberga, język literacki, epistolografia, gazety pisane, pisma (druki) ulotne, kultura masowa, list, karta pocztowa, plakat, afisz, opinia publiczna, reklama, społeczeństwo informacyjne, kinematograf, show-biznes, interaktywność, propaganda polityczna, manipulacja informacją, reklama polityczna, spot, dezinformacja.

Uczeń potrafi:

- ocenić rolę języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie śródziemnomorskiej;
- wyjaśnić znaczenie grecko-rzymskiej wspólnoty językowej dla rozwoju kultury europejskiej;
- opisać zapożyczenia z języka greckiego i łacińskiego w języku polskim;
- wyjaśnić znaczenie napisów łacińskich często powtarzających się w kościołach i na cmentarzach (z uwzględnieniem zabytków epigraficznych swojego regionu);
- wskazać przyczyny zróżnicowania językowego Europy;
- wymienić grupy językowe w Europie i proces ich powstawania;
- przyporządkować obecnie funkcjonujące języki narodowe do grup językowych oraz pokazać ich rozmieszczenie na mapie;
- wymienić czynniki spajające średniowieczną Europę;
- scharakteryzować przekaz ideowy i ikonograficzny katedry gotyckiej;
- na wybranych przykładach dokonać analizy *Biblia pauperum*;
- wskazać regionalne zabytki architektury romańskiej i gotyckiej i ich przekaz ideowy oraz ikonograficzny;
- scharakteryzować kulturowe i społeczne konsekwencje upowszechnienia druku w epoce nowożytnej;
- opisać instytucje i media kształtujące opinię publiczną w dobie oświecenia;
- wyjaśnić, jaki wpływ na rozwój kultury masowej w XIX wieku miały nowe wynalazki w dziedzinie wymiany informacji;
- scharakteryzować kulturę masową społeczeństwa XIX-wiecznego;
- scharakteryzować nowe formy przekazu informacji w XIX-wiecznym społeczeństwie ze szczególnym uwzględnieniem prasy i reklamy oraz fotografii;
- wymienić funkcje prasy w XIX-wiecznym społeczeństwie;
- przeanalizować obieg informacji w XX-wiecznym społeczeństwie;
- scharakteryzować znaczenie nowych form w komunikacji społecznej z uwzględnieniem radia, telewizji, filmu i Internetu;
- podać przykłady wykorzystania Internetu w kształtowaniu decyzji politycznych w systemie demokratycznym;
- wymienić zagrożenia, które płyną z nieumiejętnego korzystania z Internetu;
- opisać cechy kultury masowej w XX wieku;
- dokonać analizy wpływu dostępnych człowiekowi form przekazu na treść przekazu;
- dokonać analizy przykładów manipulacji językowych w propagandzie politycznej i reklamie;
- wyjaśnić, na czym polega manipulacja informacją za pomocą środków masowego przekazu;
- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- umiejscowić w czasie omawiane wydarzenia;
- porządkować przyczyny procesów związanych z historią komunikacji;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe przemian w sposobie komunikowania się;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł dotyczących historii języka i komunikacji – w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej – i dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią z zakresu historii języka i komunikacji interpersonalnej w sposób zgodny z zasadami języka polskiego;
- konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

4.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Język, komunikacja i media*

- Atlas języków. Pochodzenie i rozwój języków świata*, red. B. Comrie, S. Matthews, M. Polinsky, Poznań 1998.
- Bajka Z., *Historia mediów*, Kraków 2008.
- Boardman J., *Sztuka grecka*, Toruń 1999.
- Bogucka M., *Kultura, naród, trwanie: dzieje kultury polskiej od zarania do 1989 roku*, Warszawa 2008.
- Bogucka M., *Staropolskie obyczaje w XVI–XVII wieku*, Warszawa 1994.

- Borawski S., *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, Warszawa 2000.
- Brückner A., *Dzieje kultury polskiej*, Kraków 1991.
- Chwalba A., *Historia powszechna. Wiek XIX*, Warszawa 2008.
- Doren C. van, *Historia wiedzy. Od zarania dziejów do dziś*, Warszawa 1997.
- Duby G., *Czasy katedr. Sztuka i społeczeństwo 980–1420*, Warszawa 1986.
- Eco U., *W poszukiwaniu języka uniwersalnego*, Gdańsk–Warszawa 2002.
- Goban-Klas T., *Zarys historii i rozwoju mediów. Od malowideł naskalnych do multimediiów*, Kraków 2001.
- Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, Warszawa 2005.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa–Kraków 2000.
- Goban-Klas, T., *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 1999.
- Grant M., *Krótką historią cywilizacji klasycznej*, Poznań 1998.
- Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, Warszawa 2009.
- Kopaliński W., *Opowieści o rzeczach powszednich*, Warszawa 2007.
- Krawczuk A., *Starożytność odległa i bliska*, Warszawa 1997.
- Landowski Z., Woś K., *Słownik cytatów łacińskich*, Warszawa 2008.
- Lanka J., *Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie 1513–1729*, Kraków 1960.
- Levinson P., *Miękkie ostrze. Naturalna historia i przyszłość rewolucji informacyjnej*, Warszawa 1999.
- Markowski A., Pawelec R., *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001.
- Mikołajczak A. W., *Łacina w kulturze polskiej*, Wrocław, 2005.
- Mrozowski M., *Media masowe. Władza, rozrywka i biznes*, Warszawa 2001.
- Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych*, praca zbiorowa pod red. A. Chwalby, Warszawa 2006.
- Pirożyński J., *Z dziejów obiegu informacji w Europie XVI wieku. Nowiny z Polski w kolekcji Jana Jakuba Wicki z Zurychu z lat 1560–1587*, Kraków 1995.
- Rozprawy w dziejów XVIII wieku. Z dziejów komunikacji socjalnej epoki nowożytnej*, pod red. J. Wojtowicza, Toruń 1993.
- Zientara B.: *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 1996.

5. Kobieta i mężczyzna, rodzina

5.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- ukazanie modelu rodziny w różnych światopoglądowych na przestrzeni epok;
- posługiwanie się pojęciami matriarchat, patriarchat, fratriarchat, monogamia, poligamia, endogamia, egzogamia;
- scharakteryzowanie zmian pozycji społecznych, politycznych, prawnych i kulturowych mężczyzny i kobiety w różnych epokach historycznych;
- dokonanie analizy przyczyn kształtowania się różnych modeli rodziny na przestrzeni wieków;
- przedstawienie ideału miłości w różnych koncepcjach literackich w dziejach kultury oraz przyczyn ich rozwoju;
- dostrzeganie procesu zmiany wizerunku dziecka na przestrzeni wieków oraz jego pozycji społecznej, prawnej i kulturowej w różnych epokach;
- określenie zakresu i charakteru władzy rodzicielskiej w różnych epokach;
- przedstawienie instytucji oświatowych i pozaświatowych mających wpływ na kształcenie dzieci i młodzieży w historii;
- zapoznanie z pojęciem i charakterem praw dziecka oraz ich genezą;
- omówienie przemian w zakresie obyczajowości ze szczególnym uwzględnieniem rewolucji obyczajowej;
- scharakteryzowanie przyczyn przemian obyczajowych na przestrzeni dziejów;
- podanie genezy procesu walki o prawa kobiet;
- przedstawienie etapów walki o prawa kobiet i jej konsekwencji społecznych, politycznych i kulturowych;
- wskazanie wpływu I i II wojny światowej na zmianę modelu rodziny oraz pozycji kobiet w społeczeństwie;
- scharakteryzowanie modelu rodziny oraz roli kobiety w bloku państw komunistycznych po II wojnie światowej;
- dokonanie analizy współczesnego modelu rodziny.

Umiejętności:

- formułowania ocen porównawczych;
- rozwijanie umiejętności stosowania poznanych pojęć z zakresu historii społecznej i historii rodziny;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny przemian obyczajowych oraz zmian w postrzeganiu wizerunku kobiety, mężczyzny i dziecka;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- lokalizowanie faktów z zakresu historii obyczajowości w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk z zakresu historii obyczajowości w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów z zakresu historii obyczajów;
- dokonywanie porównań statusu społecznego, prawnego, politycznego i kulturowego kobiet oraz dzieci w różnych przedziałach czasowych.

Postawy:

- docenianie roli jednostek w dziejach;
- docenianie wartości historycznych modeli rodziny;
- dążenie do zrozumienia stylów życia odmiennych od współczesnych;
- dostrzeganie różnych aspektów przemian obyczajowych zachodzących od XIX wieku;
- omówienie roli praw dziecka oraz praw kobiet we współczesnych społeczeństwach;
- przeciwdziałanie zagrożeniom życia rodzinnego we współczesnym świecie;
- akceptacja samotnego macierzyństwa, bezdzietności, związków partnerskich jako pełnoprawnych form funkcjonowania w społeczeństwie.

5.2. Treści nauczania

	PROGRAM NAUCZANIA	PODSTAWA PROGRAMOWA
--	--------------------------	----------------------------

Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Kobieta, mężczyzna i rodzina w Biblii	<ul style="list-style-type: none"> – podział ról we wspólnocie pierwotnej i plemiennej; – spory o matriarchat; – kontekst społeczno-kulturowy powstania Starego i Nowego Testamentu; – koncepcja miłości, rodziny i życia seksualnego w judaizmie; – dwie wersje stworzenia mężczyzny i kobiety – Rdz 1,26–30 oraz Rdz 2,8–25; – status kobiety i mężczyzny w społeczeństwie izraelskim; – rodzina starotestamentowa (wielopokoleniowa, patriarchalna, dopuszczalna poligamia); – kobiece bohaterki Starym i Nowym Testamencie: Estera, Judyta, prorokinie Miriam, Chulda, Debora; kobiety w otoczeniu Jezusa: Marta, Maria z Magdali; – stosunek Jezusa do cudzołóstwa i rozwodu; podkreślenie godności istoty ludzkiej, niezależnie od statusu społecznego czy płci; – przeniesienie tradycji starotestamentowej do chrześcijaństwa przez Pawła z Tarsu i jego wpływ na pozycję kobiety; – pojęcia: patriarchat, matriarchat, rodzina, pokrewieństwo, matrylinearność, patrylinearność. 	A.3.1. na wybranych przykładach analizuje obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w Biblii
2.	Kobieta, mężczyzna i rodzina w starożytnej Grecji i w starożytnym Rzymie	<ul style="list-style-type: none"> – poglądy filozofów greckich (Platona, Arystotelesa, stoików) na rolę kobiety i mężczyzny oraz zadania małżeństwa; – pozycja kobiety i mężczyzny w polis; – małżeństwo jako obowiązek wobec państwa; kary za bezżenność; – wartości i ideały w życiu rodzinnym – monogamia, patriarchat, <i>patria potestas</i> – władza ojcowska; – funkcje rodziny greckiej i rzymskiej – funkcje prokreacyjne, obowiązek wobec rodu i państwa; rola i zadania kobiety oraz mężczyzny w rodzinie rzymskiej; – obyczaje związane z narodzinami dziecka, przyjęcie do rodziny, nadanie imienia, porzucanie dzieci; – edukacja dzieci; – zmiany pozycji kobiet w społeczeństwie rzymskim; – możliwości przeprowadzenia rozwodu. 	A.3.2. na wybranych przykładach analizuje obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w kulturze starożytnej Grecji i Rzymu
3.	Wpływ kultury arabskiej i prowansalskiej na europejski model miłości dworskiej.	<ul style="list-style-type: none"> – cechy miłości dworskiej; – wizerunek kobiety w romansach rycerskich; – ośrodki kultury dworskiej; literatura prowansalska i jej geneza; 	B.3.1. wyjaśnia wpływ kultury arabskiej i prowansalskiej na europejski model miłości dworskiej w średniowieczu i ocenia trwałość tego modelu

	Trwałość tego modelu	<ul style="list-style-type: none"> – działalność trubadurów, truverów i minnesingerów; – kultura arabska i jej wpływ na ideał miłości dworskiej. 	
4.	Dziecko na przestrzeni wieków	<ul style="list-style-type: none"> – średniowieczna rodzina wielopokoleniowa; rola kobiet i mężczyzn, rodziny w społeczeństwie i gospodarce średniowiecza; – fazy życia człowieka – narodziny, lata sprawne, lata roztropne; – ciąża i narodziny dziecka; – chrzest i nadanie imienia; – władza ojcowska nad dziećmi, rola matki w opiece i wychowaniu dzieci; – edukacja domowa; – ideały wychowawcze XIX i XX wieku; – praca dzieci; – los dzieci niechcianych i porzuconych; – prawna ochrona dzieci – Deklaracja Praw Dziecka (1923 i 1959 rok). 	B.3.2. opisuje i porównuje miejsce dziecka w życiu społecznym w średniowieczu, w epoce nowożytnej oraz w XIX i XX wieku
5.	Obyczajowość sarmacka	<ul style="list-style-type: none"> – geneza sarmackich wzorów zachowań i ideologii; – ideologia sarmatyzmu; – podział stanu szlacheckiego; – hierarchia wewnętrzna staropolskiej rodziny szlacheckiej i zasady polityki koligacyjnej; – dzień powszedni i świąteczny w staropolskiej rodzinie szlacheckiej; – ubiór szlachecki; – ceremoniał sarmackie: śluby, chrzty, pogrzeby, – pojęcia: sarmatyzm, przedmurze chrześcijaństwa, demokracja szlachecka, oligarchia magnacka. 	C.3.1. charakteryzuje polską obyczajowość w epoce nowożytnej; analizuje na przykładach ikonograficznych, pamiątkarskich i epistolograficznych sarmackie wzorce zachowań oraz ocenia trwałość tych wzorców
6.	Edukacja szlachecka w epoce nowożytnej	<ul style="list-style-type: none"> – wychowanie i edukacja w epoce nowożytnej – poglądy najważniejszych pisarzy pedagogicznych (na przykład Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Sebastiana Petrycy z Pilzna); wpływ reformacji i kontrreformacji na edukację; – edukacja męskiej młodzieży szlacheckiej okresu staropolskiego; – podróże edukacyjne; – edukacja dziewcząt – edukacja domowa i klasztorna; – reformy edukacyjne w epoce oświecenia. 	C.3.2. analizuje model kształcenia polskiego szlachcica w epoce nowożytnej
7.	Miłość romantyczna – analiza przypadku	<ul style="list-style-type: none"> – miłość w literaturze romantycznej; – cechy miłości romantycznej; – krytyka miłości romantycznej; – miłość małżeńska w XIX wieku; – trwałość wzorca miłości romantycznej. 	D.3.1. na wybranych przykładach opisuje wzory miłości romantycznej i analizuje trwałość tego wzorca kulturowego
8.	Przyczyny oraz przebieg procesu emancypacji kobiet w XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój społeczeństwa mieszczańskiego i jego cechy; ideały rodzinne w XIX wieku; – pozycja społeczno-prawna kobiet w XIX wieku; – przemiany w życiu społecznym 	D.3.2. wyjaśnia przemiany życia społecznego sprzyjające emancypacji kobiet i przejawy tego procesu

- pozycję kobiety i mężczyzny w polis;
- pozycję społeczną, polityczną i kulturową kobiet w starożytnej Grecji;
- przyczyny zmiany pozycji społecznej kobiet w epoce hellenistycznej;
- modele i funkcje greckiej rodziny – funkcje prokreacyjne, obowiązek wobec rodu i państwa;
- przyczyny wyróżniającej się roli heter w greckich polis;
- funkcje i modele rodziny w starożytnym Rzymie;
- pozycję społeczną, polityczną i kulturową kobiet w starożytnym Rzymie;
- charakter funkcji *pater familias*;
- formy zawierania małżeństw w Rzymie: *conventio in manum, sine conventione in manum*;
- obyczaje związane z narodzinami dziecka, przyjęcie do rodziny, nadanie imienia, porzucanie dzieci w społecznościach antycznych;
- pozycję społeczną, prawną i kulturową kobiet w różnych okresach średniowiecza;
- pojęcie miłości dworskiej oraz jego genezę;
- cechy miłości dworskiej;
- wpływ literatury arabskiej i prowansalskiej na wykształcenie się ideału miłości dworskiej;
- rolę trubadurów, truverów i minnesingerów w rozprzestrzenianiu ideału miłości dworskiej;
- model rodziny chrześcijańskiej w średniowieczu i epoce nowożytnej;
- pozycję społeczną, prawną i kulturową dziecka w średniowieczu i czasach nowożytnych;
- charakter władzy rodzicielskiej w różnych epokach;
- instytucje zajmujące się opieką nad dziećmi porzucenymi w różnych epokach;
- zmianę sposobu widzenia dziecka w oświeceniu;
- pozycję społeczną, prawną i kulturową dziecka w XIX wieku;
- zmiany w wychowywaniu dzieci w XX wieku;
- pojęcie i charakter praw dziecka oraz ich genezę;
- charakter obyczajowości sarmackiej;
- ceremoniał sarmackie: śluby, chrzty, pogrzeby;
- zmianę modelu wykształcenia szlacheckiego w poszczególnych okresach ery nowożytnej;
- zasady reform edukacyjnych w oświeceniu;
- cechy miłości romantycznej;
- genezę walki o prawa kobiet;
- wpływ rewolucji francuskiej na prawa kobiet;
- konsekwencje emancypacji kobiet w XIX i XX wieku;
- pojęcie i genezę rewolucji obyczajowej w XX wieku;
- wpływ rewolt studenckich z 1968 roku i ruchu hippisowskiego na zmianę obyczajowości;
- pojęcie i charakter rewolucji seksualnej;
- pojęcie feminizmu drugiej fali;
- wpływ I i II wojny światowej na zmianę modelu rodziny;
- model rodziny oraz rolę kobiety w bloku państw komunistycznych po II wojnie światowej;
- współczesny model rodziny;
- zagrożenia rodziny we współczesnym świecie;
- pojęcia: matriarchat, patriarchat, monogamia, poligamia, endogamia, egzogamia, matrylinearność, patrylinearność, *patria potestas* – władza ojcowska, miłość dworska, literatura prowansalska, *chansons de geste*, trubadurzy, truverzy, minnesingerzy, sarmatyzm, przedmurze chrześcijaństwa, demokracja szlachecka, oligarchia magnacka, emancypacja, równouprawnienie, sufrażystki, feminizm, rodzina wielopokoleniowa, rodzina dwupokoleniowa, rodzina nuklearna, rodzina partnerska, rewolucja seksualna, płeć biologiczna; płeć społeczno-kulturowa (*gender*).

Uczeń potrafi:

- poddać analizie obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w Biblii, odwołując się do konkretnych przykładów;
- scharakteryzować obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w kulturze starożytnej Grecji i Rzymu, odwołując się do wybranych przykładów z literatury i historii;
- wyjaśnić wpływ kultury arabskiej i prowansalskiej na europejski model miłości dworskiej w średniowieczu;
- ocenić trwałość modelu miłości dworskiej, wskazując na przykłady z późniejszych epok;
- dokonać charakterystyki demograficznej od średniowiecznej rodziny wielopokoleniowej do oświeceniowej rodziny dwupokoleniowej;

- scharakteryzować miejsce dziecka w życiu społecznym w średniowieczu, w epoce nowożytnej oraz w XIX i w XX wieku;
- porównać poziom życia, więzi rodzinne i obowiązki w rodzinie szlacheckiej, mieszczańskiej i chłopskiej w epoce nowożytnej;
- wskazać przyczyny postępującej sekularyzacji małżeństwa w XVIII wieku;
- scharakteryzować polską obyczajowość w epoce nowożytnej na podstawie przykładów ikonograficznych, pamiętnikarskich i epistolograficznych;
- opisać sarmackie wzorce zachowań oraz dzień powszedni i świąteczny w staropolskiej rodzinie szlacheckiej;
- scharakteryzować ubiór szlachecki;
- ocenić trwałość sarmackich wzorców obyczajowych, wskazując na wybrane przykłady z następnych epok;
- poddać analizie model kształcenia polskiego szlachcica w epoce nowożytnej;
- opisać wzory miłości romantycznej, odwołując się do wybranych przykładów literackich i historycznych;
- wskazać przejawy trwałości miłości romantycznej;
- wyjaśnić przemiany życia społecznego sprzyjające emancypacji kobiet oraz przejawy tego procesu;
- omówić zmiany w dostępie do edukacji na przykładzie wybranej postaci kobiecej;
- omówić działalność Entuzjastek i Narcyzy Żmichowskiej; Elizy Orzeszkowej, Pauliny Kuczalskiej-Reinschmit, Zofii Nałkowskiej, Ireny Krzywickiej, Tadeusza Boya-Żeleńskiego jako propagatorów równouprawnienia na ziemiach polskich;
- scharakteryzować przemiany obyczajowe w świecie zachodnim w XX wieku z uwzględnieniem tak zwanej rewolucji obyczajowej lat sześćdziesiątych XX wieku;
- omówić zmiany modelu rodziny w XX wieku z uwzględnieniem przemian zaistniałych w życiu społeczeństwa polskiego;
- umieścić w czasie omawiane zagadnienia i problemy;
- wymienić postacie, których postawy i działalność były ważne dla omawianego problemu;
- wskazać przyczyny procesów związanych z historią obyczajowości;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe przemian obyczajowych w różnych epokach;
- oceniać przemiany obyczajowe w różnych epokach historycznych;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł dotyczących historii obyczajowości, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, oraz dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią z zakresu historii obyczajowości w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

5.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Kobieta, mężczyzna i rodzina*

- Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002.
- Ariès P., *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*, Gdańsk 1995.
- Baldock J., *Kobiety w Biblii*, Warszawa 2008.
- Beauvoir de S., *Druga płeć*, Warszawa 2003.
- Besala J., *Miłość i strach: dzieje uczuć kobiet i mężczyzn*, tom I–II, Poznań 2010.
- Biezuńska-Malowist I., *Kobiety antyku: talenty, ambicje, namiętności*, Warszawa 1993.
- Bockenheimer K., *Przy polskim stole*, Wrocław 1998.
- Bockenheimer K., *Dworek, kontusz, karabelka*, Wrocław 2002.
- Bogucka M., *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2005.
- Bogucka M., *Staropolskie obyczaje w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1994.
- Bołdyrew A., *Matka i dziecko w rodzinie polskiej. Ewolucja modelu życia rodzinnego w latach 1795–1918*, Warszawa 2008.
- Boucher F., *Historia mody. Dzieje ubiorów od czasów prehistorycznych do końca XX wieku*, Warszawa 2003.
- Bystron S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, Warszawa 1976.
- Cieśla-Korytowska M., *O romantycznym poznaniu*, Kraków 1997.

Claudon F., *Encyklopedia romantyzmu. Malarstwo, rzeźba, architektura, literatura, muzyka*, Warszawa 1971.

Człowiek Grecji, pod red. J. P. Vernanta, Warszawa 2000.

Człowiek Rzymu, pod red. A. Giardini, Warszawa 2000.

Czerniecki S., *Compendium Ferculorum albo zebranie potraw*, oprac. J. Dumanowski, M. Spychaj, Warszawa 2010.

Dawne zabawy dziecięce, pod red. D. Żołędź-Strzelczyk i K. Kabacińskiej, Kielce–Warszawa 2008.

Delimata M., *Dziecko w Polsce średniowiecznej*, Poznań 2004.

Duby G., *Damy XII wieku*, Warszawa 2000.

Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym), red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarca, Warszawa 2008.

Dziecko w rodzinie i społeczeństwie, pod red. J. Jundziłła, D. Żołędź-Strzelczyk, t. I, *Starożytność – średniowiecze*, Bydgoszcz 2002.

Dziecko w rodzinie i społeczeństwie, pod red. K. Jakubiaka, W. Jamrozka, t. II, *Dzieje nowożytne*, Bydgoszcz 2002.

Dzielska M., *Hypatia z Aleksandrii*, Kraków 2010.

Eisenberg J., *Kobieta w czasach Biblii*, Gdańsk 1996.

Flandrin J.L., *Historia rodziny*, Warszawa 1998.

Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006.

Gładziuk N., *Omphalos, czyli pępek świata. Płeć jako problem filozofii politycznej Greków*, Warszawa 1997.

Górnicka-Boratyńska A., *Stańmy się sobą. Cztery projekty emancypacji (1863–1939)*, Izabelin 2001.

Górnicka-Boratyńska A., *Chcemy całego życia. Antologia polskich tekstów feministycznych z lat 1870–1939*, Warszawa 1999.

Grimal P., *Miłość w starożytnym Rzymie*, Warszawa 2005.

Historia życia prywatnego, red. M. Perrot, Wrocław 1999.

Hannam J., *Feminizm*, tłum. A. Kaflńska, Poznań 2010.

Jacqueline K., *Kobiety w Biblii: dziewice, małżonki, buntowniczkę, uwodzicielki, prorokinie, nierządnicę*, Warszawa 2009.

Jankowski S., *Małżeństwo i rodzina w Piśmie Świętym*, Szczecin 2008.

Jundziłł J., *Wzorce i modele wychowania w rodzinie rzymskiej okresu III wiek p.n.e. – III wiek n.e.*, Bydgoszcz 2001.

Karpiński Cz., *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa 1995.

Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1995.

Kobieta i edukacja za ziemiach polskich w XIX i XX wieku, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1992.

Kobieta i świat polityki, cz. 1, Polska na tle porównawczym w XIX i początkach XX wieku, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1994; cz. 2, *W niepodległej Polsce 1918–1939*, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1996.

Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1996.

Kobiety i kultura życia codziennego. Wiek XIX i XX, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1997.

Kobieta i praca. Wiek XIX i XX, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 2000.

Kobieta i kultura czasu wolnego, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 2001.

Kobieta i małżeństwo, Społeczno-kulturowe aspekty seksualności, tom VIII, Warszawa 2004.

Kobieta i rewolucja obyczajowa, Społeczno-kulturowe aspekty seksualności, tom IX, zbiór studiów pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 2006.

Kopaliński W., *Encyklopedia „drugiej płci”*, Warszawa 2001.

Kobiety świata antycznego. Wybór tekstów autorów greckich i rzymskich, opracowanie, wstęp i komentarz L. Winniczuk, Warszawa 1973.

Kozioł A., *Polski słownik kuchenny i biesiadny*, Kraków 2003.

Koper S., *Kobiety w życiu Mickiewicza*, Warszawa 2010.

Kuchowicz Z., *Obyczaje staropolskie. XVII–XVIII wiek*, Łódź 1975 i nast.

Kuchowicz Z., *Miłość staropolska. Wzory – uczuciowość – obyczaje erotyczne XVI–XVIII wieku*, Łódź 1982.

Kwak A., *Rodzina w dobie przemian*, Warszawa 2005.

Landowski Z., *Świat Arabski. Leksykon. Historia, gospodarka, kultura*, Warszawa 2008.

Łaciak B., *Obyczajowość polska czasu transformacji, czyli wojna postu z karnawalem*, Warszawa 2005.

Maliszewski K., *Z dziejów staropolskiej kultury i cywilizacji*, Lublin 2010.

Miezdzyńska-Nawotka M., *O modach i strojach*, Wrocław 2002.

Miłość romantyczna jako figura wyobraźni, red. B. Płonka-Syroka, E. Rudolf, Wrocław 2009.

Miłość spełniona, miłość niespełniona, red. B. Płonka-Syroka, K. Majbroda, Wrocław 2010.

Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych, pod red. A. Chwalby, Warszawa 2005.

Od narodzin do wieku dojrzałego. Dzieci i młodzież w Polsce, pod red. E. Mazur, cz. 2, *Stulecie XIX i XX*, Warszawa 2003.

Partnerka, matka, opiekunka: status kobiety w starożytności i średniowieczu, pod red. J. Jundziłła, Bydgoszcz 1999.

Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku, pod red. K. Jakubiaka, Bydgoszcz 2000.

Pernoud R., *Kobieta w czasach katedr*, Warszawa 1990.

Pernoud R., *Kobieta w czasach wypraw krzyżowych*, Gdańsk 2002.

Piwowarczyk D., *Słynni rycerze Europy. Rycerze w służbie dam i dworu*, Warszawa 2009.

Rewolucje 1968, Biblioteka „Gazety Wyborczej”, Warszawa 2008.

Rodzina w społeczeństwach antycznych i wczesnym chrześcijaństwie. Literatura, prawo, epigrafika, sztuka, pod red. J. Jandziłła, Bydgoszcz 1995.

Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim, pod red. W. Warzywody-Kruszyńskiej, P. Szukalskiego, Łódź 2004.

Romaniuk K., *Małżeństwo i rodzina według Biblii*, Warszawa 1994.

Romantycy – fantastyka – podróż, red. J. Brzozowski, B. Stelmaszczyk, Łódź 2003.

Słownik Sarmatyzmu. Idee, pojęcia, symbole, pod red. A. Borowskiego, Kraków 2001.

Szlendak T., *Socjologia rodziny: ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2010.

Thorne T., *Słownik pojęć kultury postmodernistycznej. Mody, kultury, fascynacje*, Warszawa 1995.

Walczak M., *Historia oświaty i wychowania. Wybrane zagadnienia*, Ryki 2003.

Walczeńska S., *Damy, rycerze i feministki. Kobiety dyskurs emancypacyjny w Polsce*, Kraków 2000.

Walther W., *Historia literatury arabskiej*, Warszawa 2008.

Winniczuk L., *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2006.

Witkowska A., Przybylski R., *Romantyzm*, Warszawa 2000.

Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian, pod red. Z. Tyszki, Poznań 2004.

Wollstonecraft M., *Wołanie o prawa kobiety*, Warszawa 2011.

Wyczański A., *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa 2001.

Zagrożenia dla rodziny. Europa i Polska, pod red. M. Malikowskiego, S. Gałkowskiego, Rzeszów 2010.

Żołądź-Strzelczyk D., *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002.

Żołądź D., *Idealy edukacyjne doby staropolskiej. Stanowe modele i potrzeby edukacyjne szesnastego i siedemnastego wieku*, Warszawa–Poznań 1990.

Strona Muzeum Historii Kobiet <http://www.feminoteka.pl/muzeum/>

Konsola. Stowarzyszenie Kobiet http://konsola.org.pl/czytaj/teksty_on-line/

Historia kobiet, kobiety w historii. Blog Anny Nowakowskiej-Wierchoś. Archiwistki. <http://herstoria.blox.pl/html>

6. Nauka

6.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- ukazanie osiągnięć nauki na przestrzeni dziejów;
- przedstawienie najważniejszych wynalazków i osiągnięć technicznych w różnych epokach historycznych;
- omówienie genezy i najważniejszych kierunków rozwoju filozofii antycznej oraz jej wpływu na myślicieli następnych epok;
- dostrzeganie wpływu idei i nauki minionych epok na współczesne dyscypliny naukowe;
- scharakteryzowanie osiągnięć i działalności najważniejszych uczonych różnych epok historycznych;
- posługiwanie się pojęciami pozwalającymi na scharakteryzowanie rozwoju nauki i myśli technicznej;
- ukazanie genezy i organizacji uniwersytetów;
- wskazanie trwałości idei uniwersyteckiej;
- scharakteryzowanie działalności instytucji naukowych powstających w różnych epokach historycznych;
- poznanie metod badawczych i naukowych stosowanych w różnych epokach;
- ukazanie związku między rozwojem nauki a rewolucją przemysłową;
- omówienie dziedzictwa racjonalizmu oświeceniowego we współczesnym świecie;
- dostrzeganie wpływu osiągnięć naukowych i wynalazków na życie codzienne ludzi oraz zmian społecznych z nich wynikających;
- wyjaśnienie obyczajowych następstw procesów urbanizacji i industrializacji;
- przedstawienie konsekwencji światopoglądowych i etycznych teorii przez Karola Darwina oraz Zygmunta Freuda;
- omówienie procesu specjalizacji w nauce i powstałych w jej wyniku dziedzin naukowych;
- przedstawienie sporów etycznych dotyczących nauki i jej granic poznawczych;
- omówienie osiągnięć naukowych i ich wykorzystywania w sposób stwarzający problemy natury etycznej;
- przedstawienie procesu kształtowania się społeczeństwa zhierarchizowanego i jego konsekwencje;
- znajomość podstawowych stanowisk w sporze o przyszłość zglobalizowanego świata.

Umiejętności:

- rozwijanie umiejętności stosowania poznanych pojęć z zakresu nauki;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny osiągnięć naukowych i wynalazków oraz postaw naukowych;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- formułowanie i uzasadnianie ocen osiągnięć naukowych i wynalazków;
- lokalizowanie faktów z zakresu historii nauki w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk z zakresu historii nauki w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów z zakresu historii nauki;
- porównanie dokonań naukowych w różnych przedziałach czasowych;
- ocenianie dokonań naukowych w poszczególnych epokach z uwzględnieniem ich genezy i uwarunkowań społeczno-politycznych.

Postawy:

- kształtowanie postawy tolerancji wobec dokonań innych kultur i narodów;
- docenianie wartości nauki;
- rozwijanie zainteresowania historią nauki;
- dostrzeganie różnych etycznie aspektów rozwoju współczesnej nauki i zajmowanie stanowiska wobec nich.

6.2. Treści nauczania

Lp.	PROGRAM NAUCZANIA	PODSTAWA PROGRAMOWA
-----	-------------------	---------------------

Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Starożytna Grecja to nie tylko filozofia	<ul style="list-style-type: none"> – geneza i rozwój filozofii greckiej; – osiągnięcia greckiej medycyny, geografii, matematyki, astronomii; – rozwój historiografii greckiej; – działalność i osiągnięcia Euklidesa, Hipokratesa, Archimedesza, Talesa z Miletu, Pitagorasa, Arystarcha z Samos, Hipparcha, Ptolemeusza, Pliniusza Starszego, Herodota, Tukidydesa, Platona, Sokratesa, Arystotelesa, Demokryta, Protagorasa, Diogenesa z Synopy; – zastosowanie wynalazków greckich w starożytności. 	A.4.1. charakteryzuje dorobek nauki greckiej w zakresie filozofii, geometrii, fizyki, astronomii i medycyny
2.	Antyczne korzenie współczesnych dyscyplin naukowych	<ul style="list-style-type: none"> – osiągnięcia nauki cywilizacji starożytnego Wschodu i ich wpływ na naukę późniejszych okresów; – osiągnięcia nauki greckiej i rzymskiej oraz ich wpływ na naukę późniejszych okresów; – wykorzystanie wynalazków antycznych w następnych epokach; – przykłady współczesnego wykorzystania myśli naukowej starożytności. 	A.4.2. wyjaśnia antyczne korzenie współczesnych dyscyplin naukowych
3.	Powstanie i struktura uniwersytetów	<ul style="list-style-type: none"> – szkolnictwo średniowieczne; – geneza uniwersytetów; – organizacja pierwszych uniwersytetów włoskich; – proces rozwoju idei uniwersyteckiej w średniowieczu i czasach nowożytnych; – charakterystyka scholastyki i sztuk wyzwolonych; – konsekwencje rozwoju uniwersytetów. 	B.4.1. opisuje genezę uniwersytetu i jego organizację
4.	Trwałość idei uniwersytetu	<ul style="list-style-type: none"> – wpływ rozwoju uniwersytetów na naukę epoki średniowiecza; – znaczenie idei uniwersyteckiej dla rozwoju humanizmu; – trwałość idei uniwersyteckiej; – porównanie współczesnej organizacji uniwersytetów z uniwersytetami średniowiecznymi. 	B.4.2. wyjaśnia przyczyny trwałości idei uniwersyteckiej
5.	Nauka w epoce nowożytnej	<ul style="list-style-type: none"> – pojęcia: republika uczonych, człowiek renesansu, jansenizm, pietyzm, kartezjanizm, akademia, encyklopedia; – osiągnięcia naukowe w zakresie medycyny, matematyki, astronomii, geografii, fizyki i chemii w epoce nowożytnej; – działalność i osiągnięcia Erazma z Rotterdamu, Tomasza More’a, Mikołaja Kopernika, Galileusza, Johannes Keplera, Jana Heweliusza, Isaaca Newtona, Karola Linneusza, Kartezjusza, Johna Locke’a, Edwarda Jennera; – działalność encyklopedystów oraz 	C.4.1. opisuje funkcjonowanie nowożytnej republiki uczonych (<i>républiques des lettres</i>); charakteryzuje instytucje nowożytnej nauki (akademia, encyklopedia)

		instytucji naukowych powstających w epoce nowożytnej.	
6.	Dziedzictwo oświeceniowego racjonalizmu	<ul style="list-style-type: none"> - geneza i charakter przewrotu oświeceniowego; - metody badawcze i naukowe stosowane w oświeceniu; - związek między rozwojem nauki a rewolucją przemysłową; - dziedzictwo racjonalizmu oświeceniowego we współczesnym świecie; - pojęcia: empiryzm, deizm, ateizm, racjonalizm. 	C.4.2. ocenia dziedzictwo oświeceniowego racjonalizmu w świecie współczesnym
7.	XIX-wieczna fascynacja postępem	<ul style="list-style-type: none"> - najważniejsze osiągnięcia naukowe oraz wynalazki w zakresie medycyny, matematyki, astronomii, geografii, fizyki i chemii w XIX wieku; - działalność i osiągnięcia Roberta Kocha, Ludwika Pasteura, Marii Skłodowskiej-Curie, Wilhelma Roentgena, Nielsa Bohra, Dymitra Mendelejewa, Ernesta Rutherforda; - konsekwencje procesów urbanizacji i industrializacji; - XIX-wieczne instytucje wspierające naukę. 	D.4.1. charakteryzuje XIX-wieczną fascynację postępem
8.	Psychoanaliza i darwinizm	<ul style="list-style-type: none"> - teoria psychoanalizy Zygmunta Freuda, - reakcje na ogłoszenie teorii psychoanalizy w XIX-wiecznym społeczeństwie; - konsekwencje społeczne i etyczne teorii psychoanalizy w XIX i XX wieku; - teoria ewolucji Karola Darwina; - reakcje na ogłoszenie teorii ewolucji w XIX-wiecznym społeczeństwie; - konsekwencje społeczne i etyczne teorii ewolucji w XIX i XX wieku; - przejawy adoptowania teorii psychoanalizy i darwinizmu w naukach społecznych. 	D.4.2. charakteryzuje konsekwencje darwinizmu i teorii psychoanalizy w naukach społecznych i refleksji etycznej w XIX i XX wieku
9.	Przemiany życia społecznego w XX wieku	<ul style="list-style-type: none"> - społeczeństwo industrialne i postindustrialne; - proces kształtowania się i konsekwencje społeczeństwa zhierarchizowanego; - cechy społeczeństwa masowego i społeczeństwa informacyjnego; - zjawisko konsumpcjonizmu we współczesnym świecie; - przyszłość zglobalizowanego świata. 	E.4.1. analizuje wybrane interpretacje socjologiczne odnoszące się do przemian życia społecznego w XX wieku
10.	Granice poznawcze nauki	<ul style="list-style-type: none"> - proces specjalizacji w nauce; - najważniejsze osiągnięcia naukowe oraz wynalazki w zakresie medycyny, astronomii, fizyki, chemii i informatyki w XX wieku i ich społeczne konsekwencje; - spory etyczne dotyczące nauki i jej granic poznawczych; - osiągnięcia naukowe i ich wykorzystanie w sposób rodzący problemy natury 	E.4.2. przedstawia współczesne spory etyczne wokół uprawnień i granic poznawczych nauki

		etycznej (między innymi klonowanie, <i>in vitro</i> , wykorzystanie badań w celach wojskowych).	
--	--	---	--

6.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- osiągnięcia nauki cywilizacji starożytnego Wschodu;
- genezę i kierunki rozwoju greckiej nauki w zakresie matematyki, astronomii, medycyny, historii, geografii;
- najważniejsze wynalazki i osiągnięcia techniczne starożytnych Greków oraz sposoby ich wykorzystania w późniejszych epokach;
- genezę i najważniejsze kierunki rozwoju filozofii antycznej oraz jej wpływ na myślicieli następnych epok;
- związek między rozwojem filozofii greckiej a nauką;
- wpływ antycznych idei i nauki na współczesne dyscypliny naukowe;
- pojęcia pozwalające na scharakteryzowanie rozwoju nauki i myśli technicznej epoki starożytności;
- proces rozwoju szkolnictwa średniowiecznego;
- genezę uniwersytetów;
- proces rozwoju idei uniwersyteckiej w średniowieczu;
- wpływ rozwoju uniwersytetów na naukę epoki średniowiecza;
- znaczenie idei uniwersyteckiej dla rozwoju humanizmu;
- trwałość idei uniwersyteckiej;
- pojęcia: republika uczonych i człowiek renesansu oraz odnosi je do konkretnych przykładów;
- znaczenie wynalazku Jana Gutenberga dla rozwoju nauki nowożytnej;
- najważniejsze osiągnięcia naukowe w zakresie medycyny, matematyki, astronomii, geografii, fizyki i chemii w epoce nowożytnej;
- genezę rozwoju zainteresowania nauką (z podkreśleniem roli humanizmu i odkryć geograficznych);
- działalność encyklopedystów oraz instytucji naukowych powstających w epoce nowożytnej;
- metody badawcze i naukowe stosowane w epoce nowożytnej;
- rozwój i znaczenie racjonalizmu nowożytnego;
- genezę i charakter przewrotu oświeceniowego;
- najważniejsze wynalazki epoki nowożytnej i ich wpływ na życie ludzi;
- związek między rozwojem nauki a rewolucją przemysłową;
- dziedzictwo racjonalizmu oświeceniowego we współczesnym świecie;
- pojęcia pozwalające na scharakteryzowanie rozwoju nauki i myśli technicznej epoki nowożytnej;
- najważniejsze osiągnięcia naukowe oraz wynalazki w zakresie medycyny, matematyki, astronomii, geografii, fizyki i chemii w XIX wieku;
- najważniejsze XIX-wieczne wynalazki w zakresie transportu i komunikacji, rozrywki oraz życia codziennego;
- wpływ osiągnięć naukowych i XIX-wiecznych wynalazków na życie codzienne ludzi oraz zmiany społeczne z nich wynikające;
- obyczajowe następstwa procesów urbanizacji i industrializacji;
- działalność XIX-wiecznych instytucji wspierających naukę;
- najważniejsze skutki rozwoju XIX-wiecznych nauki;
- konsekwencje światopoglądowe i etyczne teorii Karola Darwina oraz Zygmunta Freuda;
- przejawy adaptowania teorii Darwina w naukach społecznych;
- proces specjalizacji w nauce i powstałe w jej wyniku dziedziny naukowe;
- najważniejsze osiągnięcia naukowe oraz wynalazki w zakresie medycyny, astronomii, fizyki, chemii i informatyki w XX wieku;
- spory etyczne dotyczące nauki i jej granic poznawczych;
- osiągnięcia naukowe i ich wykorzystanie w sposób rodzący problemy natury etycznej;
- proces kształtowania się i konsekwencje społeczeństwa zhierarchizowanego;
- cechy społeczeństwa masowego i społeczeństwa informacyjnego oraz przejawy ich funkcjonowania;
- zjawisko konsumpcjonizmu we współczesnym świecie i jego przejawy w odniesieniu do konkretnych sytuacji;
- podstawowe stanowiska w sporze o przyszłość zglobalizowanego świata;

- pojęcia: dyscyplina naukowa, prawo i jego kodyfikacja, pismo, epikureizm, stoicyzm, scholastyka, sztuki wyzwolone, *trivium*, *quadrivium*, *collegium*, akademia, bakałarz, rektor, magister, encyklopedia, jansenizm, pietyzm, kartezjanizm, empiryzm, deizm, ateizm, racjonalizm, darwinizm;
- działalność i osiągnięcia między innymi Euklidesa, Hipokratesa, Archimedesza, Talesa z Miletu, Pitagorasa, Arystarcha z Samos, Hipparcha, Ptolemeusza, Pliniusza Starszego, Herodota, Tukidydesa, Platona, Sokratesa, Arystotelesa, Demokryta, Protagorasa, Diogenesa z Synopy, Erazma z Rotterdamu, Tomasza More'a, Mikołaja Kopernika, Galileusza, Johannes Keplera, Jana Heweliusza, Isaaca Newtona, Karola Linneusza, Kartezjusza, Johna Locke'a, Edwarda Jennera, Roberta Kocha, Ludwika Pasteura, Marii Skłodowskiej-Curie, Wilhelma Roentgena, Nielsa Bohra, Dymitra Mendelejewa, Ernesta Rutherforda.

Uczeń potrafi:

- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- podać daty z zakresu historii nauki;
- wymienić nazwiska najwybitniejszych uczonych różnych epok oraz omówić ich osiągnięcia;
- porządkować przyczyny procesów związanych z historią nauki;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe odkryć naukowych w różnych epokach;
- charakteryzować procesy prowadzące do odkryć w zakresie różnych nauk;
- wartościować osiągnięcia naukowe różnych epok historycznych;
- ustosunkowywać się do różnych teorii i sporów dotyczących rozwoju nauki i konsekwencji odkryć naukowych;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł, dotyczące historii nauki, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, a także dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią z zakresu historii nauki w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

6.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Nauka*

- Ashall F., *Przełomowe odkrycia*, Warszawa 1997.
- Baszkiewicz J., *Młodość uniwersytetów*, Warszawa 1997.
- Boorstin D. J., *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, Warszawa 1998.
- Burke P., *Renesans*, Kraków 2009.
- Człowiek renesansu*, red. E. Garin, tłum. A. Osmólska-Mętrak, Warszawa 2001.
- Delumeau J., *Cywilizacja Odrodzenia*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1993.
- Dybel P., *Freuda sen o kulturze*, Warszawa 1996.
- Encyklopedia odkryć i wynalazków*, Warszawa 1972.
- Etyka i technika w poszukiwaniu ludzkiej doskonałości*, pod red. Barbary Chyrowicz, Lublin 2004.
- Etyka wobec współczesnych dylematów*, pod red. K. Kalki, A. Papuzińskiego, Bydgoszcz 2006.
- Filipiak M., Lis F., *W kręgu kultury postmodernistycznej. Młodzież, kultura, wartości*, Lublin 2000.
- Globalizacja a jednostka*, pod red. A. Błachnio, Bydgoszcz 2009.
- Historia medycyny*, red. T. Brzeziński, Warszawa 1995.
- Historia życia prywatnego*, t. IV, red. M. Perrot, Wrocław 2006.
- Kubiak Z., *Dzieje Greków i Rzymian*, Warszawa 2003.
- Kunzmann P., Burkard F. P., Wiedmann F., *Atlas filozofii*, Warszawa 1999.
- Le Goff J., *Kultura średniowiecznej Europy*, tłum. H. Szumańska-Grossowa, Warszawa 1995.
- Manteuffel T., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1996.
- Maritain J., *Trzej reformatorzy: Luter, Kartezjusz, Rousseau*, tłum. K. Michalski, Warszawa 2005.
- Mroziewicz L., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1999.
- Pajewski J., *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 1999.
- Pater J., *Dawne wynalazki*, Warszawa 1997.
- Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, t. III, Lublin 2004.
- Roszkowski W., *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002.

- Rostworowski E., *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 2002.
- Stiglitz J. E., *Globalizacja*, Warszawa 2004.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 1981.
- Vardy P., Grosch P., *Etyka*, Poznań 1995.
- Vetulani A., *Początki najstarszych wszechnic środkowoeuropejskich*, Wrocław 1970.
- Wolski J., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1996.
- Wójcik Z., *Historia powszechna. Wiek XVI–XVII*, Warszawa 1998.
- Żarnowski J., *Spoleczeństwa XX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999.
- Żywczyński M., *Historia powszechna 1789–1870*, Warszawa 1997.

7. Swojskość i obcość

7.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- omówienie cech barbarzyńcy w ujęciu greckim i rzymskim;
- scharakteryzowanie kontaktów Greków i Rzymian z plemionami barbarzyńskimi;
- wyjaśnienie genezy i konsekwencji antyjudajizmu w średniowiecznej Europie;
- dostrzeżenie wpływu wypraw krzyżowych na postrzeganie swojskości i obcości;
- przedstawienie wpływu wypraw geograficznych na rozwój kolonializmu wczesnonowożytnego;
- ukazanie postaw Europejczyków wobec mieszkańców zdobywanych i odkrywanych ziem w epoce nowożytnej;
- zapoznanie z wyobrażeniami Europejczyków o mieszkańcach innych kontynentów oraz ich prezentacji w literaturze przygodowej;
- wyjaśnienie ewolucji pojęcia tolerancji w różnych epokach historycznych;
- przedstawienie stosunku Europejczyków do ludności terenów kolonialnych;
- omówienie rozwoju idei nacjonalizmu i rasizmu w XIX wieku;
- scharakteryzowanie pojęcia wielokulturowości;
- wskazanie genezy omawianych wydarzeń i procesów historycznych;
- scharakteryzowanie działalności i osiągnięć najważniejszych postaci historycznych;
- posługiwanie się pojęciami pozwalającymi na scharakteryzowanie omawianych wydarzeń i procesów;
- omówienie trwałości idei tolerancji;
- przedstawienie konsekwencji światopoglądowych i etycznych nacjonalizmu i rasizmu;
- wyjaśnienie następstw wielokulturowości we współczesnym świecie;
- przedstawienie sporów dotyczących zjawiska wielokulturowości.

Umiejętności:

- kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z uprzedzeniami i stereotypami;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny przebiegu wydarzeń i procesów związanych ze współistnieniem różnych kultur i tradycji;
- rozwijanie umiejętności stosowania poznanych pojęć;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny omawianych wydarzeń, procesów i zjawisk historycznych;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- formułowanie i uzasadnianie ocen omawianych wydarzeń, procesów i zjawisk historycznych;
- lokalizowanie faktów w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk w przestrzeni;
- porównanie omawianych wydarzeń, procesów i zjawisk historycznych;
- ocenianie omawianych wydarzeń, procesów i zjawisk historycznych w poszczególnych epokach z uwzględnieniem ich genezy i uwarunkowań społeczno-politycznych.

Postawy:

- kształtowanie postawy tolerancji wobec dokonań innych kultur i narodów;
- uwrażliwienie na odmienne rodowody kulturowe i tradycje;
- kształtowanie postaw otwartych i tolerancyjnych, opartych na dialogu i wymianie wartości, a wyrzekających się poczucia wyższości kulturowej;
- ukazanie wielokulturowości jako dobra społecznego, wpływającego na wzbogacenie kultury i stanowiącego wyzwanie, ale nie zagrożenie;
- kształtowanie przekonania o konieczności pokojowego i opartego na równych prawach współistnienia różnych grup religijnych, kulturowych i społecznych;
- zanegowanie postaw rasistowskich, nacjonalistycznych, ksenofobicznych.

7.2. Treści nauczania

	PROGRAM NAUCZANIA	PODSTAWA
--	--------------------------	-----------------

		PROGRAMOWA	
Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Starożytni Grecy i barbarzyńcy	<ul style="list-style-type: none"> – znaczenie mitu wspólnego pochodzenia dla Greków; inne więzi łączące Greków: język, religia, zwyczaje; – <i>bios politikos</i> Arystotelesa jako jeden z trzech sposobów życia dostępnych ludziom wolnym; – ewolucja pojęcia barbarzyńcy w cywilizacji greckiej; – wpływ wielkiej kolonizacji i wojen z Persami na rozwój kontaktów z plemionami barbarzyńskimi; – przykłady kontaktów Greków z ludami barbarzyńskimi; – charakter stosunków grecko-macedońskich przed epoką hellenistyczną; – proces hellenizacji basenu Morza Śródziemnego; – wpływ literatury i filozofii greckiej na formowanie się stereotypu barbarzyńcy i fenomenu pojmowania własnej kultury za prawdziwie ludzką; – pojęcia: barbarzyńca, stereotyp, <i>bios politikos</i>. 	<p>A.5.1. opisuje greckie i rzymskie pojęcia barbarzyńcy; na wybranych przykładach charakteryzuje kontakty Greków i Rzymian z ludami uważanymi przez nich za barbarzyńców</p> <p>A.5.2. wyjaśnia na przykładach starożytnych Greków i Rzymian fenomen uznawania własnej kultury za kulturę prawdziwie ludzką</p>
2.	Barbarzyńcy w Imperium Romanum	<ul style="list-style-type: none"> – plemiona barbarzyńskie w okresie królestwa i republiki; – wpływ podbojów rzymskich na rozwój kontaktów z plemionami barbarzyńskimi; – przykłady kontaktów Rzymian z ludami barbarzyńskimi; – proces romanizacji basenu Morza Śródziemnego; – etapy formowania się Imperium Romanum i ewoluowania pojęcia barbarzyńcy; – wielka wędrówka ludów; – wpływ literatury rzymskiej na formowanie się stereotypu barbarzyńcy i fenomenu pojmowania własnej kultury za prawdziwie ludzką; – pojęcia: <i>humanitas, inhumanitas, orbis romanum, orbis barbarum</i>. 	<p>A.5.1. opisuje greckie i rzymskie pojęcia barbarzyńcy; na wybranych przykładach charakteryzuje kontakty Greków i Rzymian z ludami uważanymi przez nich za barbarzyńców</p> <p>A.5.2. wyjaśnia na przykładach starożytnych Greków i Rzymian fenomen uznawania własnej kultury za kulturę prawdziwie ludzką</p>
3.	Średniowieczny antyjudajizm europejski	<ul style="list-style-type: none"> – państwa barbarzyńskie w Europie wczesnośredniowiecznej; – stosunek chrześcijaństwa średniowiecznego do judaizmu; – geneza antyjudajizmu średniowiecznego i jego przejawy; – stereotypowe postrzeganie Żydów w średniowieczu; – procesy inkwizycyjne wyznawców judaizmu; – konsekwencje izolacji społeczności 	<p>B.5.1. wyjaśnia genezę i konsekwencje antyjudajizmu w Europie średniowiecznej</p>

		<p>żydowskiej w średniowieczu;</p> <ul style="list-style-type: none"> – pojęcia: antyjudajizm, inkwizycja. 	
4.	<i>Swoi i obcy</i> w okresie krucjat	<ul style="list-style-type: none"> – rekonkwista na Półwyspie Iberyjskim; – geneza i przebieg wypraw krzyżowych; – rozumienie pojęć <i>swój</i> i <i>obcy</i> w dobie wypraw krzyżowych; – stosunki między chrześcijaństwem i islamem w przededniu krucjat i w trakcie ich trwania; – charakter świętej wojny w średniowieczu; – krucjaty antypogańskie i walka z herezją; – pojęcia: herezja, krucjata, rekonkwista, dogmat. 	B.5.2. analizuje, na wybranych przykładach, postrzeganie swojskości i obcości w okresie krucjat
5.	Stary i Nowy Świat w dobie odkryć geograficznych	<ul style="list-style-type: none"> – geneza i przebieg odkryć geograficznych; – kolonializm wczesnonowożytny; – stosunek odkrywców i kolonizatorów wobec ludności tubylczej w Afryce, Amerykach i Azji; – misje chrystianizacyjne na terenach nowo odkrywanych; – pojęcia: Stary i Nowy Świat; konkwistadorzy, kolonizacja. 	C.5.1. charakteryzuje i ocenia postawy Europejczyków wobec mieszkańców zdobywanych i odkrywanych ziem w epoce nowożytnej
6.	Tolerancja – ewolucja pojęcia i postawy społecznej	<ul style="list-style-type: none"> – rys historyczny rozwoju pojęcia <i>tolerancja</i> od starożytności po wczesną nowożytność; – przykłady postaw tolerancji we wcześniejszych epokach – na przykład tolerancja religijna Rzeczypospolitej Obojga Narodów; – charakter idei tolerancji w oświeceniu; – propagatorzy oświeceniowej tolerancji (między innymi Wolter, Diderot); – przykłady tolerancji w oświeceniu; – zapisy dotyczące tolerancji w dokumentach epoki oświecenia; – ewolucja pojęcia tolerancji w XIX i XX wieku; – przejawy tolerancji w dzisiejszych czasach; – pojęcia: tolerancja, nietolerancja, oświecenie, wojny religijne, konfederacja warszawska. 	C.5.2. wyjaśnia różnice między oświeceniową koncepcją tolerancji a współczesnym rozumieniem tego pojęcia
7.	„Szlachetny dzikus” – stosunek Europejczyków do mieszkańców kolonii	<ul style="list-style-type: none"> – geneza powstania mitu „szlachetnego dzikusa”; – stosunek Europejczyków do zwyczajów, tradycji i umiejętności rdzennych mieszkańców kolonii; – poglądy J. J. Rousseau na temat „szlachetnych dzikusów”; – literackie przykłady „szlachetnego dzikusa” (między innymi <i>Przypadki Robinsona Crusoe</i>, <i>Mikołaja Doświadczynskiego</i> <i>przypadki</i>; <i>Ostatni Mohikanin</i>; <i>W pustyni i w puszczy</i>); – obraz rdzennych mieszkańców kolonii w źródłach historycznych; – pojęcia: europocentryzm; rasizm. 	D.5.1. charakteryzuje obecność mitu „szlachetnego dzikusa” w literaturze epoki; opisuje europejskie wyobrażenia o mieszkańcach innych kontynentów zawarte w literaturze przygodowej

8.	Nacjonalizm i rasizm w XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – proces kształtowania się świadomości narodowej w Europie i na terenach kolonizowanych przez Europejczyków; – geneza ideologii nacjonalizmu i rasizmu; – główni teoretycy nacjonalizmu i rasizmu; – przykłady postaw nacjonalistycznych i rasistowskich w Europie, USA i na obszarach kolonialnych w XIX wieku; – dzisiejsze przykłady postaw nacjonalistycznych i rasistowskich; – pojęcia: nacjonalizm, faszyzm, narodowy socjalizm, segregacja rasowa, ksenofobia. 	D.5.2. charakteryzuje i ocenia idee nacjonalizmu i rasizmu w XIX wieku
9.	II Rzeczpospolita – państwo wielokulturowe	<ul style="list-style-type: none"> – rys historyczny wielokulturowości ziem polskich; – skład narodowościowy i wyznaniowy II Rzeczypospolitej; – znaczenie wielokulturowości II Rzeczypospolitej dla rozwoju odrodzonego państwa; – koncepcje polityki narodowościowej w II Rzeczypospolitej; – przyczyny i przykłady konfliktów narodowościowych i religijnych w II Rzeczypospolitej oraz ich konsekwencje; – wpływ stosunków narodowościowych II Rzeczypospolitej na kształtowanie się polityki zagranicznej państwa. 	E.5.1. analizuje wielokulturowość społeczeństwa II Rzeczypospolitej
10.	Spółeczeństwa wielokulturowe dziś	<ul style="list-style-type: none"> – pojęcie wielokulturowości i jego znaczenie we współczesnym świecie; – przyczyny występowania zjawiska wielokulturowości; – wzorce wielokulturowości oraz społeczeństwa wielokulturowe we współczesnym świecie; – konsekwencje i obawy związane ze zjawiskiem wielokulturowości; – pojęcia: imigranci, tożsamość (etniczna, religijna, historyczna). 	E.5.2. na wybranych przykładach analizuje współczesne społeczeństwa wielokulturowe

7.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- różne definicje pojęcia *barbarzyńca* w starożytności;
- wpływ wielkiej kolonizacji i podbojów rzymskich na rozwój kontaktów z plemionami barbarzyńskimi;
- przykłady kontaktów Greków i Rzymian z ludami barbarzyńskimi;
- charakter stosunków grecko-macedońskich przed nastaniem epoki hellenistycznej;
- proces hellenizacji i romanizacji basenu Morza Śródziemnego;
- etapy formowania się Imperium Romanum i ewoluowania pojęcia barbarzyńcy;
- wpływ literatury i filozofii greckiej rzymskiej na formowanie się stereotypu barbarzyńcy;
- genezę kształtowania się Europy wczesnośredniowiecznej;
- stosunek chrześcijaństwa średniowiecznego do judaizmu;
- genezę antyjudaizmu średniowiecznego i jego przejawy;
- wpływ stereotypowego postrzegania Żydów na postawy antyjudaistyczne w średniowieczu;
- charakter oskarżeń Żydów o spowodowanie czarnej śmierci oraz procesów inkwizycyjnych;
- konsekwencje izolacji społeczności żydowskiej w średniowieczu;
- genezę i przebieg wypraw krzyżowych;
- rozumienie pojęć *swój* i *obcy* w dobie wypraw krzyżowych;
- stosunki między chrześcijaństwem i islamem w przededniu krucjat i w trakcie ich trwania;

- charakter świętej wojny w średniowieczu;
- znaczenie rekonkwisty dla rozwoju ruchu krucjatowego;
- wpływ krucjat na postawy antyjudajskie, antypogańskie i stosunek wobec heretyków w Europie;
- genezę i przebieg odkryć geograficznych oraz kolonializmu wczesnonowożytnego;
- stosunek odkrywców i kolonizatorów wobec ludności tubylczej w Afryce, Amerykach i Azji;
- rozwój i charakter misji chrystianizacyjnych na terenach nowo odkrywanych;
- rozwój historyczny idei tolerancji oraz przykłady jej stosowania;
- charakter idei tolerancji w oświeceniu oraz jej propagatorów (Wolter, Diderot);
- znaczenie zapisów dotyczących tolerancji w dokumentach epoki oświecenia;
- ewolucję pojęcia tolerancji w XIX i XX wieku;
- przejawy tolerancji w dzisiejszych czasach;
- genezę powstania mitu „szlachetnego dzikusa”;
- poglądy J. J. Rousseau na temat „szlachetnych dzikusów”;
- przykłady literackie, w których zawarto obraz „szlachetnego dzikusa”(między innymi *Przypadki Robinsona Crusoe*, *Mikołaja Doświadczńskiego przypadku*; *Ostatni Mohikanin*; *W pustyni i w puszczy*);
- genezę ideologii nacjonalizmu i rasizmu oraz głównych teoretyków;
- przejawy nacjonalizmu i rasizmu w Europie i na obszarach kolonialnych w XIX wieku;
- proces kształtowania się świadomości narodowej w Europie i na terenach kolonizowanych przez Europejczyków;
- rys historyczny wielokulturowości ziem polskich;
- skład narodowościowy i wyznaniowy II Rzeczypospolitej;
- znaczenie wielokulturowości II Rzeczypospolitej dla rozwoju odrodzonego państwa;
- koncepcje polityki narodowościowej II Rzeczypospolitej;
- przyczyny konfliktów narodowościowych i religijnych w II Rzeczypospolitej oraz ich przykłady;
- wpływ stosunków narodowościowych II Rzeczypospolitej na kształtowanie się polityki zagranicznej państwa;
- pojęcie wielokulturowości i jego znaczenie we współczesnym świecie;
- przyczyny występowania zjawiska wielokulturowości;
- wzorce wielokulturowości oraz społeczeństwa wielokulturowe we współczesnym świecie;
- konsekwencje i obawy związane ze zjawiskiem wielokulturowości;
- pojęcia: barbarzyńca, stereotyp, *bios politikos*; *humanitas*, *inhumanitas*, *orbis romanum*, *orbis barbarum*, antyjudajizm, inkwizycja, Stary i Nowy Świat, konkwistadorzy, kolonizacja, europocentryzm, tolerancja, nietolerancja, oświecenie, wojny religijne, konfederacja warszawska, nacjonalizm, rasizm, faszyzm, narodowy socjalizm, segregacja rasowa, ksenofobia, imigranci, tożsamość (etniczna, religijna, historyczna).

Uczeń potrafi:

- opisać greckie i rzymskie pojęcia barbarzyńcy;
- dokonać charakterystyki kontaktów Greków i Rzymian z ludami uważanymi przez nich za barbarzyńców;
- wyjaśnić fenomen uznawania przez Greków i Rzymian własnej kultury za kulturę prawdziwie ludzką;
- wskazać genezę i konsekwencje antyjudajizmu w średniowiecznej Europie;
- dokonać analizy postrzegania swojskości i obcości w okresie krucjat;
- scharakteryzować i ocenić postawy Europejczyków wobec mieszkańców zdobywanych i odkrywanych ziem w epoce nowożytnej;
- wyjaśnić różnice między oświeceniową koncepcją tolerancji a współczesnym rozumieniem tego pojęcia;
- dokonać analizy obecności mitu „szlachetnego dzikusa” w literaturze epoki;
- opisać europejskie wyobrażenia o mieszkańcach innych kontynentów zawarte w literaturze przygodowej;
- dokonać charakterystyki i ocenić idee nacjonalizmu i rasizmu w XIX wieku;
- dokonać analizy wielokulturowości społeczeństwa II Rzeczypospolitej;
- opisać i poddać analizie współczesne społeczeństwa wielokulturowe;
- ocenić wielokulturowość jako dobro społeczne;
- wskazać elementy wzbogacenia kultury następujące w wyniku wielokulturowości;
- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- podać daty opisywanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych;
- porządkować przyczyny procesów;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe postaw tolerancji i nietolerancji w różnych epokach historycznych;
- charakteryzować omawiane procesy historyczne;

- ustosunkowywać się do różnych teorii i sporów dotyczących poruszanych tematów;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, a także dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

7.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Swojskość i obcość*

- Ambrosewicz-Jacobs J., *Tolerancja. Jak uczyć siebie i innych*, Kraków, 2004.
- Attali J., *Żydzi, świat, pieniądze*, Warszawa 2003,
- Billings M., *Wyprawy krzyżowe*, Warszawa 2002.
- Człowiek Grecji*, red. J. P. Vernant, Warszawa 2002.
- Człowiek Rzymu*, red. A. Giardina, tłum. P. Bravo, Warszawa 1997.
- Davies N., *Europa – rozprawa historyka z historią*, Kraków 1998.
- Fischer-Fabian F., *Krzysztof Kolumb. Bohater czy łotr*, Warszawa 2006.
- Gawin M., *Rasa i nowoczesność: historia polskiego ruchu eugenicznego 1880–1952*, Warszawa 2003.
- Grecy, Rzymianie i ich sąsiedzi*, pod red. K. Nawotki i M. Pawlak, Wrocław 2007.
- Guriewicz A., *Kultura i społeczeństwo średniowiecznej Europy*, Warszawa 1997.
- Historia krucjat*, pod red. Jonathan Rile-Smitha, Warszawa 2000.
- Humanitas grecka i rzymska*, red. ks. R. Popowski, Lublin 2005.
- Idee i ideologie we współczesnym świecie*, Warszawa 2008.
- Jacynowska M., Musiał D., Stępień M., *Historia starożytna*, Warszawa 2010.
- Kotula T., *Barbarzyńcy i dworzanie. Rzym a barbarzyńcy w dworskiej literaturze późnorzymskiej*, Kraków 2004.
- Klugman A., *Żyd – co to znaczy*, Warszawa 2003.
- Maalouf A., *Wyprawy krzyżowe w oczach Arabów*, Warszawa 2001.
- Mickiewicz M., Mickiewicz W., *Słownik odkrywców i zdobywców. Ameryka Łacińska*, Poznań 1996.
- Modzelewski K., *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004.
- Mundy J. H., *Europa średniowieczna 1150–1309*, Warszawa 2001.
- Niewiara A., *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku*, Katowice 2000.
- Okła G., *Wielokulturowość w nauczaniu historii w okresie II Rzeczypospolitej*, Kielce 2008
- Pieszczachowicz J., *Koniec wieku. Szkice o literaturze*, Warszawa 1994.
- Rzeczpospolita wielokulturowa – dobrodziejstwa czy obciążenia*, pod red. J. Kłoczowskiego, Warszawa 2009
- Schweer T., *Judaizm: powstanie – historia – nauka*, Warszawa 2003.
- Smith A. D., *Nacjonalizm*, Warszawa 2007.
- Tarczyński A., *Wartości i postawy w obliczu zderzenia systemów kulturowych: hiszpańscy zdobywcy XVI wieku wobec Nowego Świata*, Bydgoszcz 2001.
- Tazbir J., *Dzieje polskiej tolerancji*, Warszawa 1973.
- Tazbir J., *Reformacja, kontrreformacja, tolerancja*, Wrocław 1996.
- Tazbir J., *Sarmaci i świat*, Kraków 2001.
- Todorov T., *Podbój Ameryki. Problem innego*, Warszawa 1996.
- Tolerancja i nietolerancja*, pod red. R. Borkowskiego, Kraków, 2002.
- Tolerancja*, pod red. M. Szyszkowskiej i T. Kozłowskiego, Warszawa 2003.
- Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, Kraków 2006.
- Trachtenberg J., *Diabeł i Żydzi. Średniowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm*, Gdynia 1997.
- Wielokulturowość a migracje*, Warszawa 2005.
- Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, pod red. A. Barskiej, M. Korzeniowskiego, Opole 2007.
- Wielokulturowość w dobie globalizacji oraz integracji europejskiej*, pod red. P. Woronieckiego, t. II, Olsztyn 2005.
- Wielokulturowość w dziedzictwie kulturowym polskich społeczności regionalnych i lokalnych*, pod red. S. Kowalskiej, Poznań–Kalisz 2011.

Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie, pod red. K. Golemo, T. Palecznego, E. Wiącek, Kraków 2006.

Zybura M., *Niemcy w Polsce*, Wrocław 2004.

Żbikowski A., *Żydzi*, Wrocław 1997.

8. Gospodarka

8.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- ukazanie przemian, procesów i etapów rozwoju gospodarczego świata na przestrzeni dziejów – gospodarka cywilizacji starożytnych, gospodarka średniowieczna, gospodarka czasów nowożytnych i najnowszych;
- omówienie genezy i rozwoju pieniądza w różnych epokach historycznych;
- dostrzeganie znaczenia handlu dla wymiany myśli technicznej i rozwoju gospodarki;
- wskazanie momentu i miejsca pojawienia się kredytu w obrocie handlowym;
- ukazanie zależności między procesami gospodarczymi a społecznymi i politycznymi na różnych etapach rozwoju gospodarczego świata;
- scharakteryzowanie rozwoju gospodarki na przestrzeni dziejów;
- ukazanie genezy procesów gospodarczych zachodzących w różnych epokach;
- scharakteryzowanie działalności instytucji finansowych w różnych epokach;
- omówienie stanowiska Kościoła rzymskokatolickiego wobec bogacenia się i bogactwa;
- dostrzeganie wpływu handlu międzynarodowego na rozwój gospodarki ponadregionalnej i światowej;
- wyjaśnienie genezy i etapów rozwoju kapitalizmu;
- przedstawienie przyczyn prymatu gospodarczego Europy w epoce nowożytnej;
- omówienie cech charakterystycznych XIX-wiecznej gospodarki kapitalistycznej;
- przedstawienie znaczenia kwestii robotniczej w XIX wieku;
- omówienie cech charakterystycznych miasta przemysłowego w XIX wieku;
- przedstawienie założeń różnych doktryn gospodarczych z XIX wieku;
- zapoznanie z poglądami entuzjastów kapitalizmu oraz przedstawienie krytycznych opinii na temat gospodarki kapitalistycznej w XIX wieku;
- scharakteryzowanie gospodarki realnego socjalizmu i jej konsekwencji;
- przedstawienie współczesnych modeli gospodarki kapitalistycznej ze szczególnym uwzględnieniem państwa opiekuńczego;
- przedstawienie argumentów w sporze o efektywność i sprawiedliwość państwa opiekuńczego.

Umiejętności:

- rozwijanie umiejętności poprawnego posługiwania się poznanymi pojęciami z zakresu gospodarki;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny przemian gospodarczych w różnych epokach historycznych;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny doktryn ekonomicznych w różnych epokach;
- omówienie genezy i skutków pojawienia się takich instytucji, jak banki, giełdy, papiery wartościowe itp.;
- wyjaśnienie znaczenia wielkich odkryć geograficznych oraz napływu kruszców do Europy dla rozwoju gospodarki europejskiej i światowej oraz dla dualizmu rozwoju gospodarczego Europy,
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- lokalizowanie faktów z zakresu historii gospodarki w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk z zakresu historii gospodarki w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów z zakresu historii gospodarki;
- porównanie procesów gospodarczych zachodzących w różnych przedziałach czasowych;
- ocenianie przemian gospodarczych w poszczególnych epokach z uwzględnieniem ich genezy i uwarunkowań społeczno-politycznych.

Postawy:

- uświadomienie, że przedsiębiorczość ludzi doprowadza do rozwoju gospodarczego;
- przekonanie, że praca jest podstawą pomyślności ludzi i narodów;

- kształtowanie postawy otwartości na dokonania innych narodów i kultur;
- docenianie wartości przemian gospodarczych i cywilizacyjnych;
- rozwijanie zainteresowania historią gospodarki;
- dostrzeganie konsekwencji niewłaściwego wykorzystania dóbr i procesów gospodarczych.

8.2. Treści nauczania

PROGRAM NAUCZANIA		PODSTAWA PROGRAMOWA	
Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Gospodarka starożytna	<ul style="list-style-type: none"> – gospodarka łowiecko-zbieracka; – mezolit – początkiem epoki gospodarki wytwarzającej; – „rewolucja neolityczna” i jej znaczenie w dziejach ludzkości; – epoki metalurgiczne (epoka miedzi i żelaza); – procesy zasiedlania danego regionu przez ludności poszczególnych kultur w świetle badań archeologicznych w regionie; – geneza i naturalne uwarunkowania powstawania pierwszych osad; – gospodarka i handel w państwach pierwszych cywilizacji – Egipt, Chiny; – rola Fenicjan w procesie rozwoju gospodarki w basenie Morza Śródziemnego; – gospodarka grecka; – gospodarka rzymska; – szlaki handlowe starożytności; – rozwój kultury łużyckiej na ziemiach polskich i handlowe kontakty z Rzymem – bursztynowy szlak; – pojęcia: wspólnota pierwotna, dobra pierwotne, „rewolucja neolityczna”, uprawa, hodowla, cywilizacja. 	A.6.1. opisuje formy wymiany handlowej w świecie starożytnym
2.	Historia pieniądza	<ul style="list-style-type: none"> – geneza pieniądza i jego znaczenie w wymianie handlowej; – pierwsze pieniądze kruszcowe i upowszechnienie się monet; – rola pieniądza w handlu międzynarodowym; – pieniądz papierowy i obrót bezgotówkowy w historii; – gospodarka towarowo-pieniężna. 	A.6.2. opisuje początki pieniądza i wyjaśnia konsekwencje pojawienia się pieniądza w obrocie handlowym
3.	<i>Credere</i> znaczy ufać – finansowanie przedsięwzięć handlowych w historii	<ul style="list-style-type: none"> – formy kredytowania starożytności; – lichwa i kredyt w średniowieczu; – formy kredytowania w epoce nowożytnej; – XIX-wieczny kredyt; – kredyt w gospodarce rynkowej; – pojęcia: kredyt, lichwa. 	B.6.1. opisuje różne formy kredytowania przedsięwzięć handlowych (i innych) w starożytności, średniowieczu i czasach nowożytnych; wyjaśnia niezbędność kredytu dla funkcjonowania gospodarki rynkowej
4.	Gospodarka średniowiecza	<ul style="list-style-type: none"> – gospodarka wczesnego średniowiecza – regres gospodarczy w V–VII wieku, 	B.6.2. wyjaśnia stosunek Kościoła do bogactwa i

		<p>ożywienie gospodarcze w VIII–X wieku;</p> <ul style="list-style-type: none"> – geneza i rozwój feudalizmu – system lenny, feudalna własność ziemi, renta feudalna; – rola zakonów w rozwoju gospodarczym; – gospodarka w okresie rozkwitu średniowiecza (XI–XII wiek) – odrodzenie gospodarki towarowej, rozwój miast europejskich, miejskie rzemiosło, intensyfikacja rolnictwa, osadnictwo; – wpływ wypraw krzyżowych na rozwój gospodarczy; – handel lewantyński i hanzeatycki; – instytucje finansowe oraz organizacje rzemieślnicze i kupieckie w średniowieczu – początki banków; – kryzys gospodarki średniowiecznej w XIV wieku; – stosunek Kościoła do bogactwa i bogacenia się w średniowieczu; – pojęcia: feudalizm, renta feudalna, wasal, senior, lenno, dwupółówka, trójpółówka, kolonizacja niemiecka, pańszczyzna, czynsz, cech, samorząd miejski, nakład, manufaktura. 	<p>bogacenia się w średniowieczu</p>
5.	Gospodarka w czasach nowożytnych	<ul style="list-style-type: none"> – ekonomiczne konsekwencje wielkich odkryć geograficznych – rewolucja handlowa, rewolucja cen; – dualizm gospodarczy; – nowa szlaki handlowe – początki nowożytnego handlu dalekomorskiego; – instytucje i narzędzia gospodarcze – giełdy towarowe i pieniężne, banki, kantory, weksle; – gospodarka folwarczno-pańszczyźniana w gospodarce ponadregionalnej; – myśl ekonomiczna w państwach nowożytnych – kolbertyzm, merkantylizm i kameralizm. 	<p>C.6.1. opisuje instytucje ważne dla rozwoju gospodarki kapitalistycznej (na przykład bank, giełdę, weksel); charakteryzuje ponadregionalne więzi gospodarcze w epoce nowożytnej</p>
6.	Początki kapitalizmu	<ul style="list-style-type: none"> – ewolucja form organizacji przemysłu – system nakładczy i manufaktura; – proces ogradzania i dzierżawa; – początki kolonializmu europejskiego; – nowożytne kompanie handlowe; – burżuazja i walka o prawa polityczne i gospodarcze; – geneza i początki rewolucji przemysłowej – mechanizacja przemysłu włókienniczego, przełom w hutnictwie i obróbce żelaza, maszyna parowa, transport; – liberalizm gospodarczy – założenia i realizacja; – pojęcia: rewolucja przemysłowa, akumulacja kapitału, kolonializm, burżuazja, fizjokratyzm, liberalizm gospodarczy. 	<p>C.6.2. wyjaśnia genezę gospodarki kapitalistycznej w Europie i ocenia rolę, jaką odegrał kapitalizm w zapewnieniu Europie pierwszeństwa w nowożytnym świecie</p>
7.	XIX-wieczny	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny i konsekwencje eksplozji 	<p>D.6.1. charakteryzuje</p>

	kapitalizm	<p>demograficznej; procesy migracyjne,</p> <ul style="list-style-type: none"> – XIX-wieczny kolonializm; – monopolizacji przemysłu w XIX wieku; – industrializacja; – rewolucja agrarna – płodozmian, mechanizacja, nawożenia, nowe rośliny; – gospodarka polska pod zaborami; – kwestia robotnicza i powstanie związków zawodowych; – rozwój miast przemysłowych w XIX wieku; – idea państwa opiekuńczego w XIX wieku; – pojęcia: druga rewolucja przemysłowa, urbanizacja, industrializacja, rewolucja agrarna, państwo opiekuńcze. 	gospodarkę kapitalistyczną w XIX wieku; opisuje miasto przemysłowe; wyjaśnia znaczenie kwestii robotniczej i państwa opiekuńczego
8.	Wizje rozwoju gospodarki. Gospodarka przełomu wieków	<ul style="list-style-type: none"> – pochwała i krytyka XIX-wiecznego kapitalizmu; – XIX-wieczne wizje rozwoju gospodarki; – marksowska teoria ekonomiczna i praktyka w Rosji Radzieckiej oraz ZSRR; – wpływ I wojny światowej na przemiany gospodarcze na świecie; – gospodarka okresu międzywojennego; – wielki kryzys – geneza, przebieg, skutki; – gospodarka II Rzeczypospolitej; 	D.6.2. charakteryzuje poglądy entuzjastów kapitalizmu oraz przedstawia krytyczne opinie na temat gospodarki kapitalistycznej w XIX wieku; wyjaśnia główne założenia marksowskiej teorii ekonomicznej
9.	Gospodarka realnego socjalizmu	<ul style="list-style-type: none"> – gospodarcze konsekwencje II wojny światowej; – odbudowa zniszczeń wojennych, – gospodarka realnego socjalizmu – reformy rolne, nacjonalizacja, kolektywizacja, plany gospodarcze; – integracja ekonomiczna państw socjalistycznych – RWPG; – gospodarka PRL – cechy, ogólne tendencje gospodarcze, bariery wzrostu gospodarczego, próby reform; – konsekwencje gospodarki centralnie planowanej w państwach bloku wschodniego; – pojęcia: gospodarka centralnie planowana, nacjonalizacja, kolektywizacja, plan gospodarczy. 	E.6.1. charakteryzuje gospodarkę realnego socjalizmu i jej konsekwencje
10.	Modele gospodarki kapitalistycznej. Państwo opiekuńcze	<ul style="list-style-type: none"> – problemy gospodarcze świata po II wojnie światowej; – plan Marshalla, zimna wojna, wyścig zbrojeń; – dekolonizacja i problem państw Trzeciego Świata a gospodarka europejska; – proces gospodarczej integracji europejskiej; – modele gospodarki kapitalistycznej po II wojnie światowej; – przykłady współczesnych państw opiekuńczych; – spór nad celowością tworzenia państwa 	E.6.2. wyjaśnia, czym jest państwo opiekuńcze, i opisuje jego genezę; opisuje kilka przykładów współczesnych państw opiekuńczych; przedstawia argumenty w sporze o efektywność i sprawiedliwość państwa opiekuńczego

		opiekuńczego; – pojęcia: państwo opiekuńcze, Trzeci Świat.	
--	--	---	--

8.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- znaczenie pierwszych surowców dla rozwoju stosunków gospodarczych w okresie prehistorycznym;
- charakter gospodarki łowiecko-zbierackiej;
- przyczyny przechodzenia z koczowniczego na osiadły tryb życia i wpływ tego procesu na zmianę sposobu gospodarowania;
- proces powstawania pierwszych rzemiosł;
- genezę i naturalne uwarunkowania powstawania pierwszych osad;
- znaczenie handlu wymiennego dla rozwoju pierwszych cywilizacji;
- pojęcie, genezę i znaczenie rewolucji neolitycznej;
- proces kształtowania się pierwszych podziałów społecznych oraz ich genezę;
- cechy charakterystyczne gospodarki państw starożytnego Bliskiego Wschodu, znaczenie systemów irygacyjnych;
- rolę Fenicjan w procesie rozwoju gospodarki w basenie Morza Śródziemnego;
- genezę i znaczenie pieniądza w państwach starożytnych oraz jego konsekwencje dla rozwoju handlu;
- wpływ uwarunkowań naturalnych i politycznych starożytnej Grecji na rozwój handlu dalekomorskiego;
- cechy gospodarki greckiej w okresie klasycznym i hellenistycznym;
- cechy gospodarki rzymskiej i rolę sieci dróg w Imperium Romanum w rozwoju handlu;
- znaczenie szlaków handlowych starożytności;
- wpływ wojen na rozwój gospodarki w starożytności;
- genezę, funkcje i znaczenie kredytu w różnych epokach historycznych;
- pojęcie *wielka wędrówka ludów* i jej wpływ na kształtowanie się gospodarki i wymiany handlowej w okresie wczesnego średniowiecza;
- uwarunkowania procesu agraryzacji miast we wczesnym średniowieczu;
- rolę zakonów chrześcijańskich w przekazywaniu wiedzy rolniczej we wczesnym średniowieczu;
- genezę i rozwój feudalizmu oraz jego wpływ na stosunki społeczno-gospodarcze;
- stosunek Kościoła do bogactwa i bogacenia się w średniowieczu;
- przemiany w gospodarce, w rolnictwie i w rozwoju miast w XI–XII wieku;
- wpływ procesów lokacyjnych na gospodarkę pełnego i późnego średniowiecza;
- rolę wypraw krzyżowych i handlu lewantyńskiego na wymianę towarową Europy z Azją;
- znaczenie handlu hanzeatyckiego na gospodarkę północnej i środkowej Europy;
- genezę powstania instytucji finansowych oraz organizacji rzemieślniczych i kupieckich w okresie późnego średniowiecza oraz ich znaczenie dla procesów gospodarczych;
- przyczyny kryzysu gospodarki średniowiecznej w XIV wieku;
- rozwój systemu nakładczego i manufaktur oraz ich konsekwencje społeczne i gospodarcze;
- znaczenie wypraw geograficznych dla rozwoju handlu dalekomorskiego oraz kolonializmu;
- pojęcie rewolucji cen oraz jej wpływ na rozwój stosunków wczesnokapitalistycznych w Europie;
- proces rozwoju giełd towarowych i pieniężnych oraz ich wpływ na tworzenie wymiany bezgotówkowej w Europie nowożytnej;
- podstawy tworzenia gospodarki ponadregionalnej ze szczególnym uwzględnieniem handlu;
- rolę dualizmu gospodarczego w procesach refeudalizacyjnych i defeudalizacyjnych w Europie nowożytnej;
- kształtowanie się gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w Polsce;
- znaczenie handlu gdańskiego dla rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej;
- rolę władców Europy nowożytnej w tworzeniu zasad gospodarki wczesnokapitalistycznej;
- genezę i etapy rewolucji przemysłowej oraz jej znaczenie dla rozwoju nowoczesnych form gospodarowania;

- charakterystyczne cechy liberalizmu gospodarczego oraz wpływ tej doktryny na rozwój stosunków kapitalistycznych w Europie;
- główne założenia marksowskiej teorii ekonomicznej;
- wpływ rozwoju kapitalizmu na podjęcie kwestii robotniczej i powstanie związków zawodowych;
- rozwój miast przemysłowych w XIX wieku i wpływ procesu industrializacji na przemiany społeczne;
- przyczyny eksplozji demograficznej i jej konsekwencje dla gospodarki;
- charakter XIX-wiecznego kolonializmu;
- proces monopolizacji przemysłu w XIX wieku oraz jego formy;
- znaczenie protekcjonizmu państwowego i nacjonalizmu gospodarczego;
- podstawowe problemy gospodarki polskiej pod zaborami oraz programy i reformy podejmowane w celu doprowadzenia do rozwoju gospodarczego ziem polskich;
- procesy uwłaszczeniowe na ziemiach polskich w XIX wieku;
- wpływ I wojny światowej na przemiany gospodarcze na świecie;
- etapy rozwoju gospodarki oraz procesy gospodarcze w okresie międzywojennym;
- przyczyny, przejawy i próby przezwyciężenia wielkiego kryzysu z lat 1929–1934;
- cechy charakterystyczne gospodarki państw totalitarnych;
- problemy i osiągnięcia gospodarki II Rzeczypospolitej ze szczególnym uwzględnieniem reform Grabskiego, budowy portu w Gdyni oraz budowy COP;
- proces podporządkowania gospodarki celom militarnym w przededniu wybuchu II wojny światowej;
- charakter procesów gospodarczych w okresie II wojny światowej;
- znaczenie planu Marshalla dla odbudowy gospodarki europejskiej po II wojnie światowej;
- wpływ zimnej wojny na stosunki gospodarcze na świecie;
- cechy charakterystyczne i konsekwencje gospodarki centralnie planowanej w państwach realnego socjalizmu;
- proces gospodarczej integracji europejskiej;
- znaczenie procesów dekolonizacyjnych i problemu państw Trzeciego Świata dla gospodarki światowej;
- charakter i zasady funkcjonowania państwa opiekuńczego we współczesnym świecie;
- pojęcia: wspólnota pierwotna, dobra pierwotne, „rewolucja neolityczna”, uprawa, hodowla, cywilizacja, kredyt, lichwa, feudalizm, renta feudalna, wasal, senior, lenno, dwupółowka, trójpółowka, kolonizacja niemiecka, pańszczyzna, czynsz, cech, samorząd miejski, nakład, manufaktura, kolbertyzm, merkantylizm, kameralizm, rewolucja przemysłowa, akumulacja kapitału, kolonializm, burżuazja, fizjokratyzm, liberalizm gospodarczy, druga rewolucja przemysłowa, urbanizacja, industrializacja, rewolucja agrarna, państwo opiekuńcze, gospodarka centralnie planowana, nacjonalizacja, kolektywizacja, plan gospodarczy, państwo opiekuńcze, Trzeci Świat.

Uczeń potrafi:

- opisać formy wymiany handlowej w świecie starożytnym;
- scharakteryzować początki pieniądza i wyjaśnić konsekwencje pojawienia się pieniądza w obrocie handlowym;
- dokonać analizy różnych form kredytowania przedsięwzięć gospodarczych w starożytności, średniowieczu i czasach nowożytnych;
- wyjaśnić niezbędność kredytu dla funkcjonowania gospodarki rynkowej;
- ocenić stosunek Kościoła do bogactwa i bogacenia się w średniowieczu;
- opisać instytucje ważne dla rozwoju gospodarki kapitalistycznej;
- scharakteryzować ponadregionalne więzi gospodarcze w epoce nowożytnej;
- wyjaśnić genezę gospodarki kapitalistycznej w Europie i ocenić rolę, jaką odegrał kapitalizm w zapewnieniu Europie pierwszeństwa w nowożytnym świecie;
- dokonać charakterystyki gospodarki kapitalistycznej w XIX wieku;
- wyjaśnić znaczenie kwestii robotniczej;
- dokonać analizy poglądów entuzjastów kapitalizmu oraz przedstawić krytyczne opinie na temat gospodarki kapitalistycznej w XIX wieku;
- wyjaśnić główne założenia marksowskiej teorii ekonomicznej;
- scharakteryzować gospodarkę realnego socjalizmu i jej konsekwencje;

- wyjaśnić, czym jest państwo opiekuńcze i przedstawić jego genezę, odnosząc się do różnorodnych przykładów współczesnych państw opiekuńczych;
- przedstawić argumenty w sporze o efektywność i sprawiedliwość państwa opiekuńczego;
- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- podać daty najważniejszych wydarzeń z zakresu historii gospodarki;
- wymienić postacie najwybitniejszych reformatorów i ideologów gospodarczych różnych epok oraz wskazać dokonane przez nich osiągnięcia;
- porządkować przyczyny procesów związanych z historią gospodarki;
- oceniać skutki społeczne i polityczne przedsięwzięć gospodarczych w różnych epokach;
- charakteryzować procesy prowadzące do przemian gospodarczych;
- wartościować przedsięwzięcia gospodarcze różnych epok historycznych;
- ustosunkowywać się do różnych teorii i sporów dotyczących kapitalizmu i państwa opiekuńczego;
- wyjaśnić, czym jest tak zwane państwo opiekuńcze na przykładzie kilku współczesnych państw opiekuńczych;
- wyjaśnić, na czym polega kryzys państwa opiekuńczego;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł dotyczących historii gospodarki, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, a także dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią z zakresu historii gospodarki w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

8.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Gospodarka*

- Albinowski S., *Bogactwo i nędza narodów. Studia o gospodarce światowej u progu XXI wieku*, Warszawa 1996.
- Berger P. L., *Rewolucja kapitalistyczna*, Warszawa 1995.
- Cameron R., Neal L., *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, wyd. 4, Warszawa 2004.
- Ciepielowski J., Ostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J., *Dzieje gospodarcze świata do roku 1980*, Warszawa 1987.
- Cywiński H., *Z dziejów pieniądza na świecie*, Warszawa 1986.
- Cywiński H., *Złoto. Skąd pochodzi, dokąd idzie?*, Warszawa 1987.
- Duda J., Orłowski R., *Gospodarka Polska w dziejowym rozwoju Europy (do 1939 roku)*, Lublin 1999.
- Eckert M., Nadolny A., Stobrawa W., *Historia gospodarcza i społeczna świata XIX i XX wieku*, Zielona Góra 1993.
- Gazda Z., *Historia gospodarcza*, Kielce 1998.
- Jeziński A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 1997.
- Johnson P., *Narodziny nowoczesności*, Gdańsk 1995.
- Jonca K., *Dzieje gospodarcze Polski do 1939 roku*, Wrocław 1996.
- Kaliński J., Landau Z., *Gospodarka Polski w XX wieku*, Warszawa 2003.
- Kaliński J., *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, wyd. 2 zmienione, Warszawa 2008.
- Kemp T., *Industrializacja w XIX-wiecznej Europie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998.
- Morawski W., *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa 2002.
- Powszechna historia gospodarcza 1918–1981*, pod red. W. Morawskiego, Warszawa 1994.
- Polityka gospodarcza*, pod red. B. Winiarskiego, Wrocław 2000.
- Romamow Z. B., *Historia myśli ekonomicznej w zarysie*, Poznań 1997.
- Skodlarski J., Matera R., *Gospodarka światowa. Geneza i rozwój*, Warszawa 2004.
- Stiglitz J. E., *Globalizacja*, Warszawa 2004.
- Szpak J., *Historia gospodarcza powszechna*, wyd. 3, Warszawa 2007.
- Sirojć Z., *Podstawowe terminy historii gospodarczej*, Warszawa 2001.

9. Rządzący i rządzeni

9.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- uświadomienie różnorodności przejawów życia politycznego na przestrzeni dziejów;
- ukazanie wzajemnych relacji między rządzącymi a rządzonymi na przestrzeni dziejów;
- scharakteryzowanie procesów polityczno-społecznych w różnych epokach historycznych;
- ukazanie genezy omawianych procesów;
- scharakteryzowanie mechanizmu funkcjonowania starożytnej polis,
- zapoznanie z ideałami i wartościami demokracji ateńskiej oraz republiki rzymskiej,
- scharakteryzowanie dorobku politycznego liderów politycznych demokratycznych Aten i Rzymu republikańskiego;
- wyjaśnienie pojęć *obywatel* i *obywatelstwo* w różnych epokach historycznych na podstawie charakterystyki przemian ustrojowych omawianych terytoriów;
- przedstawienie recepcji antycznego pojęcia *obywatel* w późniejszych epokach z uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- scharakteryzowanie zakresu władzy cesarza, papieża i króla oraz ich wzajemnych relacji w średniowieczu;
- zapoznanie z zakresem władzy samorządu miejskiego w średniowiecznym mieście;
- omówienie zasad systemu feudalnego oraz jego reliktyw w późniejszych epokach;
- wskazanie genezy parlamentaryzmu w Europie i Polsce;
- scharakteryzowanie funkcjonowania staropolskiego parlamentaryzmu oraz porównanie z innymi parlamentami europejskimi w epoce nowożytnej;
- ukazanie wagi sejmu i sejmików w Rzeczypospolitej;
- zanalizowanie zjawiska oligarchizacji życia politycznego w I Rzeczypospolitej;
- przedstawienie na wybranych przykładach zjawiska rewolucji społeczno-politycznej i jego ideowych korzeni;
- zapoznanie z cechami ruchu anarchistycznego w XIX i XX wieku;
- przedstawienie i dokonanie oceny działalności opozycji politycznej w PRL;
- objaśnienie pojęcia *antyutopia*, odwołując się do prac Orwella i Huxleya.

Umiejętności:

- rozwijanie umiejętności stosowania poznanych pojęć z zakresu historii polityki;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny przebiegu wydarzeń i procesów związanych z funkcjonowaniem różnych systemów politycznych;
- podawanie wybranych przykładów aktywności politycznej obywateli w różnych epokach;
- rozumienie kwestii motywacji obywateli do uczestniczenia w życiu politycznym w różnych epokach;
- dostrzeganie ewolucji życia politycznego i kształtowania różnych systemów politycznych na przestrzeni różnych epok;
- dostrzeganie współzależności pomiędzy procesami ekonomicznymi i społecznymi a politycznymi;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- formułowanie i uzasadnianie ocen omawianych wydarzeń i procesów;
- lokalizowanie w czasie omawianych wydarzeń i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów;
- porównanie konsekwencji omawianych zjawisk, wydarzeń i procesów;
- ocenianie procesów społeczno-politycznych w różnych epokach historycznych.

Postawy:

- kształtowanie postawy szacunku wobec prawa;
- docenianie zasad reprezentowania społeczeństwa przez zgromadzenia parlamentarne;
- uświadomienie niebezpieczeństw, jakie niesie ze sobą powierzanie władzy jednostkom, bez skutecznej kontroli ze strony demokratycznie wybranych organów władzy;
- uwrażliwienie na czynniki decydujące o demokratyzacji ustroju i na zagrożenia dla demokracji prowadzące do powstawania ustrojów niedemokratycznych.

- rozwijanie zainteresowania historią społeczno-polityczną.

9.2. Treści nauczania

PROGRAM NAUCZANIA		PODSTAWA PROGRAMOWA	
Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Obywatel w antyku	<ul style="list-style-type: none"> – od monarchii do demokracji – ustrój i społeczeństwo Aten; – ewolucja statusu obywatela w ateńskiej polis; – działalność Klejstenesa i Peryklesa; – prawa przysługujące obywatelom ateńskim; – eklezja ateńska; – instytucja sądu skorupkowego i przykłady jej stosowania; – ewolucja ustroju rzymskiego oraz zakres obywatelstwa w różnych okresach dziejów Rzymu; – prawa i przywileje przysługujące obywatelom republikańskiego Rzymu; – rola zgromadzenia ludowego i trybuna ludowego w republice rzymskiej; – status pozostałych grup społecznych w republikańskim Rzymie; – przyczyny rozszerzania obywatelstwa rzymskiego; – pojęcia: monarchia, arystokracja, tyrania, oligarchia, demokracja, ostracyzm, eforowie, archont, areopag, obywatel, despotyzm, imperium, republika, pryncypat, dominat, cesarstwo. 	A.7.1. wyjaśnia pojęcie <i>obywatel</i> i <i>obywatelstwo</i> w ateńskiej <i>polis</i> i w republikańskim Rzymie
2.	Recepcja antycznego pojęcia <i>obywatel</i>	<ul style="list-style-type: none"> – sposoby i przyczyny recepcji antycznego pojęcia obywatelstwa w późniejszych epokach; – zakres obywatelstwa w demokracji szlacheckiej w Rzeczypospolitej epoki nowożytnej; – rozszerzanie praw obywatelskich w państwach europejskich oraz Stanach Zjednoczonych Ameryki w epoce nowożytnej. 	A.7.2. wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia <i>obywatel</i> w późniejszych epokach, z uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej
3.	Cesarz, papież, król... patrycjusz	<ul style="list-style-type: none"> – odbudowa idei cesarstwa rzymskiego w epoce średniowiecznej; – zakres władzy cesarskiej w państwie frankijskim i Niemczech średniowiecznych; – stosunek cesarza do ludności; – charakter władzy papieskiej w średniowieczu; – spór o inwestyturę w XI wieku oraz jego konsekwencje; – konkordat w Europie średniowiecznej; – monarchia uniwersalna Ottona III; 	B.7.1. charakteryzuje zakres władzy cesarza, papieża i króla oraz ich wzajemne relacje w średniowieczu; opisuje zakres władzy samorządu miejskiego w średniowiecznym mieście

		<ul style="list-style-type: none"> – władza królewska w różnych państwach Europy średniowiecznej; – charakter władzy w państwie polskim w okresie wczesnopiastowskim, rozbitcia dzielnicowego i za panowania ostatnich Piastów; – przyczyny powstawania miast w średniowieczu; – lokacje na prawie niemieckim; – charakter władzy wójta i ławy miejskiej w średniowieczu; – przywileje miejskie i patrycjuszowskie; – pojęcia: biskup, patriarcha, synod, sobór, dogmat, herezja, monarchia patrymonialna, uniwersalizm papieski i cesarski, schizma, zasady senioratu i pryncypatu. 	
4.	Feudalizm	<ul style="list-style-type: none"> – geneza i zasady feudalizmu; – pojęcie monarchii patrymonialnej; – procesy refeudalizacyjne i defeudalizacyjne w Europie w epoce nowożytnej oraz ich konsekwencje; – przykłady stosowania praw feudalnych w następnych epokach; – pojęcia: feudalizm, primogenitura, feudał, wasał, lenno, senior, suweren, suzeren, renta feudalna, immunitet, beneficjum, alodium. 	B.7.2. analizuje relikty świata feudalnego w późniejszych epokach
5.	Parlamentaryzm staropolski na tle europejskim	<ul style="list-style-type: none"> – parlamenty europejskie w epoce średniowiecza; – geneza polskiego parlamentaryzmu – cechy parlamentu staropolskiego; – przywileje szlacheckie oraz ich konsekwencje; – zakres władzy i sposób zorganizowania parlamentu staropolskiego w epoce nowożytnej na tle parlamentów europejskich; – pojęcia: monarchia stanowa, parlament, sejm walny, sejmiki ziemskie, demokracja szlachecka, wolna elekcja, Artykuły henrykowskie, <i>pacta conventa</i>, monarchia parlamentarna 	C.7.1. analizuje funkcjonowanie staropolskiego parlamentaryzmu na tle porównawczym
6.	Oligarchia magnacka	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny oligarchizacji Rzeczypospolitej w XVII wieku; – przejawy władzy magnatów w Rzeczypospolitej; – <i>liberum veto</i>; – klientela magnacka; – rokosz w Rzeczypospolitej w XVII wieku; – ideologia sarmacka jako wyraz wolności szlacheckiej; – najważniejsze rody magnackie Rzeczypospolitej w XVII wieku; – pojęcia: konwokacja (sejm konwokacyjny), konfederacja, rokosz, magnateria, oligarchia magnacka. 	C.7.2. analizuje i ocenia zjawisko oligarchizacji życia politycznego i rozwoju klienteli jako nieformalnego systemu władzy w I Rzeczypospolitej
7.	Rewolucja	<ul style="list-style-type: none"> – pojęcie <i>rewolucja</i>; 	D.7.1. na wybranych przykładach analizuje

		<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny, przebieg i znaczenie rewolucji burżuazyjnej w Anglii w XVII wieku; – wpływ ideologii oświecenia na przemiany światopoglądowe i społeczne w XVIII wieku; – geneza rewolucji amerykańskiej i jej konsekwencje; – przyczyny i przebieg rewolucji francuskiej; – najważniejsze dokumenty uchwalone podczas rewolucji francuskiej; – nowe ideologie w XIX wieku; – geneza i przebieg Wiosny Ludów; – przykłady rewolucji komunistycznych i w pierwszej połowie XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem rewolucji rosyjskich; – przykłady rewolucji po II wojnie światowej; – rewolucja społeczno-obyczajowa; – pojęcia: empiryzm, racjonalizm, deizm, ateizm, encyklopedyści, <i>Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela</i>, monarchia konstytucyjna, jakobini, koalicja, terror, dyktatoriat, wojskowy zamach stanu, konsulat, trializm, syjonizm, antysemityzm, abolicjonizm, komunizm. 	zjawisko rewolucji społeczno-politycznej i jego ideowe korzenie
8.	Anarchizm	<ul style="list-style-type: none"> – geneza anarchizmu oraz jego główni ideolodzy; – cechy charakterystyczne różnych nurtów anarchizmu XIX-wiecznego i XX-wiecznego; – przykłady prób zastosowania ideologii anarchistycznej w praktyce (Komuna Paryska, rewolucja 1905). 	D.7.2. na wybranych przykładach analizuje ruch anarchistyczny
9.	Opozycja polityczna w PRL	<ul style="list-style-type: none"> – postawy społeczne w okresie PRL; – sposoby walki społeczeństwa polskiego z władzą komunistyczną; – przebieg i konsekwencje polskich niepokojów polityczno-społecznych w PRL; – geneza i znaczenie działalności KOR i ROPCiO; – geneza powstania NSZZ Solidarność oraz znaczenie związku dla procesów dekomunizacyjnych; – działalność najważniejszych postaci opozycyjnych w okresie PRL; – znaczenie wyboru Karola Wojtyły na papieża dla społeczeństwa polskiego; – pojęcia: opozycja, drugi obieg, Sierpień 1980, stan wojenny, okrągły stół. 	E.7.1. na wybranych przykładach analizuje działalność opozycji politycznej w PRL
10.	Antyutopia	<ul style="list-style-type: none"> – pojęcie i geneza antyutopii; – <i>Obywatel Kane</i> Orwella, – <i>Nowy wschód</i> Huxleya; – przykłady wykorzystania antyutopii w filmie. 	E.7.2. objaśnia pojęcie <i>antyutopia</i> , odwołując się do prac Orwella i Huxleya

9.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- charakter polis oraz zakres obywatelstwa w różnych okresach historii Aten;
- działalność reformatorów ateńskich, głównie Klejstenesa i Peryklesa;
- prawa przysługujące obywatelom ateńskim;
- rolę eklezji w Atenach;
- znaczenie i przykłady wykorzystania ostracyzmu;
- status innych grup społecznych w Atenach;
- ewolucję ustroju rzymskiego oraz zakres obywatelstwa w różnych okresach dziejów Rzymu;
- prawa i przywileje przysługujące obywatelom republikańskiego Rzymu;
- rolę Zgromadzenia Ludowego i trybuna ludowego w republice rzymskiej;
- status pozostałych grup społecznych w republikańskim Rzymie;
- przyczyny rozszerzania obywatelstwa rzymskiego;
- sposoby recepcji antycznego pojęcia obywatelstwa w późniejszych epokach;
- zakres obywatelstwa w demokracji szlacheckiej w Rzeczypospolitej epoki nowożytnej;
- rozszerzanie praw obywatelskich w państwach europejskich oraz Stanach Zjednoczonych Ameryki w epoce nowożytnej;
- przyczyny odbudowy cesarstwa rzymskiego w epoce średniowiecznej;
- zakres władzy cesarskiej w państwie frankijskim i Niemczech średniowiecznych;
- stosunek cesarza do ludności oraz innych państw europejskich;
- charakter władzy papieskiej w średniowieczu;
- genezę i przebieg sporu o inwestyturę w XI wieku oraz jego konsekwencje;
- pojęcie *konkordat* oraz przykłady zawartych konkordatów w Europie średniowiecznej;
- koncepcję monarchii uniwersalnej;
- zakres władzy królewskiej w różnych państwach Europy średniowiecznej;
- charakter władzy w państwie polskim w okresie wczesnopiastowskim, rozbięcia dzielnicowego i za panowania ostatnich Piastów;
- przyczyny powstawania miast w średniowieczu oraz ich rolę;
- wpływ procesów lokacyjnych na rozwój samorządności miejskiej w średniowieczu;
- charakter władzy wójta i ławy miejskiej w średniowieczu;
- znaczenie przywilejów miejskich i patrycjuszowskich;
- genezę i zasady feudalizmu oraz feudalnej struktury społecznej;
- pojęcie monarchii patrymonialnej;
- procesy refeudalizacyjne i defeudalizacyjne w Europie w epoce nowożytnej oraz ich konsekwencje;
- przykłady stosowania praw feudalnych w następnych epokach;
- proces wykształcenia się parlamentów w Europie w epoce średniowiecza;
- genezę polskiego parlamentaryzmu oraz jego cechy;
- przyczyny nadawania przywilejów szlacheckich oraz ich konsekwencje;
- zakres władzy i sposób zorganizowania parlamentu staropolskiego;
- proces oligarchizacji Rzeczypospolitej w XVII wieku oraz jego przyczyny i konsekwencje;
- przejawy władzy magnatów w Rzeczypospolitej;
- wpływ *liberum veto* na osłabienie państwa polskiego;
- pojęcie klienteli magnackiej i jej znaczenie w procesie oligarchizacji;
- znaczenie rokoszu w Rzeczypospolitej w XVII wieku;
- ideologię sarmacką jako wyraz wolności szlacheckiej;
- najważniejsze rody magnackie Rzeczypospolitej w XVII wieku;
- charakter pojęcia *rewolucja*;
- przyczyny, przebieg i znaczenie rewolucji burżuazyjnej w Anglii w XVII wieku;
- wpływ ideologii oświecenia na przemiany światopoglądowe i społeczne w XVIII wieku;
- genezę rewolucji amerykańskiej i jej konsekwencje;
- przyczyny i przebieg rewolucji francuskiej oraz najważniejsze dokumenty uchwalone podczas jej trwania;
- wpływ nowych ideologii powstałych w XIX wieku na proces wzrostu świadomości społecznej;
- genezę i przebieg Wiosny Ludów oraz jej wpływ na zmianę stosunków między władzą a społeczeństwem;
- przykłady rewolucji komunistycznych w pierwszej połowie XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem rewolucji rosyjskich;
- przykłady rewolucji po II wojnie światowej, w tym rewolucji społeczno-obyczajowej;

- genezę anarchizmu oraz jego głównych głosicieli;
- cechy charakterystyczne różnych nurtów anarchizmu XIX-wiecznego i XX-wiecznego;
- przykłady prób zastosowania ideologii anarchistycznej w praktyce (Komuna Paryska, rewolucja 1905)
- postawy społeczne w okresie PRL;
- sposoby walki społeczeństwa polskiego z władzą komunistyczną;
- przebieg i konsekwencje polskich niepokojów polityczno-społecznych w PRL;
- genezę i znaczenie działalności KOR i ROPCiO;
- genezę powstania NSZZ Solidarność oraz znaczenie związku dla procesów dekomunizacyjnych;
- działalność najważniejszych postaci opozycyjnych okresie PRL;
- znaczenie wyboru Karola Wojtyły na papieża dla społeczeństwa polskiego;
- genezę pojęcia antyutopii i przykłady jej wykorzystania w literaturze;
- znaczenie przedstawień świata w dziełach Orwella i Huxleya oraz w filmie;
- pojęcia: monarchia, arystokracja, tyrania, oligarchia, demokracja, ostracyzm, eforowie, archont, areopag, obywatel, despotyzm, imperium, republika, pryncypat, dominat, cesarstwo, biskup, patriarcha, synod, sobór, dogmat, herezja, feudalizm, primogenitura, feudał, wasal, lenno, senior, suweren, suzeren, renta feudalna, immunitet, beneficjum, alodium, monarchia patrymonialna, monarchia patrymonialna, uniwersalizm papieski i cesarski, schizma, zasady senioratu i pryncypatu, monarchia stanowa, parlament, sejm walny, sejmiki ziemskie, demokracja szlachecka, wolna elekcja, Artykuły henrykowskie, *pacta conventa*, konwokacja (sejm konwokacyjny), konfederacja, rokosz, magnateria, oligarchia magnacka, monarchia parlamentarna, empiryzm, racjonalizm, deizm, ateizm, encyklopedyści, *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela*, monarchia konstytucyjna, jakobini, koalicja, terror, dyrektoriat, wojskowy zamach stanu, konsul, trializm, syjonizm, antysemityzm, abolicjonizm, komunizm, opozycja, drugi obieg, Sierpień 1980, stan wojenny, okrągły stół.

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić pojęcie *obywatel* i *obywatelstwo* w ateńskiej *polis* i w republikańskim Rzymie;
- wskazać przykłady recepcji antycznego pojęcia *obywatel* w późniejszych epokach, z uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- scharakteryzować zakres władzy cesarza, papieża i króla oraz ich wzajemne relacje w średniowieczu;
- opisać zakres władzy samorządu miejskiego w średniowiecznym mieście;
- wskazać relikty świata feudalnego w późniejszych epokach;
- dokonać analizy porównawczej funkcjonowania staropolskiego parlamentaryzmu;
- ocenić zjawisko oligarchizacji życia politycznego i rozwoju klienteli jako nieformalnego systemu władzy w I Rzeczypospolitej;
- dokonać analizy zjawiska rewolucji społeczno-politycznej i jej ideowych korzeni na wybranych przykładach;
- dokonać analizy ruchu anarchistycznego na wybranych przykładach ;
- dokonać analizy i omówić działalność opozycji politycznej w PRL na wybranych przykładach;
- objaśnić pojęcie antyutopii, odwołując się do prac Orwella i Huxleya;
- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- podać daty najważniejszych wydarzeń z historii polityczno-społecznej;
- wymienić postacie najwybitniejszych władców oraz obywateli;
- porządkować przyczyny procesów związanych z historią polityczno-społeczną;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe omawianych zagadnień w różnych epokach;
- wartościować omawiane wydarzenia z różnych epok historycznych;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej i dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

9.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Rządzący i rządzeni*

- Augustyniak U., *Wazowie i „królowie rodacy”*, Warszawa 1999.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1997.
- Baszkiewicz J., *Historia Francji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.
- Benevolo L., *Miasto w dziejach Europy*, tłum. H. Cieśla, Warszawa 1995.
- Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1996.
- Chwalba A., *Historia Polski 1795–1918*, Kraków 2000.
- Dynastie Europy*, praca zbiorowa pod red. A. Mączaka, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.
- Grzybowski S., *Trzyńście miast*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000.
- Historia sejmiku polskiego*, red. J. Michalski, t. 1, Warszawa 1984.
- Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, red. naukowa A. Bartnicki, D. T. Critchlow, t. II, 1763–1848, Warszawa 1995.
- Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, red. A. Bartnicki, D. T. Critchlow, t. V, 1945–1990, Warszawa 1995.
- Hoffmann B., *Rock a przemiany kulturowe końca XX wieku*, Warszawa 2001.
- Jacynowska M., *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1986.
- Kaniewska I., *Królowie elekcyjni. Leksykon biograficzny*, Kraków 1997.
- Klimowicz M., *Oświecenie*, Warszawa 2002.
- Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Warszawa 2001.
- Lengauer W., *Starożytna Grecja okresu archaicznego i klasycznego*, Warszawa 1999.
- Łepkowski T.: *Polska – narodziny nowoczesnego narodu 1764–1870*, Warszawa 1967.
- Maciszewski J.: *Szlachta Polska i jej państwo*, Warszawa 1969.
- Martin T. R., *Starożytna Grecja od czasów prehistorycznych do okresu hellenistycznego*, tłum. T. Derda, Warszawa 1998.
- Manteuffel T., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1996.
- Mączak A., *Rządzący i rządzeni: władza i społeczeństwo w Europie wczesno nowożytnej*, Warszawa 2002.
- Mączak A.: *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1994.
- Mrozewicz L., *Historia powszechna. Starożytność*, Poznań 2001.
- Musiał D., *Starożytna Grecja*, [w:] *Historia starożytna*, red. M. Jacynowska, Warszawa 2000.
- Narodziny średniowiecznej Europy*, red. H. Samsonowicz, Warszawa 1999.
- Pajewski J., *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 1999.
- Roszkowski W., *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002.
- Samsonowicz H., *Miejsce Polski w Europie*, Warszawa 1995.
- Samsonowicz H., *Życie miasta średniowiecznego*, Poznań 2001.
- Sylwestrzak A., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2000.
- Tilly Ch., *Rewolucje europejskie 1492–1992*, Warszawa 1997
- Weiss E., *Cesarz Henryk IV: Canossa i walka o panowanie nad światem*, tłum. P. Kaczorowski, Warszawa 2000.
- Wolski J., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1996.
- Wójcik Z., *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 1997.
- Wyczański A., *Polska Rzeczpospolitą szlachecką*, Warszawa 1991.
- Zins H., *Historia Anglii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich 2009.
- Żywczyński M., *Papiestwo i papież w średniowieczu*, Kraków 1995.
- Żywczyński M., *Historia powszechna 1789–1870*, Warszawa 1997.

10. Wojna i wojskowość

10.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- wskazanie najważniejszych przyczyn wojen w różnych okresach historycznych z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych epok;
- przedstawienie strategii Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara na wybranych przykładach;
- omówienie organizacji i techniki wojennej armii rzymskiej;
- scharakteryzowanie etosu rycerskiego;
- wyjaśnienie koncepcji wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu;
- dokonanie analizy przyczyn i następstw wojen religijnych w nowożytnej Europie;
- przedstawienie wybranych sylwetek wodzów i ich strategii z okresu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- zaprezentowanie strategii Napoleona I;
- dokonanie analizy czarnej i białej legendy napoleońskiej;
- porównanie koncepcji stworzenia ładu światowego: *Pax Romana*, *Pax Britannica* i *Pax Americana*;
- omówienie wybranych przepisów prawa międzynarodowego dotyczących wojny;
- dokonanie charakterystyki ruchu pacyfistycznego;
- przedstawienie wizji globalnej zagłady obecnej w literaturze i filmach *science fiction*;
- przedstawienie stosowanych rodzajów uzbrojenia i sposobów obrony w różnych epokach historycznych;
- omówienie genezy danych wydarzeń historycznych;
- posługiwanie się pojęciami z zakresu historii wojen;
- ukazanie związku między walką o zachowanie pokoju a rozwojem społecznym;
- dostrzeganie wpływu wojny na życie codzienne ludzi oraz na zmiany społeczne z niej wynikające;
- przedstawienie konsekwencji światopoglądowych i etycznych wojny.

Umiejętności:

- rozwijanie umiejętności poprawnego posługiwania się poznanymi pojęciami z zakresu historii wojskowości;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny omawianych procesów i wydarzeń historycznych;
- korzystanie z różnorodnych źródeł wiedzy historycznej;
- formułowanie i uzasadnianie ocen omawianych procesów i wydarzeń historycznych;
- lokalizowanie faktów z zakresu historii wojskowości w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk z zakresu historii wojskowości w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów dotyczących omawianych procesów i wydarzeń historycznych;
- ocenianie omawianych procesów i wydarzeń historycznych.

Postawy:

- kształtowanie świadomości strat i zniszczeń przynoszonych przez wojnę;
- kształtowanie postawy tolerancji wobec dokonań innych kultur i narodów;
- uświadomienie, że najwyższą wartością jest życie ludzkie;
- zrozumienie konieczności wprowadzania ograniczeń w prowadzeniu wojen oraz konieczności poszukiwania pokojowych rozwiązań konfliktów międzynarodowych;
- uświadomienie znaczenia prawa humanitarnego dla ochrony praw człowieka;
- rozwijanie zainteresowania historią wojen i wojskowości;
- odrzucenie postaw ksenofobicznych, fanatyzmu, nienawiści społecznej, totalitaryzmu;
- ocenianie użycia środków militarnych do realizacji celów politycznych i gospodarczych;
- dostrzeganie zmian społecznych, cywilizacyjnych i gospodarczych wywoływanych konfliktami i ocenianie ich.

10.2. Treści nauczania

	PROGRAM NAUCZANIA	PODSTAWA PROGRAMOWA
--	--------------------------	----------------------------

Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Aleksander Wielki i Juliusz Cezar – wielcy wodzowie starożytności	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny wojen i ich zasięg w świecie starożytnym, z uwzględnieniem specyfiki greckiej i rzymskiej; – rozwój państwa macedońskiego za panowania Filipa II i Aleksandra III; – reformy wojskowe przeprowadzone przez Filipa II i organizacja armii macedońskiej; – strategię i przebieg wojen Aleksandra Wielkiego; – konsekwencje podbojów Aleksandra Wielkiego; – przyczyny i etapy podbojów rzymskich; – strategię i przebieg wojen Juliusza Cezara; – przebieg najważniejszych bitew stoczonych przez Juliusza Cezara; – konsekwencje wojny domowej toczonej przez Juliusza Cezara; – pojęcia: falanga, manipuł. 	A.8.1. na wybranych przykładach charakteryzuje strategię Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara
2.	Potęga armii rzymskiej	<ul style="list-style-type: none"> – organizacja armii rzymskiej w różnych okresach rozwoju państwa; – uzbrojenie rzymskiego żołnierza; – przyczyny podziału społeczeństwa rzymskiego na klasy, – najważniejsze reformy wojska rzymskiego; – rzymskie maszyny wojenne oraz przykłady ich wykorzystania; – organizacja obozu rzymskiego legionu; – pojęcia: legion, obóz warowny (<i>castra</i>), prowincja. 	A.8.2. charakteryzuje organizację i technikę wojenną armii rzymskiej
3.	W obronie wiary, słabych i uciśnionych – etos rycerski	<ul style="list-style-type: none"> – geneza i ewolucja etosu rycerskiego; – cechy charakterystyczne i odmiany etosu rycerskiego; – średniowieczne przykłady literackie i ikonograficzne propagujące etos rycerski; – wzorce zachowań i postaci uznawane za idealnych rycerzy; – przyczyny upadku etosu rycerskiego; – znaczenie broni palnej dla zmian w organizacji armii oraz średniowiecznej sztuki wojennej; – pojęcia: etos rycerski, <i>homagium</i>, inwestytura. 	B.8.1. charakteryzuje etos rycerski
4.	W obronie wiary, słabych i uciśnionych – wojny sprawiedliwe i niesprawiedliwe w średniowieczu	<ul style="list-style-type: none"> – proces kształtowania się Europy wczesnośredniowiecznej; – przyczyny wojen i ich zasięg w średniowieczu, z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych podokresów tej epoki; – geneza pojęcia <i>wojna sprawiedliwa</i> w średniowieczu; – przykłady wojen uznawanych w 	B.8.2. na wybranych przykładach wyjaśnia koncepcję wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu

		<p>średniowieczu za sprawiedliwe;</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój idei wojny „w obronie chrześcijaństwa”; - geneza pojęcia <i>wojna niesprawiedliwa</i> w średniowieczu; - przykłady konfliktów niesprawiedliwych i sposoby zapobiegania im; - regulacje prawne dotyczące prowadzenia wojen w późnym średniowieczu; - pojęcia: <i>Treuga Dei</i>, wojna sprawiedliwa, wojna niesprawiedliwa, kontrybucja, krucjata. 	
5.	Wojny religijne nowożytnej Europy	<ul style="list-style-type: none"> - pozycja Kościoła katolickiego na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych; - przykłady walki z heretykami w średniowieczu; - zmiany w sztuce wojennej epoki nowożytnej; - przyczyny wojen religijnych w Europie nowożytnej; - najważniejsze wyznania powstałe w okresie reformacji; - przebieg i konsekwencje wojen religijnych w Niemczech i Francji w XVI wieku; - znaczenie pokoju augsburskiego oraz edyktu nantejskiego; - przyczyny, przebieg i konsekwencje wojny trzydziestoletniej; - tolerancja religijna w Rzeczypospolitej; - pojęcia: wojna religijna. 	C.8.1. analizuje przyczyny i następstwa wojen religijnych w nowożytnej Europie
6.	Epokach wielkich hetmanów	<ul style="list-style-type: none"> - polska sztuka wojenna od XVI do początku XVIII wieku, organizacja polskiej armii w XVI i XVII wieku na tle Europy; - kampanie Jana Zamoyskiego, Jana Karola Chodkiewicza, Stanisława Żółkiewskiego, Stanisława Koniecpolskiego, Jana Sobieskiego, Stefana Czarnieckiego; - przyczyny i przebieg wybranych kampanii polskich hetmanów; - taktyka wielkich hetmanów; - pojęcia: hetman wielki koronny, hetman wielki litewski, hetman polny (koronny i litewski), husaria. 	C.8.2. charakteryzuje wybrane sylwetki wodzów i ich strategię z okresu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej
7.	Legenda Napoleona	<ul style="list-style-type: none"> - okoliczności przejścia władzy we Francji przez Napoleona Bonaparte; - największe kampanie i bitwy prowadzone przez Napoleona; - organizacja i charakter armii napoleońskiej; - strategię Napoleona I; - geneza i znaczenie legendy Napoleona w Europie i dla Polaków; - spory historyczne wokół postaci Napoleona i toczonych przez niego wojen; 	D.8.1. na wybranych przykładach charakteryzuje strategię Napoleona I; analizuje czarną i białą legendę napoleońską; wyjaśnia różnice w ocenie Napoleona I w Polsce i w innych państwach europejskich

		– spuścizna epoki napoleońskiej.	
8.	W imię pokoju na świecie – <i>Pax Romana</i> , <i>Pax Britannica</i> , <i>Pax Americana</i>	<ul style="list-style-type: none"> – pojęcie i charakter <i>Pax Romana</i> oraz przejawy jego stosowania; – pojęcie i charakter <i>Pax Britannica</i> w XIX wieku; – podłoże ideologiczne oraz ekonomiczne pokoju brytyjskiego w XIX wieku; – konsekwencje społeczne i cywilizacyjne pokoju brytyjskiego dla terenów kolonialnych; – pojęcie i charakter <i>Pax Americana</i> oraz przejawy jego stosowania w XIX i XX wieku. 	D.8.2. charakteryzuje i porównuje trzy koncepcje stworzenia ładu światowego: <i>Pax Romana</i> , <i>Pax Britannica</i> i <i>Pax Americana</i>
9.	Międzynarodowe prawo wojenne	<ul style="list-style-type: none"> – rys historyczny prawa wojennego w różnych epokach historycznych i kręgach kulturowych; – uwarunkowania polityczne, społeczne i ekonomiczne stosowania prawa wojennego w różnych epokach historycznych; – rozwój koncepcji międzynarodowego prawa wojennego w XIX wieku oraz przykłady regulacji prawnych dotyczących prowadzenia wojny w XIX wieku; – wpływ I i II wojny światowej na rozwój międzynarodowego prawa wojennego w XX wieku; – najważniejsze regulacje prawne dotyczących prowadzenia wojny w XX wieku i ich znaczenie; – rola ONZ i Międzynarodowego Czerwonego Krzyża w konstruowaniu międzynarodowego prawa wojennego i humanitarnego; – pojęcia: prawo wojenne, prawo humanitarne, konwencje haskie, Międzynarodowy Czerwony Krzyż. 	E.8.1. analizuje wybrane przepisy prawa międzynarodowego dotyczącego wojny
10.	Przyszłość ludzkości – pokój czy zagłada	<ul style="list-style-type: none"> – pojęcie i charakter ideologii pacyfizmu oraz jej geneza; – rys historyczny pacyfizmu oraz jego najwięksi głosiciele w różnych epokach historycznych; – rozwój myśli pacyfistycznej w XX wieku oraz jego współczesne przejawy; – pojęcie postapokalipsy i jego znaczenie w literaturze i filmie <i>science fiction</i>; – uwarunkowania geopolityczne ewolucji wizji postapokaliptycznych w literaturze i filmie w XX wieku; – przykłady postapokalipsy w literaturze i filmie. 	E.8.2. charakteryzuje ruch pacyfistyczny; charakteryzuje wizję globalnej zagłady obecną w literaturze i filmach <i>science fiction</i>

10.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- rozwój państwa macedońskiego za panowania Filipa II i Aleksandra III;
- znaczenie reform wojskowych przeprowadzonych przez Filipa II;

- organizację armii macedońskiej, ze szczególnym uwzględnieniem elementów uzbrojenia;
- konsekwencje bitwy pod Cheroneą i utworzenia Związku Korynckiego;
- przyczyny podjęcia wyprawy antyperskiej przez Aleksandra III;
- przebieg najważniejszych bitew Aleksandra z uwzględnieniem taktyki stosowanej przez władcę;
- konsekwencje podbojów Aleksandra Wielkiego;
- przyczyny i etapy podbojów rzymskich ze szczególnym uwzględnieniem podbojów Juliusza Cezara;
- taktykę stosowaną podczas bitew przez Juliusza Cezara i jego przeciwników;
- przebieg najważniejszych bitew stoczonych przez Juliusza Cezara;
- konsekwencje wojny domowej toczony przez Juliusza Cezara;
- organizację armii rzymskiej w różnych okresach rozwoju państwa ze szczególnym uwzględnieniem uzbrojenia;
- przyczyny podziału społeczeństwa rzymskiego na klasy;
- najważniejsze reformy wojska rzymskiego;
- stosowane przez rzymian maszyny wojenne oraz przykłady ich wykorzystania;
- organizację obozu rzymskiego legionu;
- genezę pojęcia etosu rycerskiego oraz jego charakterystyczne cechy;
- proces ewolucji etosu rycerskiego oraz jego różnorodne odmiany i przejawy;
- średniowieczne przykłady literackie i ikonograficzne propagujące etos rycerski;
- wzorce zachowań i postaci uznawane za idealnych rycerzy;
- przyczyny upadku etosu rycerskiego;
- proces kształtowania się Europy wczesnośredniowiecznej;
- genezę pojęcia wojny sprawiedliwej w średniowieczu;
- przykłady średniowiecznych wojen uznawanych za sprawiedliwe;
- rozwój idei wojny „w obronie chrześcijaństwa”;
- genezę pojęcia wojny niesprawiedliwej w średniowieczu oraz przykłady takich konfliktów;
- regulacje prawne dotyczące prowadzenia wojen w późnym średniowieczu
- pozycję Kościoła katolickiego na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych oraz jego stosunek do herezji i herezyków;
- przykłady walki z herezykami w średniowieczu;
- przyczyny wojen religijnych w Europie nowożytnej;
- najważniejsze wyznania powstałe w okresie reformacji;
- przebieg i konsekwencje wojen religijnych w Niemczech i we Francji w XVI wieku,
- znaczenie pokoju augsburskiego oraz edyktu nantejskiego;
- przyczyny, przebieg i konsekwencje wojny trzydziestoletniej;
- organizację polskich sił zbrojnych w XVI i XVII wieku;
- działalność Jana Zamoyskiego, Jana Karola Chodkiewicza, Stanisława Żółkiewskiego, Stanisława Koniecpolskiego, Jana Sobieskiego, Stefana Czarnieckiego;
- bitwy stoczone przez wielkich polskich hetmanów i zastosowaną w nich taktykę;
- okoliczności przejęcia władzy we Francji przez Napoleona Bonaparte;
- największe kampanie i bitwy prowadzone przez Napoleona;
- organizację i charakter armii napoleońskiej;
- taktykę stosowaną przez armię Napoleona;
- genezę i znaczenie legendy Napoleona w Europie i dla Polaków;
- spory historyczne wokół postaci Napoleona i toczonych przez niego wojen;
- spuściznę epoki napoleońskiej;
- pojęcie i charakter *Pax Romana* oraz przejawy jego stosowania;
- pojęcie i charakter *Pax Britannica* w XIX wieku;
- podłoże ideologiczne oraz ekonomiczne pokoju brytyjskiego w XIX wieku;
- konsekwencje społeczne i cywilizacyjne pokoju brytyjskiego dla terenów kolonialnych;
- pojęcie i charakter *Pax Americana* oraz przejawy jego stosowania w XIX i XX wieku;
- rys historyczny prawa wojennego i jego przejawy w różnych epokach historycznych i kręgach kulturowych;
- uwarunkowania polityczne, społeczne i ekonomiczne stosowania prawa wojennego w różnych epokach historycznych;
- rozwój koncepcji międzynarodowego prawa wojennego w XIX wieku;
- przykłady regulacji prawnych dotyczących prowadzenia wojny w XIX wieku;
- wpływ I i II wojny światowej na rozwój międzynarodowego prawa wojennego w XX wieku;
- najważniejsze regulacje prawne dotyczące prowadzenia wojny w XX wieku;

- rolę ONZ w konstruowaniu międzynarodowego prawa wojennego i humanitarnego;
- pojęcie i charakter ideologii pacyfizmu oraz jej genezę;
- rys historyczny pacyfizmu oraz jego największych głosicieli w różnych epokach historycznych;
- rozwój myśli pacyfistycznej w XX wieku oraz jego współczesne przejawy;
- pojęcie postapokalipsy i jego znaczenie w literaturze i filmie *science fiction*;
- uwarunkowania geopolityczne ewolucji wizji postapokaliptycznych w literaturze i filmie w XX wieku;
- przykłady postapokalipsy w literaturze i filmie.
- pojęcia: *Pax Romana*, romanizacja, legion, manipuł, falanga, etos rycerski, homagium, inwestytura, *Treuga Dei*, wojna sprawiedliwa, wojna niesprawiedliwa, wojna religijna, kontrybucja, krucjata, hetman wielki koronny, hetman wielki litewski, hetman polny (koronny i litewski), husaria, prawo wojenne, prawo humanitarne, konwencje haskie, pacyfizm.

Uczeń potrafi:

- dokonać charakterystyki strategii Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara;
- opisać organizację i technikę wojenną armii rzymskiej;
- dokonać charakterystyki etosu rycerskiego, wskazać jego genezę, przejawy i odmiany;
- wyjaśnić koncepcję wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu;
- dokonać analizy przyczyn i następstw wojen religijnych w nowożytnej Europie;
- scharakteryzować działalność wybranych wodzów i ich strategię z okresu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
- dokonać charakterystyki strategii Napoleona I;
- dokonać analizy czarnej i białej legendy Napoleona;
- wyjaśnić różnice w ocenie Napoleona I w Polsce i w innych państwach europejskich;
- dokonać porównania trzech koncepcji stworzenia ładu światowego: *Pax Romana*, *Pax Britannica* i *Pax Americana*;
- dokonać analizy wybranych przepisów prawa międzynarodowego dotyczących wojny;
- scharakteryzować genezę i rozwój ruchu pacyfistycznego;
- dokonać analizy wizji globalnej zagłady obecnej w literaturze i filmach *science fiction*.
- wskazywać na mapie miejsca omawianych wydarzeń;
- podać daty najważniejszych wydarzeń z historii wojskowości;
- wymienić postacie najwybitniejszych dowódców wojskowych oraz wskazać ich dokonania;
- porządkować przyczyny procesów związanych z historią wojskowości;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe prowadzonych wojen;
- charakteryzować procesy prowadzące do rozwoju uzbrojenia;
- wartościować wydarzenia z zakresu historii wojen;
- ustosunkowywać się do różnych teorii i sporów dotyczących przyszłości ludzkości;
- wyszukiwać, selekcionować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł dotyczących historii wojskowości, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, a także dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią z zakresu historii wojskowości w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

10.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Wojna i wojskowość*

- Baker A., *Rycerstwo średniowiecznej Europy*, Warszawa 2004.
 Balbuza K., *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w Rzymie*, Poznań 2005.
 Baszkiewicz J., *Anatomia bonapartyzmu*, Gdańsk 2003;
 Berthelot A., *Król Artur i rycerze Okrągłego Stołu*, tłum. Alicja Choińska, Warszawa 2003.
 Besala J., *Rzeczpospolita szlachecka: czas wielkich wojen*, Poznań 2001.
 Bielecki R., *Wielka armia Napoleona*, Warszawa 2004.
 Bloch M., *Spółczesność feudalne*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1981.

- Bogacki M., *Broń wojsk polskich w okresie średniowiecza*, Zakrzewo 2009.
- Bordonove G., *Napoleon Bonaparte*, tłum. G. Majcher, Warszawa 2010.
- Bradbury R., *451 stopni Fahrenheita*, tłum. I. Michałowska, Warszawa 2008.
- Clausewitz K., *O wojnie*, t. I–II, Warszawa 1958.
- Conolly P., *Historia armii rzymskiej*, tłum. P. Latko, Wrocław 1992.
- Cronin V., *Napoleon*, tłum. A. Molek, Warszawa 1999.
- Contamine P., *Wojna w średniowieczu*, Warszawa 1999.
- Dąbrowa E., *Armia rzymska*, Kraków 1991.
- Dąbrowa E., *Gaugamela, 331 p.n.e.*, Warszawa 1988.
- Doppler B., *Prawo wojenne*, Warszawa 1991.
- Encyklopedia wojskowa. Dowódcy i ich armie. Historia wojen i bitew. Technika wojskowa*, pod red. A. Krupy, Warszawa 2007.
- Etyka wojny. Antologia tekstów*, pod red. T. Żuradzkiego i T. Kunińskiego, Warszawa 2009.
- Fleming M., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Prawo przeciwwojenne. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1991.
- Fumagalli V., *Świt średniowiecza*, przekł. H. Manikowska, Gdańsk 1996.
- Gajusz Juliusz Cezar, *Wojna galijska*, tłum. Eugeniusz Konik, Wrocław 2004.
- Hammond N. G. L., *Geniusz Aleksandra Wielkiego*, Poznań 2000.
- Hammond N. G. L., *Starożytna Macedonia*, Warszawa 1999.
- Historia Europy*, pod red. A. Mączaka, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.
- Historia sztuki wojennej. Od starożytności do czasów współczesnych*, red. G. Parker, Warszawa 2008.
- Howard M., *Wojna w dziejach Europy*, Wrocław 1990.
- Huxley A., *Nowy wspaniały świat*, Warszawa 2003.
- Kęciek K., *Wojna Hannibala*, Warszawa 2005.
- Kissinger H., *Dyplomacja*, Warszawa 2009.
- Kukiel M., *Wojny napoleońskie*, Warszawa 1927 (lub inne wydania).
- Kwaśniewicz W., *Leksykon broni białej i miotającej*, Warszawa 2003.
- Lancel S., *Hannibal*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2001.
- Lem S., *Solaris*, Warszawa 2008.
- McCarthy C., *Droga*, tłum. Robert Sudoł, Kraków 2008.
- Malarski T., *Waterloo 1815*, Warszawa 2003.
- Makowski M., Ilnicki M., *Wojna na morzu we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa–Toruń 1996.
- Michalek K., *Mocarstwo: historia Stanów Zjednoczonych Ameryki 1945–1992*, Warszawa 1995.
- Miller W. M., *Kantyk dla Leibowitza* Warszawa 2009.
- Nawotka K., *Aleksander Wielki*. Wrocław 2007.
- Nowakowski A., *Wojskowość w średniowiecznej Polsce*, Malbork 2005.
- Odkrywamy prawo humanitarne. Moduły edukacyjne*, Warszawa 2005.
- Olejnik K., *Dzieje oręża polskiego*, Toruń 2004.
- Orwell G., *Rok 1984*, tłum. T. Mirkowicz, Warszawa 2010.
- Ossowska M., *Etos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 2000.
- Piwowarczyk D., *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2005.
- Poczet hetmanów Rzeczypospolitej: hetmani koronni*, red. Mirosław Nagielski, Warszawa 2005.
- Poczet hetmanów Rzeczypospolitej: hetmani litewscy*, red. Mirosław Nagielski, Warszawa 2006.
- Podhorecki L., *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 2011.
- Rajman J., *Encyklopedia średniowiecza*, Kraków 2006.
- Razin E., *Historia sztuki wojennej*, t. II, *Sztuka wojenna okresu feudalnego*, Warszawa 1960.
- Regan G., *Błędy militarne*, Warszawa 1992.
- Roszkowski W., *Półwiecze: historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 1997.
- Serczyk W. A., *Na dalekiej Ukrainie: dzieje Kozaczyzny do 1648 roku*, Kraków 2008.
- Shute N., *Ostatni brzeg*, tłum. Z. Kierszys, Warszawa 2004.
- Gradowski M., Żygulski Z., *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 1998.
- Stomma L., *Historie przecenione*, Warszawa 2011.
- Szymczak J., *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Łódź 2004.
- Świdarska-Włodarczyk U., *Kultura rycerska w średniowiecznej Polsce*, Zielona Góra 2001.
- Tokarczyk A., *Protestantyzm*, Warszawa 1980.
- Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. Nowakowski, Toruń 2003.
- Warry J., *Armie świata antycznego*, Warszawa 1995.
- Weir W., *50 bitew, które zmieniły świat*, Warszawa 2002.
- Wieczorkiewicz P. P., *Historia wojen morskich*, tom I, *Wiek żagla*, Londyn 1995.

Wyszczelski L., *Historia myśli wojskowej*, Warszawa 2000.

11. Ojczysty Panteon i ojczyste spory

11.1. Cele kształcenia i wychowania

Wiedza:

- wskazanie przykładów wzorów bohaterstwa, żołnierzy i obrońców ojczyzny oraz postaw obywatelskich z antycznej literatury i historii;
- ukazanie przykładów wykorzystania wzoru bohatera antycznego w polskiej literaturze;
- scharakteryzowanie przykładów polskich żołnierzy i bohaterów oraz ich wykorzystanie w polskiej myśli politycznej różnych epok;
- przedstawienie przykładów wzorów antycznych obywateli z historii i literatury greckiej i rzymskiej;
- scharakteryzowanie wizerunku obywatela w literaturze, historiografii i publicystyce polskiej różnych epok;
- zapoznanie z koncepcjami politycznymi władców Polski z dynastii Piastów;
- ukazanie roli Kościoła w kształtowaniu się polskiego państwa epoce średniowiecza;
- przedstawienie wyzwań stojących przed Rzeczpospolitą w epoce nowożytnej oraz sposobów sprostania im przez społeczeństwo;
- scharakteryzowanie reform podejmowanych w Rzeczypospolitej w XVIII wieku;
- omówienie przyczyny rozbiorów Polski oraz sporów historiograficznych dotyczących upadku Rzeczypospolitej w XVIII wieku;
- omówienie postaw społeczeństwa polskiego wobec zaborców;
- zapoznanie z genezą, przebiegiem i konsekwencjami powstań narodowo-wyzwoleńczych;
- zanalizowanie ocen historiograficznych powstań narodowo-wyzwoleńczych;
- wskazanie koncepcji odbudowy państwa polskiego po I wojnie światowej;
- omówienie czynników decydujących o kształcie ustrojowym i terytorialnym II Rzeczypospolitej Polskiej oraz państwa polskiego w okresie PRL i po 1989 roku;
- przedstawienie sytuacji społeczeństwa polskiego pod dwiema okupacjami oraz postaw społecznych wobec okupantów;
- zapoznanie z postawami społeczeństwa polskiego wobec władzy komunistycznej po 1945 roku oraz charakterem polskich niepokojów społeczno-gospodarczych;
- dokonanie analizy działalności organizacji opozycyjnych w okresie PRL;
- przedstawienie roli NSZZ Solidarność procesie obalania komunizmu.

Umiejętności:

- ocenianie wydarzeń z historii Polski w poszczególnych epokach z uwzględnieniem ich genezy i uwarunkowań społeczno-politycznych;
- uświadomienie, że historia nie jest dziedziną martwą, gdyż historycy poprzez badania zmieniają dotychczasowe ustalenia;
- podejmowanie dyskusji, formułowanie argumentów oraz zajmowanie stanowiska w sporach dotyczących ważnych wydarzeń z historii Polski;
- rozwijanie umiejętności przyjmowania argumentów popartych dowodami;
- rozwijanie umiejętności poprawnego posługiwania się poznanymi pojęciami z zakresu Polski;
- rozwijanie umiejętności krytycznej analizy i oceny wydarzeń oraz procesów z historii Polski na podstawie różnego rodzaju źródeł;
- formułowanie i uzasadnianie ocen wydarzeń i procesów historycznych;
- lokalizowanie faktów z zakresu historii Polski w czasie i uwzględnianie zmian zachodzących w czasie;
- lokalizowanie faktów i zjawisk z zakresu historii Polski w przestrzeni;
- hierarchizowanie faktów z zakresu historii Polski.

Postawy:

- docenianie historii jako „nauczycielki życia”;
- dostrzeganie różnych stanowisk dotyczących najważniejszych wydarzeń z historii Polski przy zachowaniu szacunku do odmiennych poglądów;
- przekonywanie do swoich racji w sposób kulturalny i z zachowaniem zasad dobrej dyskusji;
- potępienie bratobójczych walk i ograniczania wolności;
- docenianie suwerenności i niepodległości państwowej, życia w wolnym i demokratycznym państwie;

- docenianie swobód obywatelskich, przestrzegania praw człowieka oraz chęci wybaczenia doznanych krzywd;
- kształtowanie postawy tolerancji wobec dokonań innych kultur i narodów;
- docenianie osiągnięć politycznych, społecznych i kulturowych przodków;
- kształtowanie postawy patriotyzmu i odpowiedzialności za losy państwa polskiego i narodu;
- docenianie roli kultury w zachowaniu tożsamości narodowej.

11.2. Treści nauczania

PROGRAM NAUCZANIA		PODSTAWA PROGRAMOWA	
Lp.	Przykładowe jednostki tematyczne – lekcje lub grupy lekcji	Materiał nauczania	Zakres podstawy programowej. Uczeń:
1.	Antyczni herosi	<ul style="list-style-type: none"> - wzór antycznego bohatera i obrońcy ojczyzny na wybranych przykładach, takich jak na przykład Achilles, Miltiades, Leonidas, Hektor, Aleksander Wielki, Juliusz Cezar; - herosi i heroizm w polskiej literaturze (na przykład Konrad Wallenrod, <i>Reduta Ordonia</i>, Trylogia, <i>Kamienie na szaniec</i>); - polscy żołnierze bohaterowie (na przykład Stanisław Żółkiewski, Stefan Czarniecki, Jan Henryk Dąbrowski, Józef Bem, Emilia Plater, Józef Piłsudski, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Władysław Raginis, Józef Franczak, ps. „Lalek”); - wychowanie patriotyczne w oświeceniu; - obrońca ojczyzny w myśli politycznej Wielkiej Emigracji; - pojęcia: heros, heroizm, Polskie Termopile. 	A.9.1. na wybranych przykładach charakteryzuje antyczne wzory bohaterstwa, żołnierza i obrońcy ojczyzny oraz ich recepcję w polskiej myśli politycznej, tradycji literackiej oraz edukacyjnej późniejszych epok
2.	Wzory cnót obywatelskich	<ul style="list-style-type: none"> - podstawowe wartości i ideały demokracji ateńskiej oraz republiki rzymskiej; - wzorzec obywatela w Atenach, Sparcie i Rzymie; - przykłady i motywy aktywności politycznej obywateli Aten i Rzymu (na przykładzie Solona, Peryklesa, Sokratesa, Cyncynata czy Katona) - recepcja antycznego obywatelstwa w ideałach sarmatyzmu – tradycja (łac. <i>mores maiorum</i>), cnoty obywatelskie (łac. <i>virtutes</i>), „złota wolność” (łac. <i>aurea libertas</i>), honor i sława (łac. <i>honor, gloria</i>); - obraz obywatela w polskiej publicystyce epoki nowożytnej; - literackie wzory postaw obywatelskich w epoce nowożytnej; - wzór polskiego obywatela w romantyzmie i pozytywizmie; - postawy obywatelskie w okresie II Rzeczypospolitej oraz II wojny światowej; - pojęcia: monarchia, arystokracja, tyrania, oligarchia, demokracja, ostracyzm, 	A.9.2. charakteryzuje antyczny wzorzec obywatela oraz jego recepcję w polskiej myśli i praktyce politycznej późniejszych epok

		eforowie, archont, areopag, republika.	
3.	Kształtowanie się państwa polskiego	<ul style="list-style-type: none"> – geneza polskiego państwa na tle europejskim; – grody plemienne w regionie; – władza książęca i królewska we wczesnym i średniowieczu, – organizacja państwa i ustroj; – państwo Mieszka I – polityka wewnętrzna i zagraniczna; chrzest; – rządy Bolesława Chrobrego; stosunki z cesarstwem niemieckim; rozwój terytorialny państwa, konflikty z sąsiadami; – kryzys i odbudowa państwa wczesnopiastowskiego; – zasada senioratu i jej złamanie na przełomie XII i XIII wieku; – przemiany ustrojowe i społeczne w okresie rozbicia dzielnicowego; – późnośredniowieczna monarchia: zjednoczenie królestwa, kształtowanie się monarchii stanowej; – pojęcia: rozdrobnienie feudalne, zasady senioratu i pryncypatu, wojewoda, monarchia patrymonialna, monarchia stanowa, <i>Corona Regni Poloniae</i>. 	B.9.1. na wybranych przykładach charakteryzuje koncepcje polityczne władców z dynastii piastowskiej
4.	Rola Kościoła w budowie państwa polskiego	<ul style="list-style-type: none"> – chrześcijańskie podstawy cywilizacji europejskiej i rola Kościoła w jej kształtowaniu; – budowanie administracji kościelnej na ziemiach polskich w X–XI wieku (rozwój terytorialny i instytucjonalny); – polscy władcy w sporze o inwestyturę; – działalność biskupa Jordana, biskupa Ungera, Radzyna Gaudentego, świętego Wojciecha, biskupa Jakuba Świnki; – kultura i średniowiecznej Polski; – średniowieczne klasztory i inne ośrodki kultury chrześcijańskiej w regionie; – pojęcia: biskup, inwestytura, opactwo, konkordat. 	B.9.2. charakteryzuje oraz ocenia rolę ludzi Kościoła w budowie państwa polskiego na wybranych przykładach
5.	Wyzwania epoki nowożytnej	<ul style="list-style-type: none"> – Polska w strukturach wyznaniowych nowożytnej Europy. – fenomen polskiej tolerancji w XVI wieku i współistnienie wyznań w Rzeczypospolitej szlacheckiej; – judaizm i miejsce żydów w społeczeństwie polskim epoki nowożytnej; – kontreformacja w ziemiach Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku; – unie z Litwą, administracja państwem po unii lubelskiej; – Rzeczpospolita szlachecka na tle innych państw europejskich – cechy nowożytnej państwowości polskiej: elekcyjność tronu i jej konsekwencje, rola sejmu i sejmików w Rzeczypospolitej; – postawy obywateli wobec wyznań 	C.9.1 na wybranych przykładach charakteryzuje postawy obywateli wobec wyznań epoki (XVI–XVIII wiek)

		<p>wojennych Rzeczypospolitej w XVII wieku;</p> <ul style="list-style-type: none"> – najważniejsze postacie sceny politycznej dawnej Rzeczypospolitej; – oligarchia magnacka w XVII wieku – kryzys szlacheckiego parlamentaryzmu, rozwój tendencji decentralistycznych; – reformy XVIII wieku a ingerencja państw ościennych; – Konstytucja 3 Maja w opinii współczesnych publicystów i literatów; – Pojęcia: zasada elekcyjności tronu, elekcja <i>viritim</i>, Artykuły henrykowskie, <i>pacta conventa</i>, przywilej szlachecki, ruch egzekucyjny, konfederacja warszawska, demokracja szlachecka, oligarchia magnacka, <i>liberum veto</i>, sejm konwokacyjny, prawa kardynalne. 	
6.	Upadek I Rzeczypospolitej	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny rozbiorów Polski; – stanowisko krakowskiej szkoły historycznej na temat przyczyn upadku państwa polskiego; – stanowisko warszawskiej szkoły historycznej na temat przyczyn upadku państwa polskiego; – współczesne stanowiska dotyczące przyczyn upadku Rzeczypospolitej w XVIII wieku. 	C.9.2. charakteryzuje spory o przyczyny upadku I Rzeczypospolitej
7.	Wybicie się na niepodległość – spór nurtu insurekcyjnego i nurtu realizmu politycznego	<ul style="list-style-type: none"> – przebieg i konsekwencje insurekcji kościuszkowskiej; – działalność patriotyczna; – sprawa polska w epoce napoleońskiej; – geneza, przebieg i konsekwencje powstania listopadowego; – geneza, przebieg i konsekwencje Wiosny Ludów na ziemiach polskich; – geneza, przebieg i konsekwencje powstania styczniowego; – postawy pozytywistyczne; – obrona społeczeństwa polskiego przed wynarodowieniem; – kultura i nauka polska w XIX wieku; – pojęcia: insurekcja, „noc listopadowa”, Wielka Emigracja, pozytywizm, Hakata, stańczycy, <i>Virtuti Militari</i>, insurekcja, naczelnik, kosynierzy, <i>Uniwersał polaniecki</i>, Legiony, <i>Mazurek Dąbrowskiego</i>. 	D.9.1 charakteryzuje i ocenia polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego
8.	Spór o powstania	<ul style="list-style-type: none"> – stosunek poszczególnych grup społecznych do powstań narodowowyzwoleńczych; – oceny XIX-wiecznych powstań narodowowyzwoleńczych; – współczesne oceny powstań. 	D.9.2. charakteryzuje spory o ocenę XIX-wiecznych powstań narodowych
9.	Jaka Polska?	<ul style="list-style-type: none"> – odzyskanie niepodległości przez Polskę; – koncepcje odbudowy państwa polskiego po I wojnie światowej; – walka o granice Rzeczypospolitej – kształtowanie wschodniej granicy 	E.9.1. charakteryzuje spory o kształt Polski w XX wieku, uwzględniając cezury 1918 roku, lat 1944–1945 i 1989 roku oraz prezentuje sylwetki

		<p>państwa: wojna polsko-ukraińska, wojna polsko-rosyjska, konflikt z Litwą; kształtowanie granicy z Niemcami i Czechosłowacją – powstania i plebiscyty;</p> <ul style="list-style-type: none"> – kształt ustrojowy i terytorialny II Rzeczypospolitej Polskiej; – postać Józefa Piłsudskiego jako bohatera narodowego XX i XXI wieku; – działalność Ignacego Jana Paderewskiego, Gabriela Narutowicza, Wincentego Witosa, Ignacego Mościckiego, Romana Dmowskiego; – polska polityka zagraniczna w okresie międzywojennym; – polityka władz polskich na wychodźstwie; – udział polskich wojsk w działaniach wojennych u boku wojsk sprzymierzonych; – powstanie warszawskie 1 sierpnia – 2 października 1944 roku; – działalność Władysława Sikorskiego, Władysława Andersa, Stanisława Mikołajczyka, Tomasza Arciszewskiego, Władysława Raczkiewicza; – decyzje wielkich mocarstw w sprawie Polski; – kształt ustrojowy i terytorialny państwa polskiego po II wojnie światowej, tworzenie struktur nowej władzy; – proces transformacji ustrojowej Polski w 1989 roku; – spory historiograficzne na temat przemian ustrojowych Polski w XX wieku; – działalność Lecha Wałęsy, Tadeusza Mazowieckiego i Jacka Kuronia; – pojęcia: Legiony Polskie, orędzie Wilsona, Komitet Narodowy Polski, Rada Regencyjna, „mała konstytucja”, powstanie wielkopolskie, plebiscyty, powstania śląskie, Zaolzie, bitwa warszawska, obozy koncentracyjne, czystki, gestapo, III Rzesza, ruch oporu, partyzantka, powstanie warszawskie. 	<p>czołowych uczestników tych wydarzeń</p>
10.	Społeczeństwo polskie wobec totalitaryzmów XX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – naród polski w latach II wojny światowej: polityka okupantów wobec narodu polskiego – założenia i realizacja; – ruch oporu – organizacja i formy działania; – walka Polaków z okupantem niemieckim i radzieckim; – kultura polska w czasie II wojny światowej; – formy pomocy ludności żydowskiej; – stosunek społeczeństwa polskiego do ośrodków władzy komunistycznej w okresie drugiej wojny światowej; – działalność najważniejszych dowódców i 	<p>E.9.2. charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu, a także koncepcje współpracy lub przystosowania</p>

		<p>przywódców polskiego państwa podziemnego;</p> <ul style="list-style-type: none"> - postawy społeczeństwa polskiego wobec władzy komunistycznej po 1945 roku oraz metody ubezwłasnowolnienia społeczeństwa; - przyczyny, przebieg i konsekwencje polskich niepokojów społeczno-gospodarczych; - kultura polska – opór/przystosowanie; nacisk ideologiczny i cenzura w czasach PRL; - charakter i działalność organizacji opozycyjnych w okresie PRL; - powstanie NSZZ Solidarność i opozycja w okresie stanu wojennego; - okrągły stół i wybory 1989 roku; początki III Rzeczypospolitej; - rola Jana Pawła II, Stefana Wyszyńskiego i Jerzego Popiełuszki w powojennej Polsce; - działalność Lecha Wałęsy, Tadeusza Mazowieckiego, Jacka Kuronia, Leszka Balcerowicza, Andrzeja Czumy, Leszka Moczulskiego, Aleksandra Halla, Marka Jurka, Jana Marii Rokity, Piotra Bartoszcze, Karola Modzelewskiego, Bogdana Borusewicza, Joanny i Andrzeja Gwiazdów, Anny Walentynowicz; - pojęcia: deportacje, eksterminacja, NKWD, zbrodnia katyńska, wysiedlenia, pacyfikacje, Armia Krajowa, sabotaż, dywersja, holocaust, obozy zagłady, getta, powstanie w getcie warszawskim, „żołnierze wyklęci”, Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”, kolektywizacja, nacjonalizacja, akcja „Wisła”, bezpieka, PZPR, poznański Czerwiec, Październik 1956, Marzec 1968, Grudzień 1970, „Komandosi”, Klub Krzywego Koła, drugi obieg, Sierpień 1980, stan wojenny, okrągły stół, KOR, Ruch Młodej Polski, ROPCiO, Ruch Wolność i Pokój, Niezależne Zrzeszenie Studentów, KPN. 	
--	--	---	--

11.3. Opis założonych osiągnięć i kompetencji ucznia

Uczeń zna i rozumie:

- przykłady wzorów bohaterstwa, żołnierzy i obrońców ojczyzny z antycznej literatury i historii (między innymi Leonidas, Hektor, Aleksander Wielki, Juliusz Cezar);
- przykłady wykorzystania wzoru bohatera antycznego w polskiej literaturze (na przykład *Reduta Ordona*, Trylogia);
- przykłady polskich żołnierzy i bohaterów (między innymi Stanisław Żółkiewski, Stefan Czarniecki, Jan Henryk Dąbrowski, Józef Bem, Emilia Plater, Józef Piłsudski, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Władysław Raginis, Józef Franczak, ps. „Lalek”);
- założenia i koncepcje wychowania patriotycznego w oświeceniu na przykładzie Collegium Nobilium, Szkoły Rycerskiej i Komisji Edukacji Narodowej;

- wykorzystanie wzoru antycznego obrońcy ojczyzny w okresie Wielkiej Emigracji w polskiej myśli politycznej;
- określenie Polskie Termopile w odniesieniu do heroicznych bitew polskich żołnierzy (bitwy pod Węgrowem, Zadwórzem, Wizną);
- status prawny obywatela w Atenach, Sparcie i Rzymie;
- przykłady wzorów antycznych obywateli z historii i literatury greckiej i rzymskiej (między innymi Solon, Perykles, Sokrates, Cyncynat, Katon);
- pojęcie obywatela w demokracji szlacheckiej;
- recepcje antycznego obywatelstwa w ideałach sarmatyzmu – tradycja (łac. *mores maiorum*), cnoty obywatelskie (łac. *virtutes*), „złota wolność” (łac. *aurea libertas*), honor i sława (łac. *honor, gloria*);
- obraz obywatela w polskiej publicystyce epoki nowożytnej;
- przykłady zachowań obywatelskich w literaturze polskiej epoki nowożytnej (między innymi *Pamiętniki* Jana Chryzostoma Paska, *Odprawa posłów greckich*, *Powrót posła* Juliana Ursyna Niemcewicza, twórczość Ignacego Krasickiego);
- wzór polskiego obywatela w publicystyce i literaturze XIX wieku doby romantyzmu i pozytywizmu;
- wzór postaw obywatelskich w okresie II Rzeczypospolitej oraz II wojny światowej;
- znaczenie chrztu Polski oraz wystawienia dokumentu *Dagome iudex* dla kształtowania się państwa polskiego w X wieku;
- rządy Bolesława Chrobrego, rozwój terytorialny państwa polskiego, konflikty z sąsiadami;
- znaczenie koncepcji Ottona III i zjazdu gnieźnieńskiego dla państwa polskiego;
- przebieg kryzysu państwa wczesnopiastowskiego oraz prób odbudowy państwa za panowania Kazimierza Odnowiciela i Bolesława Śmiałego;
- przyczyny podziału państwa polskiego między synów Bolesława Krzywoustego;
- znaczenie prób zjednoczenia Polski podczas rozbitcia dzielnicowego;
- charakter i konsekwencje polityki prowadzonej przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego;
- konsekwencje polityczne, społeczne i gospodarcze rozwoju administracji kościelnej na ziemiach polskich w X–XI wieku;
- wpływ Kościoła na rozwój kultury;
- znaczenie poparcia papieża Grzegorza VII przez króla polskiego w sporze o inwestyturę;
- działalność i rolę biskupa Jordana, biskupa Ungera, Radzyna Gaudentego, świętego Wojciecha, biskupa Jakuba Świnki w dziejach Polski średniowiecznej;
- genezę tolerancji religijnej w Polsce w XVI wieku;
- procesy reformacyjne i kontrreformacyjne na ziemiach Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku;
- przejawy demokracji szlacheckiej w XVI wieku oraz jej konsekwencje polityczne;
- przyczyny, przebieg i konsekwencje wojen prowadzonych przez Rzeczypospolitą w XVII wieku;
- konsekwencje wykształcenia się oligarchii magnackiej w XVII wieku;
- charakter reform podejmowanych w Rzeczypospolitej w XVIII wieku;
- przyczyny rozbiorów Polski oraz spory historiograficzne dotyczące upadku Rzeczypospolitej w XVIII wieku;
- stanowisko krakowskiej szkoły historycznej na temat przyczyny upadku państwa polskiego;
- stanowisko warszawskiej szkoły historycznej na temat przyczyny upadku państwa polskiego;
- współczesne stanowiska dotyczące przyczyn upadku Rzeczypospolitej w XVIII wieku;
- przebieg insurekcji kościuszkowskiej oraz jej konsekwencje polityczne i społeczne;
- przyczyny zaangażowania się Polaków w działania Napoleona oraz ich konsekwencje polityczne i społeczne dla narodu polskiego;
- genezę, przebieg i konsekwencje powstania listopadowego oraz stosunek do niego poszczególnych grup społeczeństwa polskiego;
- genezę, przebieg i konsekwencje wystąpień narodowych w okresie Wiosny Ludów;
- genezę, przebieg i konsekwencje powstania styczniowego oraz stosunek do niego poszczególnych grup społeczeństwa polskiego;
- postawy pozytywistyczne w postrzeganiu szans na odrodzenie państwa polskiego;
- oceny historiograficzne powstań narodowowyzwoleńczych;
- koncepcje odbudowy państwa polskiego po I wojnie światowej oraz ich podłoże historyczne;
- czynniki decydujące o kształcie ustrojowym i terytorialnym II Rzeczypospolitej Polskiej;
- sytuację społeczeństwa polskiego pod dwiema okupacjami oraz struktury polskiego państwa podziemnego;
- sposoby walki Polaków z okupantem niemieckim i radzieckim;
- formy pomocy ludności żydowskiej;
- charakter polityki polskiego rządu na emigracji wobec decyzji wielkich mocarstw;

- stosunek społeczeństwa polskiego oraz władz emigracyjnych i podziemnych do ośrodków władzy komunistycznej w okresie II wojny światowej;
- politykę rządów Wielkiej Trójki wobec państwa polskiego;
- ocenę decyzji konferencji Wielkiej Trójki w sprawie państwa polskiego;
- czynniki, które zadecydowały o kształcie państwa polskiego po II wojnie światowej;
- proces transformacji ustrojowej Polski oraz czynniki polityczne i społeczne, które umożliwiły jej dokonanie;
- postawy społeczeństwa polskiego wobec władzy komunistycznej po 1945 roku;
- przyczyny, przebieg i konsekwencje polskich niepokojów społeczno-gospodarczych;
- charakter organizacji opozycyjnych w okresie PRL;
- znaczenie powstania NSZZ Solidarności oraz wprowadzenia stanu wojennego;
- pojęcia: heros, heroizm, Polskie Termopile, monarchia, arystokracja, tyrania, oligarchia, demokracja, ostracyzm, eforowie, archont, areopag, republika, rozdrobnienie feudalne, zasady senioratu i pryncypatu, wojewoda, monarchia patrymonialna, monarchia stanowa, *Corona Regni Poloniae*, biskup, inwestytura, opactwo, konkordat, zasada elekcyjności tronu, elekcja *virilim*, Artykuły henrykowskie, *pacta conventa*, przywilej szlachecki, ruch egzekucyjny, konfederacja warszawska, demokracja szlachecka, oligarchia magnacka, *liberum veto*, sejm konwokacyjny, prawa kardynalne, insurekcja, „noc listopadowa”, Wielka Emigracja, pozytywizm, Hakata, stańczycy, *Virtuti Militari*, insurekcja, naczelnik, kosynierzy, *Uniwersal polaniecki*, Legiony, *Mazurek Dąbrowskiego*, Legiony Polskie, orędzie Wilsona, Komitet Narodowy Polski, Rada Regencyjna, „mała konstytucja”, powstanie wielkopolskie, plebiscyty, powstania śląskie, Zaolzie, bitwa warszawska, obozy koncentracyjne, czystki, gestapo, III Rzesza, ruch oporu, partyzantka, powstanie warszawskie, deportacje, eksterminacja, NKWD, zbrodnia katyńska, wysiedlenia, pacyfikacje, Armia Krajowa, sabotaż, dywersja, holocaust, obozy zagłady, getta, powstanie w getcie warszawskim, „żołnierze wyklęci”, Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”, kolektywizacja, nacjonalizacja, akcja „Wisła”, bezpieka, PZPR, poznański Czerwiec, Październik 1956, Marzec 1968, Grudzień 1970, „Komandosi”, Klub Krzywego Koła, drugi obieg, Sierpień 1980, stan wojenny, okrągły stół, KOR, Ruch Młodej Polski, ROPCiO, Ruch Wolność i Pokój, Niezależne Zrzeszenie Studentów, KPN.

Uczeń potrafi:

- scharakteryzować antyczne wzory bohaterstwa, żołnierza i obrońcy ojczyzny, odnosząc się do wybranych przykładów, a także omówić ich recepcję w polskiej myśli politycznej, tradycji literackiej oraz edukacyjnej późniejszych epok;
- scharakteryzować antyczny wzorzec obywatela oraz jego recepcję w polskiej myśli i praktyce politycznej późniejszych epok;
- omówić koncepcje polityczne władców z dynastii piastowskiej;
- ocenić rolę ludzi Kościoła w budowie państwa polskiego;
- wykazać cywilizacyjną rolę zakonów na ziemiach polskich;
- przedstawić i uargumentować tezę o fenomenie polskiej tolerancji w XVI wieku i współistnieniu wyznań w Rzeczypospolitej szlacheckiej;
- dokonać analizy postawy obywateli wobec wyzwań epoki (XVI–XVIII wiek);
- scharakteryzować spory o przyczyny upadku I Rzeczypospolitej;
- ocenić polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego;
- scharakteryzować spory o ocenę XIX-wiecznych powstań narodowych;
- scharakteryzować spory o kształt Polski w XX wieku, uwzględniając cezury 1918 roku, lat 1944–1945 i 1989;
- ocenić działalność postaci Józefa Piłsudskiego;
- przedstawić sylwetki czołowych uczestników wydarzeń z lat 1918, 1944–1945 i 1989;
- omówić metody ubezwłasnowolnienia społeczeństwa przez komunistyczne władze;
- scharakteryzować postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu, a także koncepcje współpracy lub przystosowania;
- scharakteryzować nacisk ideologiczny i rolę cenzury w czasach Polski Ludowej;
- wskazywać na mapie omawiane wydarzenia;
- wymienić najwybitniejsze postaci historii Polski oraz wymienić oraz ocenić ich dokonania;
- wymienić przyczyny omawianych wydarzeń;
- oceniać skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe omawianych wydarzeń;
- ustosunkowywać się do różnych teorii i sporów dotyczących różnych wydarzeń z historii Polski;

- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł dotyczących historii Polski, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, a także dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się poznaną terminologią z zakresu historii Polski w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami.

11.4. Bibliografia wybranych opracowań do wątku *Ojczysty Panteon i ojczyste spory*

- Balzuki K., *Zawsze wierni Tobie, Polsko*, Jelenia Góra 1999.
- Bazyłow L., Wieczorkiewicz P., *Historia Rosji*, Wrocław 2005.
- Bernacki W. i in., *Komunizm w Polsce. Zdrada. Zbrodnia. Zakłamanie. Zniewolenie*, [b. d. wyd.].
- Brodala M., Lisiecka A., Ruzikowski T., *Przebudować człowieka. Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*, Warszawa 2001.
- Bogucka M., *Bona Sforza*. Wrocław 2009.
- Brzoza C., Sowa A. L., *Historia Polski 1918–1945*, Kraków 2006.
- Burleigh M., *Trzecia Rzesza. Nowa historia*, Warszawa 2002.
- Carroll W. H., *Narodziny i upadek rewolucji komunistycznej*, Sadków 2008.
- Cegielski T., *Rzeczpospolita: 1772 – 1793 – 1795*, Warszawa 1990.
- Chrzanowski M., *Szkolny słownik motywów literacki*, Warszawa 2003.
- Chwalba A., *Historia Polski 1795–1918*, Kraków 2000.
- Courtois S. i in., *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1999.
- Dowiat J., *Chrzest Polski*, Warszawa 1997.
- Drygalski J., Kwaśniewski J., *(Nie)realny socjalizm*, Warszawa 1992.
- Dudek A., Marszałkowski T., *Walki uliczne w PRL*, Kraków 1999.
- Dudek A., *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1995*, Kraków 1997.
- Dziurok A., Gałęzowski M., Kamiński Ł., Musiał F., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, Warszawa 2010.
- Eisler J., *Grudzień '70*, Warszawa 1995.
- Eisler J., *Marzec '68*, Warszawa 1995.
- Eisler J., „Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień i inni, Kraków 2004.
- Filipowicz S., *Historia myśli polityczno-prawnej*, Gdańsk 2003.
- Friszke A., *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Londyn 1994.
- Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003.
- Grodecki R., Zahorowski S., Dąbrowski J., *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. I i II, Kraków 1995.
- Historia II wojny światowej*, tom III, *Polska pod niemiecką okupacją*, red. M. Niewierowicz, B. Borucki, Warszawa 2012.
- Historia sejmu polskiego*, red. J. Michalski, t. I, Warszawa 1984.
- Holzer J., *Komunizm w Europie. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Warszawa 2000.
- Janion M., Żmigrodzka M., *Romantyzm i historia*, Gdańsk 2001.
- Kamiński Ł., *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000.
- Kersten K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Paryż 1986.
- Kieniewicz S., *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1998.
- Kieniewicz S., *Powstanie styczniowe*, Warszawa 2009.
- Kizwalter T., *Historia powszechna wiek XIX*, Warszawa 2003.
- Korboński S., *Polacy, Żydzi i Holocaust*, Warszawa 1997.
- Kot. W., *PRL czas nonsensu. Polskie dekady. Kronika naszych czasów*, [br. m. i daty wyd.].
- Krasuski J., *Historia Niemiec*, Wrocław 1998.
- Kubala L., *Szkice historyczne*, Poznań 2004.
- Labuda G., *Mieszko I*, Wrocław 2002.
- Labuda G., *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, Warszawa 1997.

- Łatyński M., *Nie paść na kolana. Szkice o opozycji w latach czterdziestych*, Londyn 1985.
- Łepkowski T., *Powstanie listopadowe*, Warszawa 1987.
- Łojek J., *Szanse powstania listopadowego*, Warszawa 1986.
- Maciejewski T., *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2007.
- Maciejewski M., *Orientacje polityczne biskupów metropolii gnieźnieńskiej 1283–1320*, Kraków 2007.
- Maciszewski J., *Szlachta polska i jej państwo*, Warszawa 1986.
- Małczyński K., *Bolesław III Krzywousty*, Kraków 2010.
- Markiewicz M., *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011.
- Nosowska S., *Słownik motywów literackich*, Bielsko-Biała 2006.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1998.
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006.
- Rosik S., *Kazimierz Wielki i jego czasy*, Wrocław 2002.
- Samsonowicz H., *Dzień chrztu i co dalej*, Warszawa 2008.
- Serajski H., *Europa po rozbiorach Polski*, Warszawa 2009.
- Service R., *Towarzysze. Komunizm od początku do upadku. Historia zbrodniczej ideologii*, Kraków 2008.
- Słabek H., *O społecznej historii Polski 1945–1989*, Warszawa 2009.
- Solidarność: XX lat historii*, red. M. Łątkowska, Warszawa 2000.
- Stabryła S., *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2007.
- Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003.
- Strzelczyk J., *Bolesław Chrobry*, Poznań 2003.
- Strzelczyk J., *Zjazd gnieźnieński*, Poznań 2000.
- Szczur S., *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2008.
- Tazbir J., *Reformacja – kontrreformacja – tolerancja*, Wrocław 1996.
- Topolski J., *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501–1795)*, Poznań 1994.
- Trznadel J., *Hańba domowa*, Warszawa 1996.
- Tyszka K., *Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w Związku Radzieckim i Polsce Ludowej*, Warszawa 2004.
- Tyszkiewicz J., Czapiewski E., *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.
- Waligóra G., *ROPCiO*, Warszawa 2006.
- Władyka W., *Październik '56*, Warszawa 1994.
- Wyrozumski J., *Królowa Jadwiga. Między epoką piastowską i jagiellońską*, Warszawa 2006.
- Ziomek J., *Renesans*, Warszawa 1995.
- Ziółek J., *Studia nad myślą polityczną Wielkiej Emigracji*, Lublin 1995.
- Ziółkowski A., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2010.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.

12. Sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania

12.1. Proponowane metody i formy pracy, wybrane środki dydaktyczne

Trwałość osiąganych wyników nauczania jest w dużym stopniu zależna od doboru odpowiednich metod pracy, uwzględniających nie tylko tematykę lekcji, ale również predyspozycje ucznia i jego wiek, wiedzę i doświadczenie nauczyciela oraz wyposażenie pracowni w środki dydaktyczne. Każda metoda ma zalety i wady, a nauczyciel, który jest organizatorem i koordynatorem pracy ucznia podczas lekcji i poza nią, powinien je rozważyć i dobrać metody tak, by w optymalny sposób kształtować wybrane umiejętności. Optymalne efekty przynosi nauczanie polimetodyczne, czyli takie, które zakłada, że na każdej lekcji występuje kilka uzupełniających się metod zapewniających wszechstronny rozwój ucznia. Zadaniem nauczyciela jest intelektualne rozbudzenie uczniów i pomoc w dochodzeniu do uzasadnionych wniosków, a także zachęcanie do formułowania samodzielnych sądów i ocen oraz do odnoszenia wskazanych problemów do doświadczeń ucznia. Zaproponowane metody zostały podzielone na dwie grupy: w pierwszej zostały opisane **metody klasyczne** (podające), a w drugiej – **metody aktywizujące** (w zależności od tego, jakie umiejętności pomagają one kształtować³, wyróżniono wśród nich kilka podgrup). W dalszej części zawarte zostały także opisy wybranych form oraz środków dydaktycznych, które mogą być przydatne w pracy z uczniami.

KLASYCZNE METODY KSZTAŁCENIA

- **Wykład informacyjny** ma za zadanie zapoznanie słuchaczy z materiałem niedostępnym w innych źródłach, uzupełnienie informacji zawartych w podręczniku, przygotowanie do wykonania ćwiczeń, przedstawienie treści regionalnych, uzupełnianie luk w wiadomościach, stwarzanie sytuacji problemowych; wymaga od ucznia umiejętnego notowania najważniejszych informacji.
- **Wykład analityczny** dostarcza słuchaczom modelowej analizy zjawiska historycznego, z ukazaniem jego genezy, przebiegu i skutków; pozwala na prezentację trudnych zagadnień.
- **Wykład syntetyczny** pomaga podsumować przerobiony materiał stanowiący zamkniętą całość, dokonać uogólnień ukazujących podłoże wydarzeń, a także przygotować słuchaczy do zdobycia umiejętności syntezowania materiału.
- **Wykład konwersatoryjny** ma na celu zaktywizowanie słuchaczy, którzy w jego trakcie mogą na przykład stawiać hipotezy czy nawet prowadzić między sobą dyskusję.
- **Wykład problemowy** polega na określeniu problemu głównego i problemów szczegółowych, przedstawieniu hipotez, podaniu dowodów potwierdzających lub obalających hipotezy, a także na ocenie hipotez i ich weryfikacji.
- **Opis** jest wykorzystywany przy omawianiu zasadniczych elementów wydarzeń historycznych: ich przyczyn, przebiegu i skutków. Może być także wykorzystywany przy prezentacji eksponatów, rysunków, schematów, wykresów, tabel statystycznych.
- **Rozmowa nauczająca** to połączenie metod podających z aktywizującymi. Polega na docieraniu do nowych wiadomości podczas rozmowy poprzez udzielanie odpowiedzi na pytania zadawane w ustalonej kolejności. Pytania te dzielą się na trzy grupy: pytania przygotowawcze – przywołujące wiadomości potrzebne dla rozwinięcia tematu, pytania naprowadzające – mające na celu pomoc w dochodzeniu do nowych wiadomości oraz porządkowanie i selekcjonowanie wiadomości, a także pytania podsumowujące – ich celem jest skłonienie ucznia do sformułowania ocen i wniosków.

METODY AKTYWIZUJĄCE UCZNIA

METODY KSZTAŁCĄCE UMIEJĘTNOŚĆ WYMIANY POGLĄDÓW

- **Dyskusja:** polega na wymianie poglądów dotyczących wskazanego problemu, która ma służyć jego rozwiązaniu. Dyskusja pozwala na kształcenie umiejętności precyzyjnego wyrażania myśli oraz argumentowania, a także na ukształtowanie postawy szacunku wobec przekonań adwersarza. Uczniowie biorący udział w dyskusji powinni mieć już pewien zasób odpowiednio uporządkowanych informacji na dany temat. Dyskusja powinna pozwolić uczniom na uzupełnienie posiadanej wiedzy oraz na ujrzenie

³ Podział ten stosujemy za: E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008, s. 114.

problemu od innej strony. Rola nauczyciela powinna ograniczać się do kierowania dyskusją i pilnowania porządku w jej trakcie, a także do jej podsumowania.

- **Dyskusja panelowa:** to dyskusja, w której uczestniczą dwie grupy uczniów: dyskutujący oraz słuchający. Na początku ustala się temat dyskusji, a następnie wybiera grupę dyskusyjną i przydziela niektórym osobom rolę ekspertów. Pozostali stanowią forum, które będzie się przysłuchiwało dyskusji. Eksperti zbierają informacje, przygotowują swoje wystąpienie, a następnie je prezentują. Po podaniu propozycji rozwiązania problemu i przedyskutowaniu go przez ekspertów, pozostali słuchacze ustosunkowują się do tego, co usłyszeli. Słuchający mogą także zadawać pytania, przedstawić swoje stanowisko, uzupełniać dyskusję itp. Prowadzący podsumowuje dyskusję i ocenia zaproponowane rozwiązania.
- **Dyskusja punktowana:** ta metoda nauczania pozwala na wyrobienie niezbędnych nawyków podczas prowadzenia dyskusji i promowanie właściwych zachowań: przygotowania odpowiednich argumentów, kontrolowania własnych wypowiedzi, kultury w prowadzeniu dyskusji. Udział w dyskusji jest obserwowany i punktowany. Do dyskusji punktowanej najczęściej wybieranych jest od 4 do 6 uczniów, a czas jej trwania nie powinien przekraczać 20 minut. Reszta klasy to obserwatorzy, którzy mogą uczestniczyć w ocenie dyskutujących. W przypadku dyskusji punktowanej nauczyciel nie ingeruje w jej przebieg, a jedynie ocenia każdy z jej elementów.

Kryteria oceny, na przykład:	Punkty	Uczestnik 1	Uczestnik 2	Uczestnik 3	Uczestnik 4
Prezentacja informacji opartej na faktach	+3				
Zajęcie konkretnego stanowiska	+2				
Wskazanie różnic/podobieństw	+2				
Zwrócenie uwagi na błąd	+2				
Rozpoczęcie dyskusji	+1				
Dodanie nowego wątku	+1				
Przerywanie innym	-2				
Monopolizowanie dyskusji	-2				
Wypowiedź nie na temat	-3				
Atak osobisty	-3				
Ogółem punktów					

- **Śnieżna kula (dyskusja piramidowa)** – pozwala każdemu na wyrażenie swojego zdania na dany temat i kształci umiejętność uzgadniania stanowisk, negocjowania i formułowania myśli. Uczniowie rozwiązują zadany problem w pojedynkę. Następnie łączą się w dwójki, czwórki, ósemki itd. i w tych grupach wspólnie uzgadniają stanowisko. Na koniec wypracowują stanowisko wspólne dla całej grupy.
- **Deбата „za i przeciw”:** pozwala na kształtowanie umiejętności rozwiązania problemu poprzez analizę różnych punktów widzenia. Schemat może przybrać następującą postać:

Problem:	
Za:	Przeciw:

Metoda ta może być stosowana przy podziale klasy na dwie grupy, z których pierwsza ma za zadanie przedstawienie argumentów potwierdzających stanowisko, zaś druga wyszukuje argumentów je obalających.

METODY KSZTAŁCĄCE UMIEJĘTNOŚĆ TWÓRCZEGO MYŚLENIA

- **6 kapeluszy myślowych według Edwarda de Bono** – jest to metoda pomocnicza stosowana w dyskusji. Polega na narzuceniu dyskutującym pewnych postaw i wybranej perspektywy. Założeniem metody jest uświadomienie uczniom, że na dany problem można spojrzeć z różnych punktów widzenia. Każdy kapelusz symbolizuje określone postawy, sposób analizy i rozwiązania problemu.

Kapelusz biały – fakty	Opiera się na danych, liczbach, tym, co mierzalne i zbadane, na dokumentach, statystykach, informacjach. Skupia się na ustaleniu tego, co już znane, i tego, co jeszcze należy ustalić.
Kapelusz czerwony – emocje	Odzwierciedla osobiste wrażenia, emocje, to, co się podoba, a co nie, przeczucia. Skupia się na odczuciach związanych z badanym problemem.
Kapelusz czarny – ostrożność	Opiera się na krytycznym podejściu do problemu, ostrożności, szukaniu wad, ubocznych skutków, konsekwencji,

	niebezpieczeństw, weryfikacji faktów.
Kapelusz żółty – optymizm	Odzwierciedla zalety i korzyści danego rozwiązania, ośmielenie, entuzjazm, pozytywne myślenie.
Kapelusz zielony – innowacyjność	Oznacza twórcze i innowacyjne podejście do problemu, szukanie rozwiązań alternatywnych.
Kapelusz niebieski – podsumowanie	Podsumowuje pracę pozostałych, steruje procesem i kontroluje go, a informacja zwrotna na temat przebiegu dyskusji jest kierowana do uczestników.

- **Burza mózgow** (metoda odroczonego wartościowania) – polega na zebraniu i zapisaniu w jak najkrótszym czasie jak największej liczby pomysłów odnoszących się do rozwiązania problemu. Najważniejszym warunkiem prawidłowej realizacji tej metody jest nieskrępowane, niewymuszane przez nauczyciela, zgłaszanie pomysłów przez uczniów. Burza mózgow powinna przebiegać w kilku etapach. Etap 1 to zdefiniowanie problemu; każdy ma prawo wypowiedzi, ustalenia formy i czasu pracy. Etap 2 to poszukiwanie rozwiązań; każdy uczeń może podawać swoje pomysły; nie wolno krytykować żadnych propozycji, wszystkie rozwiązania są zapisywane. Etap 3 to weryfikacja rozwiązań i dyskusja. Usuwane są pomysły niezgodne z przyjętymi na początku założeniami, nierealne i niemające szans zastosowania. Decyzje podejmują wspólnie wszyscy uczestnicy. Etap 4 to wybór rozwiązania, które zaakceptują wszyscy uczestnicy.
- **ZWI** to metoda polegająca na odnalezieniu najistotniejszych aspektów rozważanego tematu i pogrupowaniu ich w trzy bloki: Z – zalety (wszystkie cechy pozytywne), W – wady (wszystkie negatywy), I – to, co interesujące, a nie jest ani zaletą, ani wadą. Metoda ZWI pozwala na porządkowanie informacji i sądów.

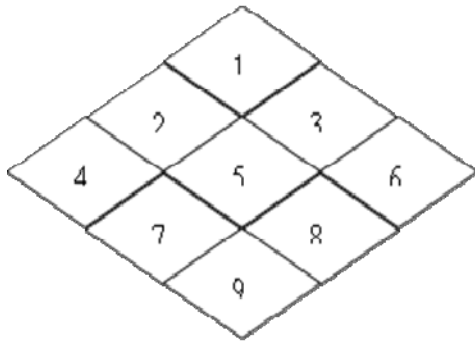
TEMAT:		
ZALETY	WADY	INTERESUJĄCE
Komentarz:		

METODY KSZTAŁCĄCE UMIEJĘTNOŚĆ PODEJMOWANIA DECYZJI

- **„Drzewo decyzyjne”** to graficzna forma procesu podejmowania decyzji. Precyzyjne określenie przez nauczyciela problemu, jaki będzie analizowany, ułatwi uczniom pracę. Uczniowie w formie graficznej przedstawiają warianty rozwiązania rozważanego problemu wraz z ich przewidywanymi skutkami, zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi. Najważniejsze w tej metodzie są wartości uznawane przez osobę podejmującą daną decyzję. Mogą one mieć wpływ na wybór wariantu danego rozwiązania i skutków tego wyboru. Postępowanie przybiera schemat:

SYTUACJA WYMAGAJĄCA PODJĘCIA DECYZJI:			
Możliwe rozwiązanie:		Możliwe rozwiązanie:	
Skutki pozytywne podjęcia decyzji (korzyści)	Skutki negatywne podjęcia decyzji (niebezpieczeństwa)	Skutki pozytywne podjęcia decyzji (korzyści)	Skutki negatywne podjęcia decyzji (niebezpieczeństwa)

- **Ranking diamentowy (trójkątny)** to metoda służąca do hierarchizacji elementów. Można w ten sposób analizować czynniki wpływające na przebieg danego wydarzenia historycznego lub działania postaci historycznej. Uczniowie pracują w grupie, muszą więc współpracować, przedyskutować wszystkie zagadnienia. Argumenty lub czynniki najważniejsze należy umieścić w górnej części piramidy. Te najmniej istotne powinny się znaleźć na dole schematu. Układ przypomina kształt „diamentu” („karo”) lub trójkąta. Po wykonaniu zadania każda grupa prezentuje wykonany schemat. Prowadzący powinien położyć nacisk na wspólną dyskusję omawiającą rozwiązania problemu.

- „Dylematy”⁴ to metoda służąca do analizy procesu podejmowania decyzji i ucząca umiejętności wyrażania swoich opinii. Na podłodze należy umieścić (na przykład za pomocą taśmy klejącej) linię dzielącą pomieszczenie na równe części. Nauczyciel powinien wyjaśnić uczniom, że zajęcie miejsca po prawej stronie oznacza aprobatę opinii, a po lewej – brak aprobaty. Odległość od linii oznacza „stopień” zgody lub sprzeciwu. Im dalej od linii, tym pełniejsza zgoda lub większy sprzeciw. Nauczyciel wypowiada głośno opinię. Uczniowie zajmują pozycję, która odzwierciedla ich stanowisko. Nauczyciel prosi uczniów o uzasadnienie swojego zdania. Chętni uczniowie mogą zabrać głos. Po wysłuchaniu wszystkich wypowiedzi uczniowie, jeśli chcą, mogą zmienić miejsce, a następnie uzasadnić swoją decyzję.

METODY KSZTAŁCĄCE UMIEJĘTNOŚĆ ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW

- **Metaplan:** pozwala na wskazywanie różnych sposobów rozwiązywania postawionego problemu. Ta metoda jest stosowana przy rozpatrywaniu kontrowersyjnych czy trudnych problemów. Metaplan można stosować w sytuacji, kiedy odpowiedź na pytanie „Jak powinno być?” regulują przepisy. Najczęściej stosowaną formą jej realizacji jest plakat, na którym uczestnicy zapisują wypracowane stanowiska. Podstawowym zadaniem jest określenie przez uczniów stanu wyjściowego poprzez odpowiedź na pytanie „Jak było? (Jak jest?)”. Kolejnym etapem jest znalezienie odpowiedzi na pytanie „Jak być powinno?” Istotnym elementem metaplanu jest znalezienie odpowiedzi na pytanie o przyczyny stanu wyjściowego: „Dlaczego nie jest tak (nie było tak), jak być powinno?” W końcowym etapie uczniowie starają się określić, co trzeba zrobić czy zmienić, żeby poprawić sytuację. Schemat może przybrać następującą postać:

Jak było?	Jak być powinno?
Dlaczego nie było tak, jak być powinno ?	
Co należało zrobić, by poprawić sytuację?	

- **Analiza SWOT** (od angielskich słów: *strengths* – mocne strony, *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – korzyści, *threats* – zagrożenia) polega na określeniu mocnych stron problemu i wynikających z nich szans na pozytywne rozwiązanie oraz słabych stron i wpływających stąd zagrożeń. Schemat może przybrać następującą postać:

Problem:	
Mocne strony:	Słabe strony:
Szanse wynikające z mocnych stron:	Zagrożenia wynikające ze słabych stron:
Wypracowane wspólne stanowisko:	

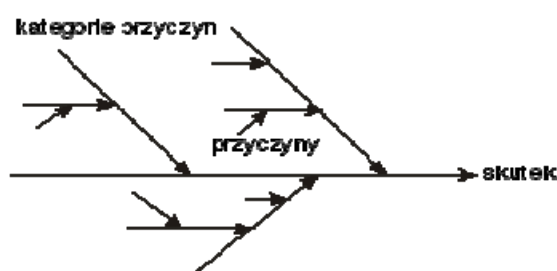
- **Klasyczna metoda problemowa** – uwzględnia się w niej cztery istotne momenty: wytwarzanie sytuacji problemowej; formułowanie problemów i pomysłów ich rozwiązywania; weryfikację pomysłów rozwiązania; porządkowanie i stosowanie uzyskanych wyników w nowych zadaniach o charakterze praktycznym lub teoretycznym.
- **Technika linii czasu** – jest to technika wizualnego przedstawiania problemu. Zjawiska i procesy ukazuje w wymiarze linearnym i pokazuje ich następstwo w czasie. Ta metoda jest skuteczna przy rozwiązywaniu problemów i przedstawianiu ich w sposób chronologiczny.
- **Studium przypadków** polega na przeanalizowaniu opisu konkretnego wydarzenia i rozwiązaniu określonej trudności w celu wyjaśnienia tego przypadku. Przebieg:
 1. Podanie problemu do rozwiązania oraz dostarczenie materiałów pomocniczych.

⁴ P. Brander, R. Gomes, E. Ken i in., *Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005.

2. Zapoznanie się z sytuacją problemową (na przykład w formie odpowiedzi na pytania: „Co się zdarzyło?”, „Jakie konflikty pojawiły się po zdarzeniu?”, „Jakie były motywy osób zaangażowanych?”).
3. Poszukiwanie rozwiązania problemu.
4. Przewidywanie następstw proponowanych rozwiązań.
5. Dyskusja nad proponowanymi rozwiązaniami oraz ich uzasadnienie.
6. Wyciągnięcie wniosków.

METODY KSZTAŁCĄCE UMIEJĘTNOŚĆ GROMADZENIA MATERIAŁÓW I ZAPISU INFORMACJI

- **Mapa mentalna** – polega na graficznym opracowaniu problemu z wykorzystaniem haseł, rysunków, znaków graficznych, takich jak na przykład strzałki, myślniki i symbole. Ma na celu uporządkowanie i strukturyzację materiału. Wizualizacja pomaga uporządkować wiadomości i znaleźć związki zachodzące między nimi. Mapy mentalne mogą powstawać w kilku technikach, na przykład pajęczyny, łańcucha przyczynowo-skutkowego, diagramu Ishikawy (diagramu ryby – wykres składa się ze strzałek wraz z opisami, łączących się w ten sposób, że główna strzałka wskazuje skutek wydarzenia, które jest badane).

- **Portfolio**: teczka tematyczna prowadzona przez ucznia, w której można gromadzić różne materiały, zarówno związane z zainteresowaniami własnymi, jak i tematyką lekcji. Materiały te mogą się stać podstawą do przygotowania wystaw, konkursów, pracy metodą biograficzną czy projektu.

METODY INTEGRUJĄCE WIEDZĘ I UMIEJĘTNOŚCI Z RÓŻNYCH DZIEDZIN

- **Projekt**: polega na realizacji zadań posiadających interdyscyplinarny charakter. Jego celem jest przede wszystkim wyrobienie umiejętności planowania i organizowania pracy, zbierania oraz selekcji materiału, a także pracy grupowej. Uczniowie otrzymują od nauczyciela instrukcje, a następnie wyszukują potrzebne im materiały i dokonują ich selekcji. Materiały mogą także zostać dostarczone przez nauczyciela. Następnie uczniowie muszą samodzielnie rozwiązać problem i opracować go w określonej formie – wystawy, albumu, filmu, portfolio, wywiadu, gazetki, przedstawienia artystycznego itp. Takie poszukiwanie i dokumentowanie śladów historycznych można również realizować podczas prac w bibliotece, muzeum czy archiwum, a ich efektem może być zaprojektowanie i przeprowadzenie warsztatów historycznych lub prezentacja wyników pracy podczas spotkań koła historycznego⁵.

GRUPA METOD NAUCZANIA WSPIERAJĄCA RELACJE INTERPERSONALNE, KSZTAŁCĄCE WYOBRAŹNIĘ I UMIEJĘTNOŚCI SPOŁECZNE

- **Drama historyczna** może występować w wielu technikach. Klasyczne techniki to na przykład wywiad, rozmowa, improwizacja i inscenizacja. Techniki inspirowane filmem i teatrem to między innymi „stop-klatka” i etiuda pantomimiczna. Techniki oparte na umiejętnościach pisarskich to na przykład pamiętnik historyczny, telegram i wizytówka historyczna.
- **Symulacja** – metoda, w której uczestnicy wcielają się w role autentycznych postaci historycznych. Uczestnicy nie mają wyznaczonych ról, ale znają realia historyczne, w których dane wydarzenie się rozgrywa.

FORMY PRACY, WYBRANE ŚRODKI DYDAKTYCZNE

⁵ E. Choraży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008, s. 149–151.

- **Wycieczka, lekcja muzealna i archiwalna:** część zajęć, szczególnie tych, w których możliwe jest wykorzystanie regionalnych instytucji, takich jak muzea, galerie sztuki, archiwa, biblioteki czy skanseny, powinno się odbywać poza murami szkoły. Wycieczka uatrakcyjni proces nauczania i zwiększy jego efekty, pozwoli poznać dziedzictwo kulturalne regionu i ukształtować szacunek do niego. Ta forma pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej pozwala na bezpośrednie zetknięcie się ucznia ze spuścizną historyczną. Taka – choćby tylko częściowa – rekonstrukcja procesu dziejowego ułatwia tworzenie prawidłowych wyobrażeń historycznych. Wycieczka spełnia wiele funkcji i jest doskonałą okazją do kształcenia uczuć patriotycznych, wyrabiania poczucia dumy narodowej oraz wytwarzania więzi ucznia ze środowiskiem, w którym żyje. Najważniejsze funkcje wycieczki to: funkcja poznawcza (dostarczenie informacji i danie możliwości poznania przeszłości własnego regionu i dorobku kultury), funkcja kształcąca (dostarczenie niezbędnych bodźców do pracy myślowej, tworzenia wyobrażeń i kształtowania pojęć spostrzeżeń i wrażeń), funkcja wychowawcza (dostarczanie wzorów postępowania i kształtowanie umiejętności zachowania się wobec swoich kolegów i innych ludzi, a także wobec przyrody i wytworów pracy ludzkiej), funkcja motywacyjna (wyzwalanie i rozwijanie zainteresowań otaczającą rzeczywistością).
- **Praca z podręcznikiem:** podręcznik spełnia określone przez dydaktyków funkcje edukacyjne. Funkcje te Jerzy Maternicki określa jako: naukowo-informacyjną (zawiera informacje z określonej dziedziny wiedzy, będącej rozbudowaniem haseł zawartych w podstawie programowej); badawczą i transformacyjną (zawiera pytania i problemy badawcze, inspiruje do poszukiwań rozwiązań przez ucznia); autokontrolną (poprzez ćwiczenia wyrabia sprawności, daje impuls do działań praktycznych i pomaga w utrwalaniu wiedzy), wychowawczą (kształtuje postawy moralne), metodologiczną oraz samokształceniową (powinien zaciekawiać i pobudzać do samodzielnego zdobywania wiedzy, myślenia i działania)⁶. Współczesna dydaktyka przywiązuje dużą wagę do samodzielnej refleksji i oceny dokonywanej przez uczniów, dla których podręcznik ma być pomocą, niezwalniającą ich jednak z myślenia. Odpowiednie wykorzystanie podręcznika przez nauczyciela pozwala uczniowi na zdobywanie umiejętności pracy z tekstem, materiałem ikonograficznym, statystycznym, schematami czy mapami oraz samodzielnego rozwiązywania problemów. Dzięki temu uczeń nabywa umiejętności selekcjonowania materiału. Służyć temu mogą zadania, w których uczeń musi wykonać plan tematu, streścić rozdział czy ułożyć pytania do fragmentu tekstu. Podręcznik umożliwia także dokonywanie rekapitulacji, powtórek, kontroli i utrwalania wiadomości, zarówno podczas zajęć lekcyjnych, jak i w domu.
- **Praca z tekstem źródłowym:** w edukacji historycznej ogromne znaczenie mają różnego rodzaju źródła. Wyróżniamy dwa podstawowe rodzaje źródeł pisanych: aktowe i opisowe. Postępowanie ze źródłami wymaga zastosowania dwóch rodzajów krytyki. Krytyka zewnętrzna obejmuje ustalenie, kiedy, przez kogo i gdzie źródło zostało napisane oraz stwierdzenie, czy jest ono autentyczne. W praktyce szkolnej ten rodzaj krytyki jest ograniczony ze względu na to, że mamy zwykle do czynienia ze źródłami przygotowanymi na potrzeby edukacyjne. Krytyka wewnętrzna źródła obejmuje ustalenie wiarygodności źródła, prawdziwości podanych informacji i ich zgodności z innymi przekazami. Praca ze źródłami pisаныmi może pełnić różnorodne funkcje w strukturze lekcji. Są to między innymi: funkcja motywacyjna (zainteresowanie ucznia różnymi wymiarami życia społecznego), informacyjna (przekazanie informacji o omawianych wydarzeniach), ilustracyjna (obrazowanie i uszczegóławianie treści), weryfikująca (źródła są uzupełnieniem treści podręcznika i informacji przekazywanych przez nauczyciela). Na IV etapie kształcenia mogą służyć doskonaleniu umiejętności łączenia informacji z kilku źródeł, porównywania, oceny wiarygodności, wykrywania tendencyjności, formułowania hipotez i ich sprawdzania oraz integrowania wiedzy już zdobytej z nową.
- **Praca z mapą historyczną:** mapa historyczna jest środkiem dydaktycznym, ukazującym przestrzeń geograficzną, związaną z określonymi wydarzeniami historycznymi. Stanowi jedną z podstawowych form narracji historycznej i jej znajomość jest niezbędna do zrozumienia procesów historycznych. W nauczaniu historii na IV etapie szkolnym nauczyciel może wykorzystywać do pracy nie tylko mapy przekrojowe, ale także rozwojowe czy problemowe. Nauczyciel może poprosić uczniów o wskazanie miejsc bitew, ważnych wydarzeń politycznych czy kulturowych. Na podstawie informacji o warunkach naturalnych, odczytanych z mapy fizycznej, uczeń może na przykład wskazać przyczyny niektórych faktów historycznych zanim pozna rzeczywisty jego przebieg. Należy również pamiętać, że mapa stanowi ważną pomoc w kształtowaniu nie tylko umiejętności, ale również operacji intelektualnych, takich jak spostrzegawczość, koncentracja uwagi czy myślenie przestrzenne. W ich rozwijaniu pomoże wykorzystywanie mapek konturowych lub polecenia stworzenia legendy.
- **Praca ze źródłem ikonograficznym:** Źródła ikonograficzne stanowią ważny element w realizacji zasady pogłębienia. Zastosowanie fotografii, obrazów czy plakatów pozwoli uczniowi odtworzyć realia, w jakich żyli ludzie, wygląd miast i wsi, modę, obyczaje i tradycje związane ze świętami i różnymi religiami, ceremonie, przebieg bitew, wygląd postaci historycznych. Analiza ikonografii może się także opierać na

⁶ J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1994.

warstwie artystycznej i dotyczyć odczuć estetycznych, a także polegać na odczytywaniu treści zawartych w dziełach sztuki, jego analizie z uwzględnieniem sytuacji historycznej, w jakiej powstały, wpływów obyczajów i konwencji epoki, stylu i zastosowanej techniki. Źródła ikonograficzne mogą podczas lekcji stanowić odpowiednik treści werbalnych, na przykład być ilustracją wykładu, stanowić uzupełnienie lub rozszerzenie treści słownych (umożliwiają zdobywanie informacji na podstawie obrazu) bądź posłużyć do weryfikowania spostrzeżeń związanych z pojęciami.

12.2. Dostosowanie wymagań edukacyjnych

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. z 2007 r. Nr 83, poz. 562 z późniejszymi zmianami) precyzuje, że poprzez specyficzne trudności w uczeniu się należy rozumieć trudności w uczeniu się odnoszące się do uczniów w normie intelektualnej, którzy mają trudności w przyswajaniu treści nauczania, wynikające ze specyfiki ich funkcjonowania percepcyjno-motorycznego i poznawczego, nieuwarunkowane schorzeniami neurologicznymi⁷. Trudności ucznia mogą wynikać z niepełnosprawności sensorycznej, intelektualnej, ograniczeń zdrowotnych i środowiskowych. Nauczyciel ma obowiązek indywidualizacji pracy z uczniem podczas obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych, dostosowanych odpowiednio do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia⁸. Dotyczy to uczniów:

- posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczenia innego typu lub opinie wydane przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne;
- u których nauczyciele, wychowawcy i specjaliści prowadzący zajęcia dostrzegają trudności z nauką lub inne problemy, pomimo że ci uczniowie nie posiadają żadnego dokumentu (orzeczenia lub opinii) na potwierdzenie takiego stanu rzeczy.

Wspierać należy także uczniów szczególnie uzdolnionych, którzy nie mają trudności w realizacji standardów wymagań edukacyjnych, ale potrzebują wsparcia psychologiczno-pedagogicznego innego typu.

W celu trafnego zdiagnozowania wszystkich specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka, doboru form i metod działania, których zastosowanie pozwoliłoby uczniowi w najkorzystniejszy dla siebie sposób rozwijać się i edukować, powoływany jest zespół do skonstruowania IPET lub ustalenia planu działań wspierających. W skład takiego zespołu wchodzi nauczyciele, wychowawcy, specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem. Partnerami współpracującymi z zespołem są rodzice ucznia, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, placówki doskonalenia nauczycieli oraz organizacje pozarządowe zajmujące się rodziną, dziećmi i młodzieżą.

Ogólna zasada, jaką należy przyjąć w pracy z uczniami, dotyczy życzliwego podejścia oraz akceptacji ograniczeń i trudności wynikających z dysfunkcji. Należy zachęcać uczniów do pracy poprzez odpowiednią motywację, wprowadzanie atrakcyjnych form zajęć, różnorodnych środków dydaktycznych, stosowanie zróżnicowanych metod kładących nacisk na wykorzystanie różnych zmysłów, a także systemu nagród (na przykład dostrzegania wysiłku włożonego w wykonanie zadania, a nie ocenianie tylko efektów pracy). Przedstawimy teraz podstawowe wskazówki dotyczące pracy z uczniami z dysfunkcjami. Te ogólne reguły nie są uniwersalnym zbiorem wytycznych, a jedynie propozycją rozwiązań. Należy pamiętać o indywidualnym traktowaniu każdego ucznia.

UCZEŃ Z DYSLEKSJĄ

Dysleksja to specyficzne trudności ucznia z opanowaniem umiejętności czytania i rozumienia czytanego tekstu mimo prawidłowego rozwoju intelektualnego. U podłoża tej dysfunkcji leżą zaburzenia percepcji wzrokowej lub słuchowej albo ich koordynacji. W pracy z uczniem dyslektycznym należy położyć większy nacisk na metody kinestetyczne oraz oparte na poznaniu słuchowym. Uczeń dotknięty tą dysfunkcją wymaga więcej czasu na pracę z tekstem niż pozostali oraz dokładnych instrukcji. Wyjaśnienia wymagają zwłaszcza nowe pojęcia, pojawiające się w tekście. Należy unikać głośnego czytania tekstu przez ucznia na forum klasy. Teksty powinny być ciekawe, niezbyt długie, podzielone na mniejsze akapity.

UCZEŃ Z DYSGRAFIĄ I DYSORTOGRAFIĄ

Dysortografia to specyficzne trudności w opanowaniu poprawnej pisowni, które występują mimo prawidłowego rozwoju umysłowego ucznia, znajomości zasad pisowni i braku wad zmysłów. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją popełniają liczne błędy ortograficzne, opuszczają litery w pisanych wyrazach lub dodają nowe.

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.

⁸ Zmiany te wejdą w życie 1 września 2012 r.

Dysgrafia polega na zniekształcaniu strony graficznej pisma. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją piszą litery bardzo niewyraźnie, w ich wyrazach brak połączeń między literami, a między poszczególnymi wyrazami nie ma odstępu. Podczas pisania ze słuchu często mają trudności z zamianą fonemu na grafem.

Obie dysfunkcje są spowodowane zaburzeniami percepcji i pamięci wzrokowej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej. Dostosowanie wymagań będzie dotyczyło formy zapisu, a nie treści. Można proponować takie formy, które ograniczają ilość tekstu wpisywanego przez ucznia, na przykład mapy myślowe, karty pracy, schematy. Przydatne podczas lekcji będą notatki wyświetlane na folii lub przy pomocy rzutnika multimedialnego. Wymagania merytoryczne co do oceny pracy pisemnej powinny być takie same, jak dla innych uczniów, natomiast sprawdzanie pracy będzie się różniło. Na przykład, jeśli nauczyciel nie potrafi odczytać pracy ucznia, może go poprosić, aby uczynił to sam lub przepytał go z tego samego zakresu materiału. Może także skłaniać ucznia do pisania drukowanymi literami lub na komputerze. Popelnianych błędów nie należy ignorować, by nie utrwaląc błędnego zapisu, nie należy ich jednak eksponować ani uwzględniać w ocenie pracy.

UCZEŃ Z DYSKALKULIĄ

Dyskalkulia to zaburzenia zdolności matematycznych. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją nie potrafią wykonywać działań matematycznych, mają skłonność do przestawiania cyfr w liczbach, niekiedy występuje u nich zaburzenie zdolności myślenia logicznego. Dla ucznia z dyskalkulią nauka historii może stanowić pewne obciążenie, zwłaszcza w zakresie opanowania pojęcia czasu i umiejętności porządkowania wydarzeń oraz obliczania upływu czasu. Przy dokonywaniu oceny postępów pracy ucznia należy uwzględnić jego trudności w zapamiętywaniu dat, jak również innych danych liczbowych. W przypadku dokonywania obliczeń matematycznych (na przykład obliczenia czasu) w trakcie zajęć nauczyciel powinien brać pod uwagę przede wszystkim tok rozumowania ucznia, a nie techniczną stronę liczenia. Ze względu na problemy z pamięciowym opanowaniem dat należy zrezygnować z drobiazgowej kontroli ich zapamiętania oraz stosować metody mnemotechniczne.

UCZEŃ Z AFAZJĄ

Afazja to zaburzenie mowy, występujące w kilku odmianach. Może się objawiać poprzez niemożność wymawiania słów przy jednoczesnym ich rozumieniu, albo przez trudności w nazywaniu przedmiotów, które uczeń potrafi jednak opisać. W skrajnych przypadkach objawia się jako całkowita utrata zdolności mówienia i rozumienia mowy. W pracy z uczniem dotkniętym afazją należy uwzględnić fakt, że ma on trudności w uczeniu się ze słuchu, rozumieniu wykładów i złożonych poleceń nauczyciela. Zwracając się bezpośrednio do ucznia, należy stanąć blisko niego, w ten sposób, aby widział usta nauczyciela, i wypowiadać słowa poprawnie, wykonując wyraźne ruchy ustami. Uczeń potrzebuje więcej czasu niż inni, aby sformułować odpowiedź. W przypadku trudności ze zrozumieniem wypowiedzi ucznia najlepiej patrzeć na jego usta.

UCZEŃ Z ZABURZENIAMI PRZESTRZENNYMI

To zaburzenie orientacji w prawej i lewej stronie ciała oraz w kierunkach w przestrzeni: w lewo, w prawo, wyżej, niżej, do przodu, do tyłu, nad, pod. Dysfunkcja jest spowodowana zaburzeniami koordynacji wzrokowo-ruchowej. W pracy z uczniem dotkniętym tą dysfunkcją trzeba uwzględnić fakt, że ma on poważne trudności zarówno w czytaniu, jak i w pisaniu. Myli litery, zwłaszcza o podobnym kształcie (takie jak *b* i *p*), przestawia części wyrazów czy „przeskakują” mu linijki tekstu. Ma trudności w orientacji w czasie i przestrzeni oraz problemy z zapamiętaniem chronologii wydarzeń, wskazywaniem kierunków geograficznych na mapie oraz wyszukiwaniem obiektów i opisem ich położenia. Dlatego należy poświęcić więcej czasu na wdrożenie ucznia do posługiwania się mapą, stosować mapy konturowe do porównań oraz mapy historyczne o niewielkiej liczbie szczegółów. W przypadku notatek należy wprowadzić jeden, konsekwentnie stosowany wzór zapisu oraz unikać tabel i schematów.

UCZEŃ Z ZESPOŁEM ASPERGERA

Zespół Aspergera to jedna z łagodniejszych odmian autyzmu. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją przejawiają problemy w kontaktach społecznych oraz nieumiejętność lub brak chęci współpracy w grupie. Izolują się od otoczenia. Mają skłonność do powtarzających się, „rytualnych” zachowań. Często mają problemy ze zrozumieniem języka mówionego i trudności w dopasowaniu formy wypowiedzi do kontekstu. Trudności sprawia im formułowanie dłuższych wypowiedzi ustnych. Wykazują czasami obsesyjne, bardzo wąskie zainteresowania oraz problemy w ocenie stopnia ważności wykonywanych czynności oraz ilości potrzebnego na ich wykonanie czasu. Praca nauczyciela z uczniem autystycznym wymaga dużo cierpliwości oraz dobrego kontaktu z jego rodzicami bądź opiekunami. Nauczyciel powinien wiedzieć, z jakimi zachowaniami „rytualnymi” może się spotkać i w jaki sposób reagować. Polecenia trzeba formułować w sposób krótki i jednoznaczny, wspomagając słowo gestem (na przykład wskazując zeszyt lub podręcznik). Podczas wypowiedzi uczniowie mogą potrzebować wsparcia w postaci dodatkowych pytań. Dobrym sposobem sprawdzania wiedzy uczniów z zespołem Aspergera są testy, które dają możliwość wyboru spośród podanych odpowiedzi lub

formułowania odpowiedzi na konkretne pytania. Uczeń z tą dysfunkcją potrzebuje więcej czasu na analizę i zrozumienie pytań i poleceń, a także na właściwą reakcję, między innymi na sformułowanie odpowiedzi.

UCZEŃ Z ZABURZENIAMI ZACHOWANIA

Uczniów dotkniętych tą dysfunkcją cechują problemy z funkcjonowaniem w grupach społecznych, na przykład w zespole klasowym, niedojrzałość, „ślepy” upór, brak kontroli nad własnymi emocjami, impulsywność, skłonność do identyfikowania się z postawami odrzucanymi przez otoczenie i wewnętrzne skonfliktowanie. W określonych sytuacjach automatycznie uruchamiają się te same zachowania, mimo że uczeń zna regulaminy i reguły postępowania. Jego zachowania i reakcje cechują się sztywnością. Uczeń nie potrafi bądź nie chce zachowywać się inaczej. Zaburzenia zachowania mogą przybierać charakter agresji słownej, agresji fizycznej, manipulacji innymi ludźmi, nadmiernej lęklivosti, bierności, niechęci do wykonywania poleceń. Praca z uczniami dotkniętymi tą dysfunkcją wymaga od nauczyciela konsekwencji oraz odporności na manipulację. Próby przekraczania przez ucznia dopuszczalnych norm zachowania muszą wywoływać zdecydowaną reakcję nauczyciela. Jednocześnie należy ukazywać uczniom obowiązujące normy i starać się nakłaniać do ich przestrzegania. Trzeba dostrzegać to, co dobre i pozytywne, podkreślać dokonania i zdolności, a także unikać wytykania błędów i wad. Leczenie zaburzeń osobowości, które ukształtowały się w wyniku długiego nawarstwiania złych nawyków, wymaga najczęściej specjalistycznych terapii.

UCZNIOWIE O INTELIGENCJI NIŻSZEJ NIŻ PRZECIĘTNA

Uczniowie o inteligencji niższej niż przeciętna mają problemy z łączeniem nowo nabytej wiedzy z tą już posiadaną, kłopoty z uogólnianiem, opanowaniem pojęć abstrakcyjnych i myśleniem przyczynowo-skutkowym. Uczniowie ci często uczą się pamięciowo, mechanicznie, bez zrozumienia treści. W przypadku wiedzy historycznej najwięcej trudności będzie sprawiać zapamiętanie dat, nazw, nazwisk, łączenie faktów oraz selekcja materiału. W pracy z uczniem dotkniętym tą dysfunkcją trzeba uwzględnić fakt, że wymagania mogą dotyczyć form pracy oraz treści kształcenia. Powinno się przerabiać niewielkie partie materiału i o mniejszym stopniu trudności, pozostawiać więcej czasu na jego utrwalenie, podawać polecenia w prostej formie, unikać trudnych czy abstrakcyjnych pojęć, często odwoływać się do konkretnego przykładu, unikać pytań problemowych, przekrojowych, zezwalać na wolniejsze tempo pracy, w miarę możliwości odrębnie instruować oraz zadawać do domu tyle, ile uczeń jest w stanie samodzielnie wykonać. Należy przede wszystkim oceniać wkład pracy ucznia w wykonane zadanie. W przypadku prac pisemnych nauczyciel powinien zwrócić uwagę na graficzne rozplanowanie sprawdzianu tak, by pod treścią zadania było wolne miejsce na jego rozwiązanie.

12.3. Praca z uczniem szczególnie uzdolnionym

Cechami, które mogą wyróżniać ucznia zdolnego, są: wysoki poziom inteligencji oraz uzdolnień, duże możliwości poznawcze, uzyskiwanie stale wyróżniających się wyników w jakiejś aktywności, wysokie osiągnięcia lub możliwości takich osiągnięć w nauce i innych dziedzinach działalności, łatwość gromadzenia i przetwarzania informacji, twórcze podejście do zadań i problemów, posługiwanie się językiem danej dyscypliny, wielostronne zainteresowania, silna motywacja do zajmowania się wybranymi dziedzinami, szybki styl uczenia się, wytrwałość w dążeniach, samodzielność, poczucie własnej wartości, zwiększona wrażliwość i duże poczucie sprawiedliwości społecznej. Czynniki niekorzystnymi w rozwoju ucznia zdolnego mogą być: nieadekwatna samoocena, skłonności do dominacji, trudności we współpracy z grupą rówieśniczą, trudności w radzeniu sobie w sytuacjach wymagających rywalizacji, nieadekwatne do możliwości ucznia oczekiwania rodziców / opiekunów prawnych, nadmierne obciążanie dodatkowymi zajęciami, brak motywacji do uczenia się przedmiotów lub treści uznanych za nieciekawe lub odbiegające od zainteresowań oraz problemy ze zrozumieniem sytuacji uczniów z niższymi możliwościami intelektualnymi⁹.

Praca z uczniem szczególnie uzdolnionym na lekcji powinna opierać się na różnicowaniu prac i zadań, modyfikacji treści kształcenia, wzbogacaniu lekcji w odpowiednie pomoce dydaktyczne, tak zwanym poznaniu wielozmysłowym, zlecaniu zadań rozszerzających zainteresowania ucznia, udostępnianiu i wskazywaniu czasopism i literatury poszerzającej wiedzę, pracach projektowych oraz umożliwieniu stosowania wiedzy i umiejętności w sytuacjach nietypowych. Nie należy zaniedbywać kształcenia takich umiejętności, jak analiza tekstu źródłowego, praca z mapą, wyszukiwanie i selekcja informacji. Szczególną uwagę należy zwrócić na następujące cele wychowawcze: umiejętność komunikowania się i współpracy w grupie, kompetencje społeczne i emocjonalne, świadomość własnego procesu uczenia się i odpowiedzialności za jego przebieg. Praca z uczniem zdolnym może być kontynuowana na dodatkowych zajęciach, warsztatach lub kołach zainteresowań. Ważne jest także nawiązanie kontaktu z osobami o podobnych zainteresowaniach i uzdolnieniach. Nauczyciel we własnym zakresie musi dostosować treści i opracować dodatkowe wymagania. Uczniom zdolnym należy umożliwić

⁹ K. Kruszewski, *Sztuka nauczania*, Warszawa 2005, s. 369.

uczestnictwo w konkursach i olimpiadach przedmiotowych oraz podjąć starania o objęcie ich pomocą stypendialną.

13. Metody sprawdzania osiągnięć ucznia

Przedmiotowy system oceniania (PSO) należy skonstruować tak, aby jego założenia tworzyły zapis, z której wynikają prawa i obowiązki zarówno ucznia, jak i nauczyciela. Powinien on zawierać precyzyjnie określone zasady nauczania, formy pomiaru dydaktycznego i kryteria oceny pracy ucznia. Nauczyciel podczas lekcji inaugurującej rok szkolny / półrocze powinien przekazać uczniom wykaz tematów jednostek lekcyjnych, przewidzianych do realizacji w danym półroczu / roku szkolnym oraz pojęć i postaci, związanych z poszczególnymi tematami jednostek lekcyjnych. Wykaz tematów powinien również zawierać wyszczególnienie metod, jakimi nauczyciel posłuży się w realizacji poszczególnych zagadnień oraz wskazania momentu, w którym nastąpi pomiar dydaktyczny, sprawdzający wiedzę i umiejętności w obrębie wskazanej partii materiału, składającej się na program nauczania przedmiotu. W trakcie półrocza można zobowiązać ucznia do przeczytania lektury – jej znajomość nauczyciel sprawdza i uwzględnia przy konstruowaniu oceny półrocznej / rocznej.

Metody i formy sprawdzania osiągnięć ucznia:

Pomiar dydaktyczny powinien być dokonywany w różnorodnych formach. Mogą to być:

- **odpowiedzi ustne** – stanowią formę stosowaną indywidualnie wobec poszczególnych uczniów minimum 1–2 razy w ciągu semestru. Ocenę można oprzeć na kryteriach uwzględniających koncepcję wypowiedzi, zasób pojęć i postaci, związanych z omawianym zagadnieniem, kompozycję i narrację;
- **sprawdziany** – czyli krótkie formy sprawdzania wiadomości i umiejętności, obejmujące zakres 2–3 tematów;
- **prace klasowe** – uczniowie piszą je kilkakrotnie w ciągu semestru, a ich zakres tematyczny powinien obejmować poszczególne logicznie ułożone partie materiału (działy). Prace klasowe mogą przybierać formę testową i zawierać zestawy zadań przekrojowo badających poziom wiedzy z zakresu zrealizowanej partii materiału oraz umiejętności ucznia (takich jak na przykład analiza tekstów źródłowych i praca z mapą historyczną);
- **rozprawki** – stanowią formę wypowiedzi ucznia na wybrany temat (spośród zaproponowanych przez nauczyciela), merytorycznie związany ze zrealizowaną partią materiału nauczania. Tę formę pomiaru dydaktycznego można realizować 1–2 razy w ciągu semestru;
- **aktywność na lekcji** – ocena powinna wynikać z obserwacji ucznia, uwzględniającej przygotowanie do lekcji, wypowiedzi na lekcji, pracę indywidualną i w grupie podczas lekcji oraz w czasie realizacji projektów, posługiwanie się pomocami naukowymi (mapy, atlasy, słowniki itp.), analizowanie tekstów źródłowych itd.;
- **referaty i odczyty na forum klasy lub szkoły**;
- **prace domowe**, czyli obligatoryjne zadania zlecane przez nauczyciela do wykonania poza czasem trwania lekcji. Są one uzupełnieniem i dalszym ciągiem lekcji, umożliwiają pogłębianie i utrwalanie wiadomości, wdrażają do samodzielności w myśleniu. Warto pamiętać, że czynnikami wpływającymi na jakość pracy domowej są jej treść i powiązanie z pracą na lekcji, motywacja ucznia, odpowiedni poziom trudności, możliwość samodzielnego wykonania oraz warunki domowe ucznia. Ocenie mogą podlegać: pomysłowość rozwiązania, poprawność rzeczowa, umiejętność prezentacji (w przypadku prac ustnych);
- **karty pracy**, czyli zestawy różnorodnych ćwiczeń, na przykład poświęcone analizie źródeł historycznych;
- **portfolio**;
- **udział w projekcie**, w którym ocenie podlega na przykład zaangażowanie, systematyczność, samodzielność i korzystanie z materiałów źródłowych.

14. Propozycje kryteriów oceny

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. z 2007 r. Nr 83, poz. 562 z późniejszymi zmianami), ocenianie osiągnięć edukacyjnych ucznia polega na „rozpoznawaniu przez nauczycieli poziomu i postępów w opanowaniu przez ucznia wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań edukacyjnych wynikających z podstawy programowej (...) i realizowanych w szkole programów nauczania uwzględniających tę podstawę”¹⁰. Ocenianie wewnątrzszkolne ma na celu:

- informowanie ucznia o poziomie oraz postępach jego osiągnięć edukacyjnych;
- udzielanie uczniowi pomocy w planowaniu swojego rozwoju;
- motywowanie do dalszej pracy;
- dostarczenie rodzicom / prawnym opiekunom i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach oraz specjalnych uzdolnieniach ucznia;
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Na początku każdego roku szkolnego nauczyciele mają obowiązek poinformowania uczniów oraz ich rodziców / prawnych opiekunów o wymaganiach edukacyjnych koniecznych do uzyskania poszczególnych ocen klasyfikacyjnych z zajęć edukacyjnych wynikających z realizowanego programu nauczania, sposobach sprawdzania osiągnięć edukacyjnych uczniów oraz o warunkach i trybie uzyskania wyższej niż przewidywana rocznej (semestralnej) oceny klasyfikacyjnej z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych. Wszystkie oceny są jawne dla ucznia oraz jego rodziców / opiekunów prawnych. Oceny są jawne dla ucznia i jego rodziców / prawnych opiekunów, a na ich wniosek nauczyciel winien uzasadnić wystawioną ocenę. Warto również pamiętać, że na wniosek ucznia lub jego rodziców / prawnych opiekunów sprawdzone i ocenione pisemne prace, a także inna dokumentacja dotycząca oceniania, winny być udostępnione do wglądu¹¹.

Oto propozycja kryteriów na poszczególne oceny:

NIEDOSTATECZNY

Uczeń:

- ma wyraźne braki w podstawowych wiadomościach i nie osiągnął poziomu wiedzy i umiejętności, umożliwiającego mu opanowywanie kolejnych treści kształcenia przedmiotowego;
- nie przejawia chęci przyswajania nowych wiadomości i współpracy z nauczycielem;
- notorycznie nie przygotowuje się do lekcji;
- nie potrafi wykonać prostych zadań nawet przy pomocy nauczyciela;
- odznacza się brakiem systematyczności i chęci do nauki oraz biernością podczas lekcji;
- nie uczestniczy w dyskusjach;
- nie potrafi współpracować w zespole;
- podczas wypowiedzi nie przykłada uwagi do dbałości o język ojczysty;
- podczas wypowiedzi przejawia nietolerancję, rasizm, szowinizm wobec dokonań innych narodów, ras, kultur, religii.

DOPUSZCZAJĄCY

Uczeń:

- opanował w stopniu niewielkim wiadomości i umiejętności programowo przewidziane przez nauczyciela, ma braki w podstawowych wiadomościach, lecz przy pomocy nauczyciela potrafi je nadrobić;
- rozwiązuje i wykonuje typowe zadania o niewielkim stopniu trudności;
- przejawia gotowość współpracy z nauczycielem;
- odpowiada na proste pytania;
- korzysta z nieskomplikowanych źródeł informacji, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej;
- w wypowiedziach ustnych i pisemnych uwzględnia chronologię;

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.

¹¹ Ibidem.

- wyjaśnia pojęcia historyczne przy użyciu pomocy naukowych;
- rozpoznaje okresy w dziejach;
- podejmuje próby współpracy przy zadaniach zespołowych;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- udziela odpowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- **stara się odnosić krytycznie do wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu i szowinizmu;**
- **dostrzega problem łamania praw człowieka;**
- **wykazuje się postawą patriotyczną.**

DOSTATECZNY

Uczeń:

- opanował w stopniu podstawowym wiadomości i umiejętności programowo przewidziane przez nauczyciela;
- ma kłopoty w przyswajaniu treści kształcenia;
- przejawia zmienną aktywność podczas zajęć lekcyjnych;
- rozwiązuje i wykonuje typowe zadania o średnim stopniu trudności i niewielkim stopniu złożoności;
- podaje niektóre przyczyny i następstwa ważnych wydarzeń historycznych;
- podejmuje próby porównywania, selekcjonowania faktów i informacji uzyskanych z różnych źródeł, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej;
- dostrzega podstawowe związki pomiędzy różnymi faktami historycznymi;
- współpracuje z nauczycielem;
- konstruuje wewnątrznie uporządkowane wypowiedzi ustne i pisemne, poprawnie używa dat i pojęć historycznych;
- podejmuje współpracę w grupie przy zadaniach zespołowych;
- wykorzystuje nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne w celu prezentowania podstawowej wiedzy wyniesionej z lekcji historii;
- posługuje się poznaną terminologią w sposób zgodny z zasadami języka polskiego;
- podejmuje próbę sformułowania ocen wydarzeń historycznych;
- **dostrzega nieprawidłowość wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu i szowinizmu;**
- **odnosi się z szacunkiem do dokonań innych narodów, ras, kultur i religii;**
- **dostrzega przejawy łamania praw człowieka;**
- **jest świadomy posiadania własnych praw;**
- **wykazuje się patriotyzmem, w tym lokalnym.**

DOBRY

Uczeń:

- w sposób niepełny opanował zakres wiadomości i umiejętności, przewidzianych w realizowanym przez nauczyciela programie nauczania przedmiotu;
- rozwiązuje typowe problemy z wykorzystaniem informacji z różnych źródeł, dokonując ich selekcji i analizy;
- potrafi samodzielnie pracować z podręcznikiem, materiałem źródłowym;
- stosuje terminy i pojęcia historyczne;
- współpracuje w zespole i aktywnie pracuje w grupie;
- ma ogólną wiedzę faktograficzną, natomiast w zakresie niektórych zagadnień prezentuje wiedzę szczegółową;
- dostrzega związki przyczynowo-skutkowe;
- wie, że niektóre wydarzenia, postacie i fakty były interpretowane na różne sposoby i potrafi zasugerować możliwe tego przyczyny;
- wybiera i porządkuje informacje z różnych źródeł, konstruuje poprawnie ułożoną wypowiedź;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- uczestniczy w dyskusjach z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- potrafi współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- konstruuje wypowiedzi w sposób zgodny z zasadami języka polskiego;
- dokonuje prostych ocen zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;

- **dostrzega nieprawidłowość wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu i szowinizmu;**
- **odnosi się z szacunkiem do dokonań innych narodów, ras, kultur i religii;**
- **dostrzega i potępia przejawy łamania praw człowieka;**
- **jest świadomy posiadania własnych praw;**
- **wykazuje się patriotyzmem, w tym lokalnym.**

BARDZO DOBRY

Uczeń:

- opanował pełny zakres wiadomości i umiejętności, przewidzianych w realizowanym przez nauczyciela programie nauczania;
- wykazuje dużą aktywność podczas zajęć lekcyjnych;
- rozwiązuje samodzielnie zadania, wymagające zastosowania wiedzy w sytuacji problemowej;
- bierze udział w dyskusjach, wymianie poglądów, potrafi podawać argumenty i bronić swoich racji;
- potrafi samodzielnie interpretować i wyjaśniać fakty i zjawiska historyczne;
- potrafi zastosować posiadaną wiedzę przy ocenie bieżących wydarzeń;
- wnosi twórczy wkład w realizowane zagadnienia;
- sprawdza i analizuje przyczyny i skutki wydarzeń oraz dostrzega związki między nimi;
- wyszukuje, selekcjonuje i krytycznie analizuje informacje z różnych źródeł, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- potrafi współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu zadań oraz planować zadania;
- posługuje się poznaną terminologią w sposób zgodny z zasadami języka polskiego;
- formułuje oceny zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;
- wykorzystuje dostępne dane statystyczne do opisu problemów historycznych;
- **przejawia krytyczny stosunek wobec wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu i szowinizmu;**
- **odnosi się z szacunkiem do dokonań innych narodów, ras, kultur i religii;**
- **jest uwrażliwiony na przejawy łamania praw człowieka;**
- **ma świadomość własnych praw;**
- **wykazuje się postawą patriotyczną oraz poczuciem więzi ze społecznością lokalną.**

CELUJĄCY

Uczeń:

- w wysokim stopniu opanował treści programowe, rozszerzając swoją wiedzę o wiadomości wykraczające poza program danej klasy;
- umie samodzielnie formułować oryginalne wnioski, hierarchizować i selekcjonować nabytą wiedzę;
- samodzielnie i twórczo rozwija swoje zainteresowania;
- w swoich dociekaniach historycznych jest samodzielny i niezależny;
- zna oceny historiografii dotyczące różnych wydarzeń historycznych, postaci i faktów;
- umie bronić swoich poglądów, podając merytoryczne argumenty;
- samodzielnie wyszukuje, wartościuje i wyróżnia źródła informacji, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, krytycznie je wykorzystując w celu sformułowania wniosków i poparcia ich dowodami;
- sprawnie wykorzystuje wiedzę z pokrewnych przedmiotów;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- pełni funkcje lidera i inicjuje prace w zespole oraz podczas dyskusji;
- dba o poprawność językową wypowiedzi ustnych oraz pisemnych;
- samodzielnie wykorzystuje wiedzę historyczną do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także do formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- dokonuje samodzielnych oceny zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;
- wykorzystuje dostępne dane statystyczne o charakterze historycznym, zgodnie z zasadami matematyki;
- **wykazuje się postawą krytyczną wobec wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu i szowinizmu;**
- **odnosi się z szacunkiem do dokonań innych narodów, ras, kultur i religii;**
- **jest uwrażliwiony na przejawy łamania praw człowieka;**
- **ma świadomość własnych praw;**

- wykazuje się postawą patriotyzmu oraz poczuciem więzi z lokalną społecznością.

NIEKLASYFIKOWANY (NKL): będzie uczeń, który opuścił 50% i więcej jednostek lekcyjnych w semestrze.

Ankieta ewaluacyjna może zostać przeprowadzona wśród uczniów po realizacji wątku tematycznego. Jej wyniki pozwolą poznać opinie uczniów dotyczące zajęć, ich tematyki i sposobu pracy, a w efekcie – udoskonalić je.

Odpowiedz na poniższe pytania, zaznaczając kółeczkiem wybraną przez siebie odpowiedź: *TAK* lub *NIE*.

Pytanie	Odpowiedź
1. Czy chętnie uczestniczyłaś(-eś) w zajęciach z?	TAK NIE
2. Czy na zajęcia zawsze przychodziłaś(-eś) przygotowana(-y)?	TAK NIE
3. Czy treści były Twoim zdaniem przedstawione w sposób zrozumiały i interesujący?	TAK NIE
4. Czy forma prowadzenia zajęć była dla Ciebie ciekawa?	TAK NIE
5. Czy nauczyciel prowadził zajęcia w taki sposób, że mogłaś(-eś) w nich aktywnie uczestniczyć?	TAK NIE
6. Czy praca w zespole sprawiała, że czułaś(-eś) się pewnie?	TAK NIE
7. Czy Twoim zdaniem praca w zespole przyczyniła się do integracji klasy?	TAK NIE
8. Czy w czasie zajęć mogłaś(-eś) samodzielnie zdobywać wiedzę?	TAK NIE
9. Czy w czasie zajęć mogłaś(-eś) samodzielnie podejmować decyzje?	TAK NIE
10. Czy mogłaś(-eś) obserwować rezultaty swojej pracy?	TAK NIE

Udziel krótkich odpowiedzi:

11. Wymień jeden temat, którego realizacja podobała Ci się najbardziej. Uzasadnij swój wybór.

.....

12. Wymień zagadnienia, które sprawiały Ci największą trudność.

.....

13. Które tematy były Twoim zdaniem zbędne (nieciekawe)? Dlaczego?

.....

14. Podaj zagadnienia, o które chciałabyś(-łbyś) uzupełnić lekcje?

.....

15. Bibliografia wybranych opracowań i artykułów

15.1. Literatura i źródła podstawowe

- Bieniek M., *Dydaktyka historii. Wybrane zagadnienia*, Olsztyn 2007.
- Chorąży E., Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008.
- Paner A., Kosznicki M., *Metody wprowadzania, utrwalania i kontroli nowego materiału na lekcjach historii*, Gdańsk 1998.
- *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów*, Warszawa 2004.
- Zielecki A., *Wprowadzenie do dydaktyki historii*, Kraków 2007.

15.2. Literatura i źródła uzupełniające

- *Analiza, interpretacja i wykorzystanie wyników sprawdzianu do podnoszenia jakości pracy szkoły*, <http://www.cke.edu.pl/>
- Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1999.
- Black P., Harrison C., Lee C., Marshall B., Williams D., *Jak oceniać, aby uczyć?*, Warszawa 2006.
- Boenisch B., Klaro-Celej R., Maszczycka-Suchocka J., Rola B., Sobocińska M., *ABC konstruowania indywidualnych programów edukacyjnych*, Płock 2007.
- Bono de E., *Naucz swoje dziecko myśleć*, Warszawa 1998.
- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, cz. 2, Kielce 2002.
- Dziedzic A., Kozłowska W. E., *Drama na lekcjach historii*, Warszawa 1999.
- *Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, red. G. Pańko, J. Wojdon, Toruń 2003.
- *Edukacja historyczna w reformowanej szkole. Założenia metodyczne*, red. A. Zielecki, Kraków 2000.
- *Edukacja w procesie integracji europejskiej*, red. H. Konopka, Białystok 2003.
- Fenstermacher G. D., Soltis J. F., *Style nauczania*, Warszawa 2000.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 2007.
- Gołębiak B. D., Potyrała D., Zamorska B., *Ważne decyzje i działania. Przewodnik „projektowania”*, [w:] *Uczenie metodą projektów*, pod red. B. D. Gołębiak, Warszawa 2002.
- Hendrykowski M., *Film jako źródło historyczne*, Poznań 2000.
- *Holokaust lekcja historii. Zagłada Żydów w edukacji szkolnej*, red. J. Chrobaczyński, P. Trojański, Kraków 2004.
- Jadczyk M., *Debata oxfordzka w praktyce szkolnej*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 1999, nr 4.
- Jakubowska B., Świrski M., *Wykorzystanie metody Buzana na lekcjach historii w szkole średniej*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 1991, nr 4.
- Julkowska V., *Dzieło literackie w dydaktycznym przekazie historii w szkole średniej*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 1994, nr 1.
- Jurek K., *Internet w pracy nauczyciela historii*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2001, nr 4.
- Konopka H., Liedke M., Ocytko M., Pasko A., *Jak uczyć historii w zreformowanej szkole? Praktyczny przewodnik dla młodych nauczycieli*, Białystok 2000.
- Kowalska M., *Internet jako źródło informacji historycznej i narzędzie wspomagające dydaktykę w tym zakresie*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2007, nr 1.
- Królikowski J., *Projekt edukacyjny. Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych*, Warszawa 2000.
- Kruszewski K., *45 minut. Prawie cała historia pewnej lekcji*, Warszawa 1993.
- Kula M., *Krótki raport o użytkowaniu historii*, Warszawa 2004.
- Kula M., *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002.
- Lenard S., *Aktywne metody nauczania historii w gimnazjum*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2000, nr 4.
- Maternicki J., Majorek Cz., Suchoński A., *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993.

- *Nauczanie blokowe i zintegrowane przedmiotów humanistycznych w zreformowanej szkole*, red. T. Jaworski, B. Burda, M. Szymczak, Zielona Góra 2002.
- Niemiecko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Warszawa 2007.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1999.
- Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.
- Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999.
- Okła G., *Metoda projektów w nauczaniu historii*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2000, nr 1.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Osiński Z., *Edukacja historyczna w Internecie – mrzonki czy realne możliwości?* [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2007, nr 1.
- Pilch A., *Problemy integracji literatury i malarstwa w szkole. Nauka czytania obrazu*, [w:] *Przygotowanie ucznia do odbioru różnych tekstów kultury*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2004.
- Romanowicz J., *Metoda dyskusji w nauczaniu historii*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2004, nr 3, s. 169–175.
- Rulka J., *Współczesne problemy edukacji historycznej*, Toruń 2002.
- Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2006.
- *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. K. Kruszewski, Warszawa 1991.
- *Sztuka nauczania. Szkoła*, red. K. Konarzewski, Warszawa 1992.
- Świeca M., *Drama w edukacji*, Kielce 1996.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001.
- Topolski J., *Wprowadzenie do historii*, Poznań 1998.
- Unger P., *Muzea w nauczaniu historii*, Warszawa 1988.
- *Wartości w edukacji historycznej*, red. J. Rulka, Bydgoszcz 1999.
- *Wielokulturowość w nauczaniu historii*, red. B. Burda, B. Halczak, Zielona Góra 2004.
- Wojdon J., *Internet na lekcjach historii*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2002, nr 2.
- Wojdon J., *Kto robi notatki... ten ma zeszyt w kratki*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2006, nr 5.
- Wojdon J., *Programy komputerowe w nauczaniu historii*, [w:] „Wiadomości Historyczne”, 2004, nr 2.
- Zielecki A., *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984.
- *Źródła w edukacji historycznej. Toruńskie Spotkania Dydaktyczne*, t. III, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wiczorek, Toruń 2006.